

MUĞLA İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Levent Acar

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman: Doç.Dr. Kemal YILDIRIM

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kasım-1998

[Faint, illegible text or stamp]

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

MUĞLA İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Levent ACAR

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım-1998

Danışman: Doç.Dr. Kemal Yıldırım

Muğla ili, Anadolu'nun güneybatısında bulunan Fethiye'den Mandalya Körfezi'ne uzanan kıyıları kapsayan, deniz kıyı uzunluğu kara kıyı uzunluğundan fazla olan bir il'dir.

İl'in hızlı, dengeli ve uzun süreli gelişme gösterebilmesi için oluşturulacak ekonomik yaklaşımlarda amaç, il'de mevcut olan gelişme dinamiklerinin ve kaynakların ortaya konulması ve bilinçli olarak kullanılması yönünde olmalıdır.

'İl'in potansiyel gelişiminin yükseltilebilmesi için il'in kamu bütçesinden aldığı pay arttırılmalı il'deki turizm tesislerinin merkezleri, büyük şehirlerden Muğla'ya kaydırılmalı ve vergi gelirleri Muğla'ya akıtılarak alt yapı ve üst yapı sorunları aşılmalıdır.

ABSTRACT

Muğla, which is located in the southwest of Anatolia, includes the edges reaching from Fethiye to Mandalya gulf. It is a city that its length of seacoast is more than its length of landcoast.

The purpose of economic approaches must consider Muğla's dynamics of progress and also its resources in order to maintain rapid, stable and long-term development of Muğla. In addition to this, they must be used rationally.

In order to raise the potential growth of Muğla, the public budget share must be increased. Then, the center of tourism companies must be shifted from big cities to Muğla. Finally, tax revenues must be transferred to Muğla. By doing this, both substructure and superstructure problems should be succeeded.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Kemal YILDIRIM
Üye : Prof.Dr.Kenan MORTAN
Üye : Yrd.Doç.Dr.Bülent AÇMA

Levent ACAR'ın "Muğla İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı"

başlıklı tezi **10 Aralık 1998** tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat (İktisat Politikası) Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr. ~~Enver~~ ÖZKALP
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Muğla merkeze ait aylık ortalama metoorolijik değerler	14
Tablo 2 : Muğla merkeze ait aylık ortalama meteorolijik değerler (Tablo 1'in devamı)	15
Tablo 3 : İl'deki müzelerin ziyaretçi ve gelir durumu	30
Tablo 4 : Muğla'nın yıllara göre Nüfusu ve nüfus gelişimi	37
Tablo 5 : Muğla ilinin merkez dahil ilçelerinin nüfusları ve artış hızları	38
Tablo 6 : İl nüfusunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı (1990)	39
Tablo 7 : İl'in yerleşim düzeni (1997)	41
Tablo 8 : Nüfusun iktisaden faal olma durumuna göre dağılımı (12+Yaş 1990)	42
Tablo 9 : Nüfusun faaliyet alanlarına göre dağılımı (1990+12 yaş Faal nüfus)	44
Tablo 10: İl'de 1479 ve 2926 sayılı kanuna tabi (Esnaf) Normal Bağ-Kur'lu ile Tarım Bağ-kurlu sayıları	47
Tablo 11 : Türkiye ve Muğla ili genelinde okul türleri göstergeleri	49
Tablo 12 : Muğla İli genelinde öğretmen, öğrenci ve okul sayısı göstergeleri	49
Tablo 13 : Nüfusun Okur-Yazarlık Durumu (6+ Yaş 1990)	50
Tablo 14 : İlçelerdeki sağlık tesislerinin dağılımı	53
Tablo 15 : İktisadi faaliyet kollarına göre GSYİH, 1995	58
Tablo 16 : Cari ve sabit fiyatlarla GSYİH (1987_ 1995)	59
Tablo 17 : İlçeler İtibariyle gayrisafi yurtiçi hasıla	60

Tablo 18 : İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması	61
Tablo 19 : İl'deki arazi kullanım türü	68
Tablo 20 : Muğla'nın arazi yapısı itibariyle dağılımı	69
Tablo 21 : Tarla alanlarının kullanım türü	69
Tablo 22 : Bağ-bahçe alanı	70
Tablo 23 : Tahıl ürünleri üretimi	71
Tablo 24: Başlıca endüstri bitkilerinin ekilişi, üretim ve verimleri	71
Tablo 25 : İlimizde 1996 yılında yoğun olarak istihsalı yapılan balık türleri ile miktarları	80
Tablo 26 : Orman alanlarının işletme sınıflarına ve işletmelere göre dağılımı	82
Tablo 27 : İl düzeyinde dikili ağaç serveti, artımve verimi	83
Tablo 28 : Orman yolları	83
Tablo 29 : Muğla ili imalat sanayinin sektörel göstergeleri	88
Tablo 30 : İl'de bulunan enerji üretim tesisleri	92
Tablo 31 : 1996 yılında iş yerlerine satılan enerji miktarı (Kwh)	92
Tablo 32 : 1996 yılı il geneli abonelere satılan enerji miktarı ve tutarı	93
Tablo 33 : Muğla İlinde Turizm Yatırım İşletme ve Belediye Belgeli Tesisleri ile İlgili bilgiler (1996)	100
Tablo 34 : 1996 Yılı Fethiye Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracatlar	103
Tablo 35 : 1996 Yılı içerisinde Bodrum Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracat	104
Tablo 36 : 1996 Yılı Marmaris Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracat	105
Tablo 37 : 1996 Yılı Milas-Güllük Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracatlar	106
Tablo 38 : 1996 Yılı Dalaman Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracatlar	106
Tablo 39 : 1996 yılı içerisinde Milas-Güllük Gümrük Müdürlüğünden yapılan ithalat	107

Tablo 40 : 1996 yılı içerisinde Bodrum Gümrük Müdürlüğünden yapılan ithalat	107
Tablo 41 : 1996 yılı içerisinde Marmaris Gümrük Müdürlüğünden yapılan ithalat	107
Tablo 42 : 1996 Dalaman hava limanı gümrük müdürlüğünden yapılan ithalat	108
Tablo 43 : 1996 Yılı Fethiye gümrük müdürlüğünden yapılan ithalat	109
Tablo 44 : İl'de sektör itibariyle yapılan değerlendirme	110
Tablo 45 : İl'de Kuruluşlar itibariyle yapılan değerlendirme	111
Tablo 46 : İl'de Proje aşamalarına göre değerlendirme	112
Tablo 47 : Muğla ili kamu yatırımları	113
Tablo 48 : Teşvik Belgeli yatırımların 5 yıllık sektörel dağılımı	113
Tablo 49 : Muğla ile vergi gelirleri (milyon)	114
Tablo 50 : Muğla ili vergi mükellefleri	116
Tablo 51 : İlçelere göre şirket tür ve sayıları	117

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT	III
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	IV
ÖZGEÇMİŞ	V
TABLolar LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUĞLA İLİNİN COĞRAFİ DURUMU, TARİHÇESİ KÜLTÜREL VE TURİSTİK DEĞERLERİ

1. MUĞLA İLİNİN COĞRAFİ DURUMU	4
1.1. Genel Konum	5
1.2. Yeryüzü Şekilleri	6
1.3. jeolojik Yapı	6
1.4. İlin Yeraltı Zenginlikleri	7
1.5. Doğal Güzellikler ve Mesire Yerleri	8
1.6. İlin İklimi	12
1.7. Yabanil Yaşam	16

1.8. Bitki Örtüsü	16
2. MUĞLA İLİNİN TARİHÇESİ, KÜLTÜREL VE TURİSTİK DEĞERLERİ	18
2.1. İlin Tarihçesi	18
2.2. İlin Kültürel Değerleri	20
2.3. İlin Turistik Değerleri	25

İKİNCİ BÖLÜM

MUĞLA İLİNİN SOSYAL YAPISI

1. İLİN SOSYAL YAPISI	34
1.1. Toplum Hayatı	34
1.2. Demografik Durum	37
1.3. Yerleşim Düzeni (Mülki İdare Bölümlenmesi)	40
1.4. İstihdam Durumu	41
1.5. Eğitim Durumu	47
1.6. Sağlık Durumu	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA İLİNİN EKONOMİK DURUMU VE POTANSİYEL GELİŞME OLANAKLARI

I. MUĞLA İLİNİN EKONOMİK DURUMU	56
1.1. GSIYH Açısından İlin Payındaki Gelişmeler	56
1.2. İlin Swot Analizi, Kuvvetli ve Zayıf Yönleri İle Fırsat ve Tehditler	62

1.3. İlin Rekabet Üstünlüğü Analizi ve Rekabet Yapısını Etkide	
Bulunan Faktörler	64
1.3.1. Rekabet Üstünlüğü Analizi	64
1.3.2. Rekabet Yapısını Etkide Bulunan Faktörler	66
1.4. İlin Avantaj ve Dezavantajları	67
1.5. Tarımsal Yapı ve Gelişmeler	68
1.6. Bitkisel Üretim	70
1.7. Hayvancılık	75
1.8. Su Ürünleri	77
1.9. Ormancılık	81
2. MUĞLA SANAYİ'SİNİN MEVCUT DURUMU VE GELİŞMELER ..	85
2.1. Madencilik	85
2.2. İmalat Sanayii	87
2.3. Enerji	91
3. MUĞLA İLİNİN HİZMET SEKTÖRÜNÜN YAPISI	93
3.1. Ulaştırma ve Teknik Altyapı	93
3.1.1. Haberleşme	96
3.1.2. Köy Elektrifikasyonu	96
3.1.3. İçme Suyu	97
3.2. Turizm	97
3.3. Ticaret	102
3.3.1. İhracat	103
3.3.2. İthalat	107
3.4. Yatırımlar	109
3.5. Vergi Gelirleri	115
3.6. Şirketler ve Kooperatifler	117
3.6.1. Şirketler	117
3.6.2. Kooperatifler	118

4. MUĞLA İLİNİN POTANSİYEL GELİŞME OLANAKLARI	118
4.1. İlin Yeniden Yapılanması	121
4.2. İlin Gelişmesinde 9 Faktör Modeli	121
4.3. İlin Planlamasında Amaç-Araç Matrisi Modeli	123
4.4. İlin Gelişmesinde Entegre Sosyo-Ekonomik Modeli	124
4.5. İl'de Organize Sanayi Bölgesi Çalışmaları	124
4.6. İl'in Altyapı Olanaklarının Geliştirilmesi	127
4.7. İl'in Turizm Potansiyelinin Geliştirilmesi	128
SONUÇ	133
EKLER	
EK-1: MADENCİLİK FAALİYETİNDE BULUNAN FİRMALAR	138
EK-2: İLDE BULUNAN KAMU VE ÖZEL SEKTÖR TESİSLERİ.....	141
YARARLANILAN KAYNAKLAR	149

GİRİŞ

Muğla ili 36° - 37° kuzey paralelleri ile 27° - 29° doğu meridyenleri arasında yer alan, Anadolu'nun gúneybatısında bulunan Fethiye'den Mandalya Kórfezine uzanan kıyıları kapsayan bir il'dir. İlin yüzölçümü 13.338 km² dir. Doğusunda Antalya, Batısında Ege Denizi, Kuzeyinde Denizli ve Aydın, kuzeydoğusunda ise, Burdur ili bulunmaktadır.

Muğla, Miken, Türk, İslam, ve Helenizm uygarlığının belirgin özellikleri; tarihi şehirlerin kalıntıları, doğal güzellikleri, iklimi, kaplıca ve içmeleri, her türlü su sporlarının yapımına elverişli koyuları ile plajları, kórfez ve limanları ve konuk sever insanlarıyla dikkati çeken bir turizm merkezidir.

İl'in doğa güzelliği yüksek yaylaları, spor, eğlence ve dinlenmeye uygun yerleriyle yöre, turistlere iyi bir dinlenme yeri olmaktadır. Tarihi ve arkeolojik zenginliği ile sanat değereri yüksek eserleri ve müzeleri ile Muğla turizmi her geçen gün gelişme göstermektedir.

. Muğla ilinin sosyo-ekonomik yapısını içeren bilimsel çalışmam sayesinde İl'deki sosyo-ekonomik gelişmelerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinden söz etmek, İl'in sağlıklı bir envanterini çıkarmak ve gelecekteki gelişimiyle ilgili bir bakış açısının ortaya koymak mümkün olacaktır.

Bu tezin amacı Muğla İli'nin sosyo-ekonomik yapısını tüm yönleriyle ortaya koymaktır. Ayrıca İl'in sorunlarına yeni bakış açıları getirmek, çözüm

yolları üretmek tezin diğer hedefleri arasındadır. Bu görev bilinci bilimsel çalışmamda yönlendirici bir rol oynamıştır.

Tezin birinci bölümünde İl'in coğrafi durumu, tarihçesi, kültürel ve turistik değerleri yer almaktadır. Coğrafi durumu içinde genel konum, yeryüzü şekilleri, jeolojik yapı, yer altı zenginlikleri, mesire yerleri, iklimi, yabanıl yaşam, ve bitki örtüsü anlatılmaktadır.

İl'in tarihçesinde ise Muğla adının nereden geldiği açıklanmakta, kültürel ve turistik değerlere baktığımızda, iyon, miken, Türk, islam ve helenizm kültürlerinin etkisi altında kaldığı gözlenebilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, il'in sosyal yapısı anlatılmaktadır. Sosyal yapısı içinde toplum hayatı demografik durum, yerleşim düzeni, istahdam durumu, eğitim ve sağlık durumu anlatılmaktadır. il'in toplum hayatına baktığımızda kıyı kesimlerde kültür karmaşası yaşandığı, iç kesimlerde ise eski gelenek ve göreneklerin korunduğu dikkat çekmektedir. Demografik durumuna baktığımızda, 1997 yılı toplam nüfus 641.080 kişidir. İl'de toplu bir yerleşim düzeyi olup, 489 tane yerleşim birimi bulunmaktadır. İl'de işsizlik kronik bir sorun teşkil etmez, çünkü tarım, madencilik ve turizm mevcut iş gücünü istahdam eder boyuttadır. İl bir okullar kenti olup nüfusun %18'ini eğitim ve öğretim şemsiyesi altında tutar, il'deki sağlık tesislerinin dağılımı ise 10'u devlet, 4'ü SSK, 3'ü de özel hastane olmak üzere 17 tane hastane vardır.

Tezin üçüncü bölümünde ise, il'in ekonomik durumu ve potansiyel gelişme olanakları yer almaktadır. İl'in ekonomik durumu içinde GSYİH açısından ilin payındaki gelişmeler, il'in swot testi ve fırsat ve tehditler, rekabet üstünlüğü analizi ve rekabet yapısını etkileyen faktörler, il'in avantaj ve dezavantajları yer almaktadır. İl'in potansiyel gelişme olanakları içinde il'in yeniden yapılanması, il'in gelişmesinde 9 faktör modeli, il'in planlamasında amaç-araç matrisi, il'in gelişmesinde entegre sosyo-ekonomik modeli, OSB çalışmaları ve turizm

sektörünün sorunları çözüm ve öneriler ve turizm politikasının geliştirilmesine yönelik faaliyetler anlatılmaktadır.. İl'in ekonomik durumunda ise, il topraklarının %94'ü tarıma elverişli olduğundan, tarım sektörü hakim bir yapıyı oluşturmaktadır. İl'de alt ve üst yapı donatımı tamamen hazır olmadığından yatırımlar genelde orta ve küçük ölçeklidir. İl'in potansiyel gelişiminin yükseltilebilmesi için, il'in yeniden yapılandırılması ve diğer sektörler ihmal edilmeden turizm sektörünün önplana çıkarılması, yönünde somut adımlar atılmalıdır.

Tezin ilerleyen bölümlerinde Muğla ilinin sosyo-ekonomik yapısını tüm yönleriyle ayrıntılı olarak göreceğiz

BİRİNCİ BÖLÜM

MUĞLA İLİNİN COĞRAFI DURUMU, TARİHÇESİ KÜLTÜREL VE TURİSTİK DEĞERLERİ

1. MUĞLA İLİNİN COĞRAFI DURUMU

1.1. Genel Konum

Muğla ili 36°-37° kuzey paralelleri ile 27°-29° doğu meridyenleri arasında yer alan, Fethiye'den Mandalya körfezine değin uzanan kıyıları kapsayan, deniz kıyı uzunluğu, kara kıyı uzunluğundan fazla olan bir il'dir. İlin yüzölçümü 13.338 km²'dir

Doğusunda Antalya, kuzeydoğusunda Burdur, kuzeyinde Denizli ve Aydın illeri ile komşudur. Güneyinde Akdeniz, batısında Ege denizi bulunmaktadır. İl alanı Türkiye'nin en engebeli yörelerinden biridir. Kıyı ovaları ve nehir boylarında alivyon düzlükler bulunmaktadır. İl topraklarının %94'ü tarıma elverişli olup. topraklarının yeryüzü şekillerine dağılımında en büyük payı %77'lik bölümü ile dağlar kaplar ¹. İl'de 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 562.809 kişi bulunmakta ve km²'ye 42 kişi düşmekte ise , 1997 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 641.080 kişi bulunmakta ve km²'ye 48 kişi düşmektedir. Muğla ilinin nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının altındadır.

¹ "İlimiz Muğla", Özgül Yayıncılık, 1980, s.12.

Türkiye’de nüfus yoğunluğu 1997 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 77 kişidir².

1.2. Yeryüzü Şekilleri

Muğla ilinin kuzeyi ve doğusu yüksek dağlarla çevrili bulunmaktadır. Dağlar, kuzeybatı-güneydoğu ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır. Muğla, ülkemizin çok engebeli bir yöresidir. Kıyıların fazla girintili çıkıntılı olması, yöredeki dağların kıyıya paralel olarak inmesinin sonucudur. Başlıca dağları, Marçalı Dağı (136 m) Kümes Dağı (1373 m), Baba Dağı (1575 m), Balan Dağı (1110 m) yüksekliktedir. Aydın ili ile olan sınırı Başparmak ve Mentеше Dağları, Burdur ile olan sınırı Göktepe ve Kapaklı Dağ, Antalya ile olan sınırı ise Akdağ ile Dumanlı Dağı belirlemektedir. En yüksek dağı Akdağ’dır (3024 m). Dağ sınırları arasında yayla alanları da yer almaktadır. Bunun il hayvan besiciliği açısından ayrı bir önemi vardır. Platolar il alanının %12.3’nü oluşturur. Akarsular tarafından parçalanmış bu yaylalar üzerinde karstik şekillere çok rastlanmaktadır. Kıyı ovaları alivyonlarla kaplı ve çoğunda sulamanın yapıldığı verimli ovalardan oluşmaktadır³

İl sınırları içinde büyük bir akarsuya rastlanmamaktadır. En önemli akarsular, Eşen ve Dalaman çayları olup bunlar denize dökülen akarsulardır. Göle dökülen akarsular Nomnam ve Kargıcak Çaylarıdır. Yağışlarla derelere akan sular, (Sarıçay, Bozöyük, Pınarbaşı suyu gibi). il’deki gölleri iki kısma ayırmak mümkündür. Denizle birleşen göller, Köyceğiz ve Hacat Gölleridir. Karada bulunan göller, Bafa ve Denizcik gölleridir. Bafa gölünün yüzölçümü 64 km² dir. 28 km²’si Muğla, 34 km²’si Aydın il sınırları içersinde kalmaktadır. Bafa

² Muğla İli Nüfus Sayım Sonuçlarının Değerlendirilmesi, D.İ.E. Yayınları, Ankara, 1997, s.15.

³ Mehmet SARI, Muğla İli, Özgül Yayınları Muğla, 1970, s.4.

gölünün doğu yarısı il sınırları içinde kalır. İl'de en önemli vadi ve ovalar ise Dalaman vadisi, Dalaman ovası, Eşen vadisi, Eşen ovası, Dipsiz Çayı vadisi, Yatağan ovası, Sarıçay vadisi ve Milas ovasıdır ⁴.

1.3. Jeolojik Yapı

Muğla bölgesi III. zaman ve IV. zamanda yoğun tektonik hareketlerle alçalma ve yükselmelere uğradığından yer yer ilk zaman ve II. zaman oluşumları açığa çıkmıştır. Bölgenin çok engebeli oluşunda bu gelişmenin rolü büyüktür. Köyceğiz-Muğla yolu üzerinde ortaya çıkan gri kahverengi, bazen soluk pembe renkli şistler ve greler çok dalgalı bir yeryüzü şekli oluşturur. Karabörtlen'in kuzeyinde geniş alanlarda yüzeye çıkan şist ve greler, merkez ilçenin doğusuna kadar sürer. Bu yapı Gökova çöküntü alanında alivyonlar altında kalır. Marmaris yöresinde ise açığa çıkar. Gökova'nın güneybatısında Çetibeli köyü çevresinde dalgalı alanda bu şist ve grelerle kristalleşmiş görülen ve bazı kesimlere hakim yapıyı oluşturan halkalar, şist, gre ve konglomeratlar, II. zaman yaşlı kretoşa ve jura oluşumlarıdır. İlk zaman serilerini oluşturan kısımlar Yatağan ve Milas ilçelerinin kuzeyindeki dağlık kesimden başlayıp daha kuzeye doğru geniş alanlara yayılan gnays, mikaşist, ince taneli şist ve kuvarsit gibi oluşumlar kaplamıştır. Yatağan-Muğla oluşunun güneyinde rastlanan çeşitli mermerler ile Billurlu kalkerler, killi şistler I. zaman serileridir ⁵.

Alp kıvrımlaşması sırasında, Toroslar ve Batı Anadolu dağları oluşurken, il alanında yoğun tektonik hareketler yaşanmış, çok sayıda çöküntü alanı ortaya çıkmıştır. Böylece bölgede çok sayıda neojen gölü oluşmuştur. Sonradan bu göllerin bir bölümü kurumuş ya da denize boşalmıştır ⁶. İl topraklarındaki çöküntü alanları ile vadilerin bazı bölümlerinde III. zaman yaşlı göl tortularına

⁴ İlimiz Muğla, a.g.e., s.14.

⁵ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.24.

⁶ Tülay CEYLAN, Muğla İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Muğla Üniversitesi Yayınları, 1995, s.3.

rastlanmaktadır. Neojen göllerinin denizlere boşalmasıyla il topraklarındaki çöküntü alanları ile vadiyerin bazı bölümlerinde III. zaman yaşlı göl tortularına rastlanmaktadır. Neojen göllerinin denizlere boşalmasıyla ortaya çıkan alanla, kıyıya yakın bölümler daha yoğun olarak IV. zaman alivyonlarıyla dolmuştur⁷.

III. ve IV. zamanlarda sık sık aktif hale gelen Muğla yöresi faylar üzerindedir. Fethiye'nin doğusu, Ula-Köyceğiz- Marmaris arası, Milas'ın doğusu ve Yatağan'ın doğu ile batısı depremlerin fazla olduğu tektonik çukurluklar ve kırıklar dizisi üzerinde kalır. Muğla-Bodrum çizgisinin doğusunda ve güneyinde kalan bölgenin büyük bir bölümü şiddetli sarsıntılar görülen I. derecede deprem kuşağı içine girmektedir. Bölgede sarsıntıların zararsız geçtiği tehlikesiz yerler, Milas ve merkez ilçenin batısında ve kuzeyinde kalan bölümlerdir⁸.

1.4. İlin Yeraltı Zenginlikleri

Muğla ili yeraltı kaynakları bakımından zengin bir bölgede bulunmaktadır. İl'in en önemli madenlerinden biri kromdur. Toplam rezervi 19.680.324 ton olan krom yatakları Fethiye ve Ula ilçeleridir. Boksit merkez, Milas ve Yatağan ilçelerinde çıkarılmaktadır. Boksit yataklarının toplam rezervi 58.958.000 ton jeolojik rezervi ise 23.246.460 tondur⁹.

İl'de başka bir önemli maden zımpara taşıdır. Toplam rezervi 49.806.000 tona ulaşan zımpara taşı yatakları merkez, Marmaris, Milas ve Yatağan ilçelerinde bulunmaktadır. Yine merkez, Milas, Ula ve Yatağan ilçelerinde zengin linyit damarları vardır. Toplam rezervi 180.630.000 ton olan bu damarların birçoğunda inceleme çalışmaları yapılmıştır¹⁰.

⁷ Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996, s.3.

⁸ SARI, a.g.e., s.4.

⁹ İlimiz Muğla, a.g.e., s.24.

¹⁰ Maden İstatistikleri, M.T.A.E. Yayınları, Ankara, 1995, s.16.

Ayrıca bu yataklar Muğla-Yatağan termik santralinde değerlendirilmektedir. Milas ve Yatağan'daki 2.809.000 ton toplam rezervlidir. Merkez, Fethiye, Marmaris, Milas, Ula ve Yatağan ilçelerinde çıkarılan 218.000 jeolojik, 103.400 ton toplam rezervli mangenez, merkez, Datça ve Marmaris ilçelerindeki 8.000 ton rezervli asbest, Milas'taki 200.000.000 toplam rezervli çimento hammaddeleri, 80.000.000 ton jeolojik rezervli dolomit, 15.000 ton rezervli grafit, Datça ve Köyceğiz'deki 120.000 ton jeolojik rezervli moyezit, Milas ve Yatağan'daki 40.000.000 m³ toplam rezervli mermer. il'in maden kaynakları arasında bulunmaktadır ¹¹.

1.5. Doğal Güzellikler ve Mesire Yerleri

Muğla doğal güzellikleri itibari ile ülkemizin görülmeye değer en zengin bölgelerinden biridir. Deniz kıyılarının eşsiz manzarası, kıyıların görünüşü, tabiat yapısı bölgenin ayrı bir özelliğini oluşturur. İl'in Fethiye Körfezi'yle, Mandalya Körfezi arasındaki kıyısında görülmeye değer doğal güzellikler ve süngerciliğe, balıkçılığa elverişli koylar bulunmaktadır. Karayolu çalışmaları 1970'li yıllarda tamamlanarak ilin ulaşım imkanı sağlanmış, böylece bölge ülkemizin önde gelen bir turizm merkezi olmuştur.

İl'in ilginç doğal yapısı, eşsiz güzellikleri, deniz kıyıları ve zengin bitki örtüsü (ormanlarıyla) pekçok mesire yerlerinin doğmasına imkan hazırlamıştır. bu nedenle il'de oldukça fazla dinlenme yeri, tatil bölgesi ve mesire alanları vardır.

Bodrum, doğal güzelliğinin yanında tarihi zenginliği nedeniyle her yıl binlerce turistin dinlenmek için geldiği bir turizm merkezidir. Bodrum'daki başlıca mesire yerleri; Botaş, Karaada, Salmokis, Gümbet ve Bitez plajlarının yanında Horanten, Bağla, Karaincir, Kemer, Karatoprak, Yalıkavak, Gümüşlük, Forolya, Türkbükü, Göl ve Torba kıyılarıdır.

¹¹ İlimiz Muğla, a.g.e., s.25.

Marmaris, eşsiz güzellikte bir yerdir. Marmaris koyları, kumsalları ve yeşil bitki örtüsüyle tabii güzelliklerin bol olduğu bir ilçedir. İlçedeki mesire yerlerinden birisi ordugahtır. Marmaris'e 4 km uzaklıkta olan ordugah, çam ormanlarıyla kaplı güzel bir yerdir. İlçedeki diğer mesire yerleri Turunç, Çiftlik, Kumlabök, Günlük, Hisarönü körfezi, Çubucak, Adaköy, Adaağzı ve Sedir adası gibi yerlerdir.

Fethiye, tabii güzellikleri ile zengin bir bölge olupdi, koyları doğal kumsalları ve bitki örtüsü ile ilgi çeken bir bölgedir. Başlıca mesire yerleri; Değirmenbaşı, Karapınar, Aksazlar, Boncuklu, Deliktaş- Kargı Çayı başı, Çalış burnu, Çanlık koy, Küçük Kargı, Göcek, Malazgirt, Üzümlü, Arpacık, Seki ve Samanlık gibi yerlerdir.

Belceğiz, Fethiye'nin güney batısındadır. Belceğiz, balığı, plajları ve ünlü "Ölü Deniz" ile ilgi çekmektedir. Ölü Deniz sığ bir göl özelliğindedir. Ölü Deniz'deki kumsalın çevresi sık bir orman örtüsüyle kaplıdır. Suyu gayet durgundur. Ölü Deniz adını efsadeden almıştır. Şürelia adası Fethiye Körfezi'nin ortasında olup adaya giderken, deniz dibinde batık bir kentin kalıntıları görülüp ada batı rüzgarlarının etkisine açıktır. Ayrıca Şürelia adası, oldukça ilgi çekici bir dinlenme yeridir.

Datça, Muğla'ya 134 km, Marmaris'e 80 km uzaklıktadır. Datça'nın çevresinde yer alan Palamut Bükü, Domuz Çukuru, Kargı Koyu, Mesudiye ve Körmen Koyları tabii güzellikleri ile tanınmış bölgelerdir. Sularının temizliği ile ün kazanmış olan Kargı Koyu, Datça'da temizliği ile ün kazanmış olan Kargı İnceburun koyları iyi bir dinlenme yeridir ¹².

Köyceğiz, Kargın ve Sülünger gölleri eşsiz birer mesire alanlarıdır.

¹² İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.26.

Köyceğiz gölünün ortasındaki Gediana adası yeşil orman örtüsüyle plaj tesisleri ve "Bungabu" tipi evleriyle ilgi çeken bir dinlenme yeridir. Ayrıca iskelesi, gazinosu ve lokantası ile turistlerin büyük ilgisini çeken Dalyan şirin bir köydür. Köyceğiz gölünü denize bağlayan kanalın ortasındadır.

Dalaman, Dalaman Devlet Üretim Çiftliğinde, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın yaptırdığı bina ilgi çekicidir. Çiçek baba dağlarının yamaçlarında kurulmuş olan 800 m yükseklikteki Ağla köyü, Köyceğiz yazın çok sıcak olduğundan, ağla bölgesi serin havası, soğuk suları ve ormanlarıyla ilgi çekici bir özellik kazanmaktadır. Ağla bölgesi avcılık ve dağcılık yapmaya uygun bir bölgedir. Köyceğiz-Fethiye devlet yoluna, 4 km uzaklıktaki Yuvarlak Çayı ile ilgi çeken bir başka mesire bölgesidir. Sığla ağaçlarıyla kaplı Kulak'taki bir başka mesire alanı vardır. Buraya yazlık evler de yapılmıştır.

Milas, Güllük bucağı ile ünlüdür. Güllük bucağı merkez ilçenin 26 km batısında yer alır. Güllük'te kıynın bütün kesimlerine girilebilmektedir. Güllük tabii güzellikleri ve plajlarıyla sakin dinlenme yeridir.

Gökova, Muğla-Marmaris yolu üzerinde olup Muğla'ya 30 km, Ula'ya 19 km uzaklıktadır. Gökova Muğla'nın en güzel yerlerindedir. Gökova'nın muhteşem manzarası adeta insanı büyülemektedir.

Muğla ili kıyılarının bütün bölümlerinde denize girilebilmektedir. Muğla'nın en eski plajları ise; Fethiye'deki Çalışburnu, Belceğiz, Ölüdeniz, Katrancı, Küçük Kargı, Göcek ve Kumluova plajları, Köyceğiz'deki Boğaz ve Dalyan plajlarıdır¹³.

Muğla ili, şifalı su kaynakları bakımından zengindir. İçmeler ve kaplıcaların başlıcaları şunlardır;

¹³ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.27.

Bahçeburun Madensuyu: Milas'ın 10 km kuzeyinde Beşparmak dağında Bahçeburun köyü sınırları içindedir, bu su mide, bağırsak, karaciğer ve böbrek hastalıklarına iyi gelmektedir ¹⁴.

Sepetçiler İçmesi: Milas'ın 12 km batısındadır. Sepetçi Köyü sınırları içerisindedir.

Asın İçmesi: Milas'ın 20 km batısında olup, Güllük'ten 3 deniz mili uzaklıktadır. Asın madensuyundan yararlanılmaktadır.

Gebelen Ilıcası: Fethiye ilçesinin 30 km güneyindeki Gebelen ılıcası, Bozalt kayaları arasında, üç mağaradan kaynaklanmaktadır. Derinliği 5 m kadardır. Gebelen ılıcası suyu yüksek oranda kükürt içermekte olup, bu ılıcadan, romatizma, siyatik ve deri hastalıkları için yararlanılmaktadır.

Kayırlı madensuyu: Aydın-Muğla yolunun 72 km sinde dere kıyısındaki bir granit kayanın içinden kaynaklanmaktadır. Hazımsızlık, mide, karaciğer, böbrek ve safra kesesi hastalıkları için yararlanılmaktadır.

Kalemeye İçmesi: Fethiye'nin batısında olup, ilçeye denizden 6 mil uzaklıktaki bir koydadır.

Bozük (Girme) Ilıcası: Yatağan ilçesine bağlı Bağyakan köyündedir. Merkez ilçeye 25 km, Yatağan'a ise 6 km uzaklıktadır. Kalp hastalıkları, damar sertlikleri ve sinir hastalıklarına iyi gelmektedir. Yatağan Hacıbayramlar madensuyu, Marmaris'teki Gölenye içmesi, Bodrum'da Tavşanburnu içmesi ve karaada ılıcası, Köyceğiz Gölü çevresindeki Kokargirme, Cavuş, Velibey deresi, Sultaniye Kaynakları, Fethiye'deki belçeğiz, Ölüdeniz ve Kıdrat İçmelerini saymak mümkündür ¹⁵.

¹⁴ SARI, a.g.e. s.4.

1.6. İlin İklimi

Muğla ilinde Akdeniz ikliminin özelliği görülür. İl'de yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır. Ancak bu iklim özelliği daha çok ilin kıyı kesimlerinde geçerlidir. İç bölgelere gidildikçe iklimin biraz daha sert oluşu (karasal bir özellik) gözlenir. Denizden uzak ve yüksek bölgelerde yaz biraz daha serin, kış biraz daha soğuk geçer.

Merkez ilçede yıllık sıcaklık ortalaması 15 C° dir. Meteoroloji sonuçlarına göre Muğla merkez, Ula ve Yatağan'ın yıllık sıcaklık ortalaması 15 C°, Marmaris'in 20 C°, Bodrum'un 26 C°, Köyceğiz'in 20 C°, Fethiye'nin 25 C° dir.

Muğla il merkezi olarak, Türkiye genelinde (il merkezleri içinde) yıllık toplam yağış miktarı açısından Rize (2346.3 mm), Giresun (1267.72 mm) ve Zonguldak'tan (1237.69 mm) sonra dördüncü sırayı (1196.3 mm) almaktadır. En çok yağış, aralık, ocak ve şubat aylarında, en az yağış temmuz ve ağustos aylarında görülür. En sıcak ay temmuz, en soğuk ay ocaktır ¹⁶.

İl'in yıllık ortalama basınç değeri 938.2 mb. olarak hesaplanmıştır. Merkez ilçede ortalama rüzgar hızı 3.4 m/sn dir. En fazla esen rüzgar batı ve kuzeybatı rüzgarlarıdır. Merkez ilçede en hızlı rüzgar saniyede 31.2 m hızla esen güneydoğu rüzgarıdır.

Bütün bu sahillerde deniz melteminin etkisi görülür. Bu gündüz denizden karaya, geceleyin de karadan denize esen rüzgardır. Muğla'da günlük buharlaşma miktarı ortalama 8.5 mm olarak hesaplanmıştır. Bölgenin fazla yağış almasının sebebi dağların kıyıya dikey olarak inmesi sonucu kıyıları denize tamamen açık kalmakta ve deniz tesiri iç bölgelere doğru kayarak yüksek

¹⁵ İlimiz Muğla, a.g.e., s.28.

¹⁶ Ön.ver. s.28.

dağlara bol yağış düşmesine sebep olmaktadır. Kışın bu yağışlar yüksek noktalarda kar olarak görülür. Ancak bu kar yağışı az olup, uzun süreli değildir. İklimin etkisiyle hemen erir ¹⁷.

- Günlük ölçülen (24 saat içinde) en yüksek yağış miktarı ve tarihi:

183.0 mm; 25 Ekim 1930,

- Ölçülen en yüksek kar yüksekliği ve tarihi :

25.0 cm; 24.02.1930,

- Ölçülen en yüksek sıcaklık ve tarihi:

41.2 C°; 14.08.1960,

- Ölçülen en düşük sıcaklık ve tarihi:

-12 C°; 04.01.1942,

- Ölçülen en yüksek rüzgar hızı, yönü ve tarihi:

30 M/sec-SW-17.12.1961,

30 M/sec- NNE-09.02.1976 ¹⁸.

Muğla merkeze ait aylık ortalama meteorolojik değerler Tablo 1'de gösterilmiştir.

¹⁷ Muğla Meteoroloji İstasyonu, Muğla İlinin Meteorolojik Değerleri Raporları, 1996, s.3-6

¹⁸ Ön.ver., s.19.

Tablo 1: Muğla merkeze ait aylık ortalama meteoerolijik değerler

Meteorolojik Eleman Adı	AYLAR												Yıllık
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Aylık Ort. Hava Sıc.(°C)	5.4	6.0	8.3	12.5	17.4	22.4	26.0	25.6	21.6	15.8	10.6	7.0	14.9
Aylık Ort. Yüksek Sıc. (°C)	20.9	20.8	28.8	31.0	35.7	37.8	40.8	41.2	38.1	36.1	26.6	20.3	41.2
Aylık Ort. Düşük Sıc. (°C)	-12.6	-9.9	-8.8	-2.3	1.0	7.3	11.3	10.9	5.8	0.1	-7.0	-8.4	-12.6
Aylık Ort. Donlu Gün Sayısı	11.0	8.1	5.2	0.3	-	-	-	-	-	-	2.2	7.3	34.1
Aylık Ort. Nisbi Nem (%)	78.0	74.0	69.0	64.0	59.0	48.0	41.0	42.0	48.0	61.0	74.0	79.0	61.0
Aylık Ort. Bulutluluk (0-10)	6.0	5.6	5.7	4.6	3.7	1.8	0.8	0.8	1.4	3.3	4.7	5.8	3.6
Aylık Ort. Açık Günler (0.00-1.9)	5.7	5.5	6.7	7.4	9.7	19.2	26.3	26.8	22.4	13.1	8.0	6.4	157.2
Aylık Ort. BULutlu Gün (2.0-8.0)	13.8	13.6	16.9	17.7	18.8	10.3	4.7	4.2	7.3	14.8	15.4	13.6	151.1
Aylık Ort. Kapalı Gün (8.1-10.0)	11.5	9.0	7.4	5.0	2.5	0.4	0.0	0.0	0.3	3.0	6.6	11.0	56.7
Aylık Ort. Yağış Mik. (mm.)	258.8	179.8	121.4	61.7	45.8	22.0	6.5	8.2	17.2	71.7	128.4	274.9	1169.3
Aylık Ort. Yağışlı Gün Sayısı	16.6	13.2	11.0	8.7	7.4	3.5	1.4	1.2	2.5	6.7	10.2	15.8	98.2
Aylık Ort. Karla Örtülü Gün Sayısı	0.8	0.5	0.3	-	-	-	-	-	-	-	0.0	0.1	1.6
En Yüksek Kar Kalınlığı (Cm.)	20.0	25.0	12.0	-	-	-	-	-	-	-	4.0	10.0	25.0

Tablo 2: Muğla merkeze ait aylık ortalama meteorolojik değerler (Tablo 1'in devamı)

Aylık Ort. Sisli Günler Sayısı	2.9	1.8	1.4	0.7	0.4	0.1	-	0	0.1	1.1	3.5	3.7	15.7
Aylık Ort. Rüzgar Hızı (M/Sec.)	3	3.2	3.2	3.1	2.9	3.5	3.8	3.6	3.2	2.6	2.5	2.9	3.1
Aylık En Yüks. Rüzgar Hızı ve Yönü(M/Sec)	N.NE 27.1	SSE 30.2	NE 29.3	SE 31.2	S 19.6	S.SW 20.0	NE 26.9	NNE 26.4	ESE 29.6	WNW 27.6	NE 22.0	SW 30.0	SE 31.2
Aylık Ort.Kuvv. Rüzgarlı Gün Say. (10.8-17.1 M/Sec)	4.5	4.7	4.9	4.4	3.6	4.8	5.7	4.9	3.3	2.6	2.9	4.3	50.8
Aylık Ort. Fırtınlı Gün Sayı (17.2-20.07 M/Sec)	1.1	0.8	0.8	0.3	0.0	0.0	0.3	0.3	0.2	0.4	0.4	1.0	5.6
Aylık Ort. Güneş Işımlar Şiddeti (Cal/Cm2 Dk)	151.45	209.05	298.4	368.47	407.28	490.93	496.8	462.12	371.4	269.5	184.7	141.47	324.56
Aylık Ort Güneşlenme Müd. (Gün/Saat)	3.47	4.55	6.12	7.35	9.27	11.32	12.25	11.46	10.09	7.24	5.30	3.54	7.53

1.7. Yabanil Yaşam

Muğla'nın dağlık ve ormanlık bölgelerinde çok çeşitli yabani hayvan türlerine rastlanmaktadır. Yöre avcılık için de önemli bir yerdir. İl'in bütün bölgelerinde görülen kanatlı hayvanların başlıcaları; Üveyik, bildircin, tahtalı, keklik, karabatak, balıkçıl, çoban aldatan, kırlangıç, ağaçkakan, sığırcık, karatavuk, bataklık ve dağ serçeleri, kartal, doğan, şahin, atmaca ve baykuştur. Ayrıca akarsu boylarında ve bazı bölgelerde yaban ördekleri ve yaban kazlarına rastlanır. İl'de kanatsız hayvan çeşitleri fazla olup bu hayvanların bazıları, kurt, çakal, yaban domuzu, yaban keçisi, alageyik, tilki, tavşan, sincap ve kirpidir.

Ülkemizde sayıları azalan bazı hayvan türleri, koruma altına alınmış ve avlanmalarında yasaklanmıştır.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bu konuda belirli ilkeler yayınlamıştır. Kara avcılığı kanununa göre kurt, çakal, yaban domuzu, saksagan, leş kargası, tohumkargası, kuzgun avı serbest bırakılırken, karabatak, balıkçıl, kırlangıç, bataklık ve dağ serçeleri koruma altına alınmış olup, avlanmaları bütün yıl boyunca yasaklanmıştır. Memeli hayvanlardan alageyik ve yaban keçileri de özel koruma altına alınmıştır. Marmaris-Adaköy yarımadası alageyik üretme ve araştırma alanı karadağ yarımadası yaban keçisi koruma ve üretme alanı olarak ayrılmıştır¹⁹.

1.8. Bitki Örtüsü

Muğla toprakları orman bakımından oldukça zengindir. Çünkü, bölge orman kuşağı üzerinde bulunmaktadır. İl yüzölçümünün %67'sini ormanlar kaplar. Dağların 2200 m'den sonrası ise çıplaktır.

¹⁹ İlimiz Muğla, a.g.e., s.29.

İl alanının %77'sini kaplayan dağların büyük bir bölümü ormanlarla kaplıdır. Bölgenin doğal bitki örtüsünü genelde makiler ve iğne yapraklı orman ağaçları oluşturur. Deniz kıyılarından itibaren dağ yamaçlarına yayılmış olan makilikler pek sık değildir, boylarıda kısadır.

Ormanlarda ağaç türleri fazla değildir. Ormanlar yüksek bölümlerde ve denize doğru uzanan vadi yamaçlarında pek sıktır. Bölgede en hakim tür kızılçamdır. Bunu karaçam, fıstıkçamı, sedir ve ardıç gibi iğneli ağaçlarla, meşe ve günlük gibi yapraklı ağaçlar takip eder. Çok sayıda delice, zeytin ağacı da ilin önemli bitki örtüsüdür. Muğla'da ormancılık, tarım kesiminin en gelişmiş kollarından birisidir. İlde ormanlardan alınan yan ürünlerde çok önemlidir. Bölgenin her yanında bulunan kızılçam ormanlarından elde edilen reçine, Köyceğiz, Dalaman yöresinde **günlük** ormanlarından elde edilen sığla yağı, dış satım imkanları nedeniyle il ekonomisinde önemli yeri olan ürünlerdir. Muğla ormanlarında yer yer sandal, piren, akçakesme, defne, çitlenbik ve keçiboynuzu gibi ağaçlar vardır. Bunlardan sandal, piren ve akçakesmeden genelde bazı bölgelerde yakacak olarak yararlanılmaktadır. Defneliklerden toplanan yapraklar yurt dışına satılmaktadır²⁰.

Bölgede su boylarıyla, vadi tabanlarında, söğüt, çınar ve servi ağaçlarına rastlanır. Çitlenbik ve keçiboynuzu ise sahil kasabalarının önemli ağaçlarıdır. Sarmaşık ve böğürtlenlere tarla kenarlarında, sazlar ve kamışlara bataklık alanlarında rastlanır. Bölgede ot örtüsü olarak tırfıl, deve diken, efenk kanyaşı, ayırık, topalak, sirken, piren, yabancı yulaf, yabancı çulluk, narpız, tuzluk, yoğurtçuk görülür. Yenilen otlar ise, semizotu, dağ pırasası, kapçık, ısırğan, gazyak, ballık, kuş yüreği, baldıran, ilibada, deve tabanı, gerdeme, su otu, nane, horoz ibiği, kuzu kulağı, sarmaşık, suvanak, tere, arapsaçı, katır kulağı, alan pancarı, hardal, ebegümece gibi otlardır.

²⁰ İlimiz Muğla, Ö.n.Ver., s.29.

Mantar olarak çintar, tolaman, kuzu göbeği, çamdibi vardır. Çiçekler, sonbahar ve bahar mevsimlerinde, kırlar rengarenk bir florz gibi örter. Nergiz, morca, sümbül ve çoban çiçeği sonbaharın çiçekleri arasındadır. Papatya, mine lale, sarı çiçek, gelincik de bahar mevsiminin süsü olmaktadır²¹.

2. MUĞLA İLİNİN TARİHÇESİ, KÜLTÜREL VE TURİSTİK DEĞERLERİ

2.1. İlin Tarihçesi

Muğla ismi nereden geliyor? İl'in adıyla ilgili bazı görüşler vardır. Şehrin en eski adının Alinda olduğu ve Selçuklular dönemine kadar bu ismin kullanıldığı belirtilmiştir. Bölgenin antik çağdaki adı ise Kariadır. Kuzeyde İonia, güneyde Lykia bölgeleriyle sınırlanmış olan Karia (Karya), Muğla ilinin tamamını ve Denizli'nin batısını kapsamaktadır. Büyük Menderes ve Gediz arasındaki yörenin adı İyonya'dır. Büyük Menderes ile Dalaman ırmakları arasında kalan bölgeye de Karya denilmiştir.

M.Ö. II. binde yörenin eski adının "Ahhiyava" olduğu da belirtilmiştir. Muğla ilinin bu Ahhiyava sınırları içinde kaldığı bilinmektedir. Muğla tarihi yazarı Zekai Eroğlu, Rodoslulara ait iki kitabeden söz ederken Rodosluların Muğla kelimesini değiştirerek "Moyola"şeklinde yazdıklarını ve Muğla şehrinin eski adının "Alinda" olduğunu belirtmektedir.

Bugünkü Muğla adının Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın komutanlarından Muğlu Bey'in adından geldiğini ileri sürenlerde vardır. Şehrin tepe üstündeki Görkemli kalesini, 1080 yılında Muğlu Bey fethettiği için şehre Muğlu adı verilmiş, bu isim zamanla Muğla şekline dönüşmüştür. 1889 yılında çıkarılan Aydın ili Salname'sinde şehrin eski adının Mobellâ" olduğu kaydedilmiştir.

²¹ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.30.

Mobellā şeklinde de yazılmış olan bu ismin “Mobbolcus” şeklinde okunduğunu, bununda Muğlalı anlamında kullanıldığı kaydedilmiştir. Helenistik dönemine ait bir kitabede “Mogola” yazılı kayda da rastlanmıştır. 1889 yılında Aydın Vilayet Salnamesinde rastlanan “Mobella” adı kentin ortaçağdaki adıdır.

Muğla tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanır. İlkçağlarda bu bölgeye karialılar yerleştiği için Karia adı verilmiştir. İlin kesin tarihi ise Hititlerle başlar. Hititler bu bölgeye Lugga demişlerdir. İmparatorluğun parçalanmasından sonra Firigler egemen olmuş, daha sonra Lidyalılar bölgeyi ele geçirmişler, bu arada çeşitli kavimler de yöreye göç etmişlerdir. Bunların en önemlileri Dorlar ve İonlulardır. Muğla M.Ö. 546 yılında Perslerin, M.Ö.334 yılında Bodrum ve civarı Makedonya Kralı Büyük İskenderin, M.Ö. 1889 yılında Bergama Krallığının M.Ö. 133 yılında Roma imparatorluğunun, ikiye bölünmesi ile de Muğla, Doğu Roma İmparatorluğunun hakimiyetine girmiştir. Türklerin eline geçmesi uç beylerden Menteşe Bey tarafından 1284’de gerçekleşmiştir. 1391 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, daha sonra. 1402’de Timur’un hakimiyetine geçmiş, Timur bu yöreyi tekrar Menteşe Beyliğine vermiş, 1425’te II. Murat zamanında, Menteşe bölgesi tümüyle Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır.

Menteşeoğlu zamanında, Yunanistan, Muğla kıyıları ve adalarına çıkmıştır. Rodos adasının bir bölümünü bir süre egemenlikleri altına almışlardır. Rodos adasına yerleşen Saint Jean Şövalyeleri Osmanlılar ve Menteşeoğulları ile savaşmışlar, Bodrum kalesinide bir süre ellerinde tutmuşlardır. Ancak 1522’de Kanuni Sultan Süleyman tarafından hem Rodos adası hem de Bodrum Kalesi Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır. Muğla ilinin merkezi Menteşe Beyliği zamanında Milas iken, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Muğla olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında kısa bir süre İtalyan birlikleri tarafından işgal edilmiştir (23.07.1919). Osmanlı İmparatorluğunun dağılma döneminde yaşanan bu acı

olay, Kurtuluş Savaşı ile son bulurken Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Muğla il olmuştur. “Muğla” adının nereden geldiği konusunda çeşitli söylentiler vardır. En yaygın söylentiye göre Selçuklu sultanı Kılıçarslan’ın komutanlarından “Muğlu Beyi’in” adından gelmektedir. Burayı Muğlu Bey fethettiği için bu komutanın adı verilmiş, “Muğlu” zamanla “Muğla” ya dönüştürülmüştür ²².

2.2. İlin Kültürel Değerleri

Muğla tarihi İyon, Miken, Türk-İslam kültür değerlerine sahne olmuştur. Yörede Miken kültürünün varlığı kesin olarak tespit edilmiştir. Önce İyonların sonra Dorların bölgeye gelişleriyle Helenleşme ve Helenizm kültürü yayılmıştır. Karya, Büyük İskender’den sonra tamamen Helen kültürünü benimsemiştir.

Karyalıların Leleg ve Pelasglar’la birlikte yörenin ilk toplulukları oldukları bilinmektedir. Homeros’un destanlarında geçen, Karlar ve Lelegler’in Asya kaynaklı oldukları belirtilmektedir.

Ünlü tarihçi Halikarnososlu Heredatos’un da Karya soyundan olduğu anlaşılmaktadır. Batı Anadolu’da yürütülen kazı araştırmaları kıyı bölgelerde Miken egemenliğin var olduğunu göstermektedir. Bodrum’un Müsgebi (Ortakent) Köy’ünden çıkarılan Miken Nekropolü ve bazıları sırasında çıkarılan pekçok mezar burada Miken yeşleşmesinin varlığını ispatlamaktadır. Ayrıca Çömlekçi Köy’ü, Kadınören yöresinde yapılan kazılarda da dikdörtgen ve yuvarlak mezarlar bulunmuştur. Dikdörtgen planlı ve taş duvarlı bu mezarlar Miken mezar türünün özelliğini taşımaktadır ²³.

Miken kültürünün özelliğine bağlı olarak bu mezarlarda hem yıkama hem de gömme geleneğine rastlanmıştır. Rodos’ta gömülen kaplar ve özellikle

²² Zekai EROĞLU, Muğla Tarihi, Özgül Yayınları, İzmir, 1939, s.25.

²³ İlimiz Muğla, a.g.e., s.108.

gövdesi delikli, üç ayaklı kaplar, Miken kültürünü yansıtmaktadır. Bodrum yakınındaki Assarlık-Karatoprak mezarları ise, Geç Miken dönemlerini kapsamaktadır. Dirmil Köy'ündeki mezarda çıkarılan keramikler ise protogeometrik dönemi kapsamaktadır. Bütün bu eserler Karyanın kıyı bölgesinde kültürel gelenekleri, ölü gömme yöntemlerini ve keramikleri, sonraki dönemlerde geçen yerleşmeler bulunduğunu göstermektedir ²⁴.

Fethiye ilçesinde ise Karya bölgesinden farklı olarak Likya'ya özgü Mezar anıtları bulunmuştur. Burada yer alan kaya mezarları, Telmessas ve Kavnos'taki mezarlar Likya bölgesinin ilginç özelliğini ortaya çıkarmaktadır ²⁵. Muğla'nın M.Ö. tarihlerinde görülen Ege göçleriyle Dorlar'ın kıyı kesimlerde Karyalılar'ın bulunduğu, sonra da İyon, Dor ve Karyalıların karışarak yerli kültürünün etkisinde kaldıkları bilinmektedir. Kültür öğelerinin kaynaşması sonucu, kimi Anadolu gelenekleri ve tanrıları helen dünyasına da girmiştir. Ege göçlerinden sonra bölgede büyük şehir devletleri kurulmuş olup şehir devletlerinin en önemlilerinden birisi de Knidos'tu. Knidos ekonomik bakımdan oldukça gelişmiş bir şehirdi ²⁶.

Ekonomik bakımdan olduğu gibi nüfus yoğunluğu bakımından da oldukça gelişmiş bir şehir alan Knidos, güneybatı-kuzeydoğu yönünde, Hippodamas planına göre teraslar biçiminde düzenlenmiştir. Şehir limanlarından birisi savaş gemileri, diğeri de ticaret gemileri için yapılmış olup şehir, Afrodit Tapınağı ile ünlüdür. Sonradan Knidos Afrodit diye bilinen heykeli dönemin en ünlü sanatçılarından Praksiteles yapmıştır. Sonradan karyayı ele geçiren Persler buralarda kurdukları Satraplıklarla yönetmeye başladılar. Karya ise İyon satraplığına bağlanmıştı ²⁷. Pers Satraplığı döneminin en önemli şehirlerinden

²⁴ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.4.

²⁵ Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durumu Raporu, Muğla, 1994, s.7.

²⁶ İlimiz Muğla, a.g.e., s.108.

²⁷ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.4.

birisi "Halikarnasos"tu. Burası Karya satraplığının merkezi olduktan sonra bayındırlık çalışmalarıyla geliştirildi. Dönemin ünlü sanatçıları, mimarları, heykeltıraşları Halikannosas'a çağrıldı. Şehir bir kültür ve sanat merkezi durumuna getirildi. Ancak büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirme çabası ve onun komutanlarının hakimiyet kavgaları sırasında bu şehirlerin çoğu büyük bir yıkıma uğradı²⁸.

Romalılar döneminde Karya (Muğla), Asya eyaletine bağlandı, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Miletos, Efesos, Pergaman, Sardes, Perge- Aspendos ve Side'de dönemin önemli sanat eserleri yoğunluk kazandı.

Karya (Muğla) bölgesinde, bilim ve sanat dallarında önemli kişiler yetişmiştir. "Tarihin Babası" olarak tanınan Halikarnossos'lu Heradotos, dönemin güçlü ozanı Panyosis, bunlardandır. Yine bu kişiler arasında Megena, Felsefe ekolünün ünlü diyalektik ustası İasoslu Diodoros, Tarihçi ve eleştirmen Halikarnosuslu Dionysos çok yönlü bir bilgin olan Knidoslu Eudoksos da vardır. Eudoksos, astronom matematikçi, fizikçi ve filozoftur. Knidos şehir planını çizmiş olup, yeni şehrin yasalarını hazırlamış olup Afrodit Tapınağında rasathanesi bulunmaktadır²⁹.

Muğla ve yöresinde eski çağda yaygın olan Zeus inancına bağlı Zeus tapınakları yaygındı. Yine Karya'da (Muğla) Apollon'a bağlılık görülmekteydi. Zeus'la Leto'nun oğlu olarak kabul edilen Apollan'a halk saygı duymaktaydı. Annesi Leto'ya da saygı gösteriyordu. İasos olymos (Kafoca köyü) ve Hydai'da (Damlıbağaz köyü) Apollon-artemis ortak tapınak yerleri vardır. İasos'ta, Apollos Artemis inançlarının yanında Dionysos'a da ayrı bir bağlılık görülmekteydi. Halk arasında çok tanrı inancı yaygınlaşmıştı.

²⁸ CEYLAN, a.g.e., 1994, s.7.

²⁹ SARI, a.g.e, s.31.

Yine yörede Milas'ın 14. km kuzeydoğusunda Kalınağıl köyünde, es "kar" adını taşıyan Tanrı sinuri'ye tapılıyordu. Rahip ailesinin mezar anıtları tapınağın yanındaydı. Yakındaki köyde "Hiera-kame" kutsal köy denilmişt³⁰.

Sinuri'nin Hyllarima'da (Meslevle köyü) tapınağı vardı. Eski tanrılarına çok bağlı olan Karyalılar arasında Hristiyanlık (Roma döneminde) uzun savaşlar sonunda, ağır ağır yayılmıştır.

Hristiyanlığın resmi din olarak kabulünden sonra Karya (Muğla), metropolitik olmuştur. Metropolitliğin merkezi Strauropolis (Aphrodisios-aydın Geyre) idi. Karya'da buna bağlı 25 Piskoposluk kurulmuş, bunlar arasında İasos, Bargylia, kamos Mylasa (Milas), Halikarnassos olup, İasos dönemin önemli şehirlerindendir. Karya Metropolitliği ise 451'de İstanbul patrikliğine bağlanmıştı³¹.

Anadolu'ya Malazgirt savaşıyla akın eden Türkmen toplulukları kısa sürede bölgeye yayıldılar. Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştu. Moğol baskınlarının sonucunda, göçebe Türkmenler Anadolu'ya iyice dağıldılar. Bizans topraklarında ilerleyen bu topluluklar Karya kıyılarındaki limanlarıda ele geçirdiler. Bölgeye hakim olan Türkmenler Muğla yöresinde Menteşe Beyliğini oluşturdular. Yöreye hakim olan Türk ve Müslüman toplulukları, kendi kültürlerini, değerlerini ve inançlarını da hızla yaymaya başladılar. Türk-İslam medeniyetinin yaygınlaşması hız kazandı. Yeni yerleşim yerleri ve mahalleler kuruldu, cami ve ibadethaneler yapıldı, müslümanlığın etkisiyle yöre halkı kısa zamanda büyük ölçüde hristiyanlığın etkisinden kurtulmaya başladı. Gazi dervişler kırsal bölgelerde kurdukları zaviyelerle müslümanlığı hızlandırdılar.

³⁰ İlimiz Muğla, a.g.e., s.109.

³¹ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.110.

Menteşe Beyliği ise bilim ve sanat dallarını korumuştur³². Ticarete yönelen Mentese Beyliği'nin önde gelen ticaret limanı Menderes ağzındaki Balat'tı. Makri (Fethiye) ve Mermeris (Marmaris) limanları da önemliydi. Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi, Mentese ilinde de Ahi teşkilatları kurulmuştur. Yörede islam mimarisinin ilk örnekleri, Mentese beyliği döneminde yapılmıştır. Muğla yöresinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türklerle birlikte değirmencilik, yapıcılık, dülgerlik, kireçcilik, fırıncılık, hamamcılık ve terzilik yapan rumlar da vardı. Türkler ve Rumlar birlikte buldukları dönemde kültürel öge bakımından birbirlerini etkilemişlerdir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde bölgeye gelen göçmen Türkmenlerde kendi kültürel değerlerini yaşatmışlardır. Dalaman çiftliğini kurarken, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın getirdiği sudanlı siyahlarda kendilerine özgü geleneklerini , inançlarını korumuşlardır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yöredeki Rumlar göç etmeye başlamışlar, zamanla Yunanistan'a ve adalara göç ederek Muğlayı terk etmişlerdir.1933'te başlatılan halkevlerinin açılması, Halk Eğitim Merkezlerinin faaliyetleri ve okulların zamanla artan gösteri faaliyetleri ile kültürel gelişim hız kazanmıştır. Özellikle Muğla'da 1970'lerden sonra gelişmeye başlayan turizm faaliyetlerine bağlı olarak yapılan kültürel etkinliklerde, "Halikarnassos Kültür ve Sanat Festivali Knidos Feztivali, çeşitli anma günleri, şenlikler ve gösteriler bu alanda yapılan önemli çalışmalar olmaktadır. Cumhuriyet döneminde okulların ve eğitimin hızla artması, Halk Eğitim kursları, kitaplıklar ve kütüphanelerin yaygınlaştırılması, okullar ve spor kulüplerinin çalışmaları, gazete ve dergilerin, yayıncılığın gelişmesi kültürel çabayı arttıran önemli nedenler olmuştur. Muğla günümüzde turizmin gelişmesine bağlı olarak, yerli ve yabancı turislerin de etkisinde kalmakta ve bu alandaki önemli gelişmeye karşılık kültür alanında karmakarışık bir dönem yaşanmaktadır. Turizmin sevindirici gelişmesi diğer taraftan toplum hayatında ve kültürde bir yabancılaşma ve bozulma meydana

³² SARI, a.g.e., s.31.

getirmektedir. Bu alanda önemli tedbirlerin alınması gerekmekte olup Türk kültürünün, gelenek ve göreneklerinin, adetlerinin yaşatılması için daha fazla bir gayret gösterilmelidir³³.

2.3. İlin Turistik Değerleri

Muğla, Miken, Türk, İslam uygarlığının belirgin özelliğiyle tarihi şehirlerin kalıntıları, doğa güzellikleri, iklimi, kaplıca ve içmeleri, her türlü su sporlarının yapımına elverişli yerleriyle; plajları, hotel, motel ve kampingleriyle piknik ve alanları, koyları, kıyıları, burun, körfez ve limanlarıyla konuksever insanlarıyla dikkati çeken bir turizm merkezidir.

İlin doğa güzelliği, kaplıca ve içmeleri, yüksek yaylaları ve açık havası, spor, eğlence ve dinlenmeye uygun yerleriyle yöre turiste iyi bir dinlenme yeri olmakta, ayrıca tarihi ve arkeolojik zenginliğiyle sanat değeri yüksek eserleri ve müzesiyle ilgi çekmektedir. Bu nedenle Muğla turizmi her geçen gün gelişme göstermektedir³⁴.

Tarihi güzelliği itibari ile, dünyanın 7. harikası Moseleun, Zeus, Apollon, Heketa, Deneter ve Henithra gibi ünlü tapınakları zengin mitolojisi efsaneleri Pedrus şatosu, Saint Jean Şövalyeleri tarafından yapılan Bodrum Kalesi, Halikarnassos, Knidos, Cavnus, Telmissos, Miliasio gibi eski kazı ve tarihi kentleri, kiliseler, su kemerleri, yel değirmenleri, sarnıçlar, kral ve kaya mağaraları, anfiteatrlar, gimnozyum, stadyum hamamları, akropol agatoları, kâhinleri, şairleri, bilginleri, Apollon ve Afrodisya gibi mezhepleri, ahilik, mevlevilik gibi tarikatları, sikke, türbe, kitabe, müzeleri, camileriyle, Muğla yöresi, geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan önemli bir köprü, değerli bir merkez ve iyi bir tarih koleksiyonu durumunda olup, bir tabiat şaheseridir.

³³ İlimiz Muğla, a.g.e., s.51.

³⁴ SARI, a.g.e., s.32.

Muğla çeşitli uygarlıkların, Miken, Roma, Bizans, Türk, İslam uygarlıklarının kaynaştığı bir şehirdir. Bodrum-Muşgebi Miken kazılarında anlaşıldığı gibi yörede en erken tarih M.Ö. 3000 yıllarıdır. Bu kazılar Anadolu'daki Miken varlığını kesin olarak ortaya koymuştur. Sınırları içinde hem karya hem de Likya bölgesinin şehirleri bulunan Muğla'da Halikarnassos ve Knidos, önemli iki ticaret limanlarıydı. Yöre Türk egemenliği döneminde ise Milas, Menteşe Beyliğinin merkeziydi. Menteşe Beyliği kalıntıları Milas'ın 5 km güneyindeki Beçin'dedir. Milas'ın içinde de bazı Menteşe yapılarına rastlanır.

Merkez İlçedeki tarihi eserler ise;

Ulu Cami: Menteşe oğullarından İbrahim Bey tarafından 1344 yılında yaptırılmıştır. Ancak Camii XIX. yüzyılda onarım gördüğü için özgün yapısını yitirmiştir. İlin en büyük camilerindendir.

Şeyh Camii: Şeyh Bedrettin Mahallesindedir. 1565 yılında Şeyh Bedrettin tarafından minaresiz olarak yaptırılmış, minaresi ise Ayşe Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Kurşunlu Camii: Şehrin merkezi camilerdendir. 1493 yılında Esseyid Sucaaddin tarafından yaptırılmıştır. 1853 yılında kubbe kurşunlarının değiştirilmesi ve onarım sırasında mimber kurşunla kaplandığı için kurşunlu camii adı verilmiştir. Müderris (profesör) Mehmet Efendi kubbe kurşunlarının değiştirilmesini yaptırmıştır.

Bodrum camiler ise;

Mustafa Paşa Camii: Bodrum kalesi karşısındadır. 1923 yılında Bodrum'da tersane yapmaya gelen Kızılhisarlı Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Tepecik Camii: Bodrum iç limanının ortasında ve Tepecik Mahallesiindedir. Mustafa Paşa Camisinden sonra ikinci büyük camidir. 1735 yılında Mustafa Paşanın kahyası Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Adliye Camii: Padişah II. Abdülhamit'in gönderdiği paraya halkın katılımıyla bugün ilçenin Cumhuriyet meydanı diye bilinen yerinde inşaa edilmiştir. Yapım yılı 1901'dir³⁵.

Milas Camileri ise;

Firuz Paşa Camii: Milas'ta bulunan bu camii Muğla ve yöresinin en önemli camilerindedir. Asıl adı Firuz Paşa Camii olsada Evliya Çelebinin, bu caminin her tarafı gök mermerden yapıldığı için Gök Camii şeklinde adlandırdığı rivayet edilir. Cami I. Murat tarafından yaptırılmıştır.

Hacı İlyas Camii: 1330 yılında Selahattin adında bir evliya tarafından yaptırılmıştır.

Ulu Camii: Balayca deresinin kenarında bulunan Ulu Cami Menteşe Sultani Gazi Ahmet Bey tarafından yaptırılmıştır.

Belen Camii: Milas'ın Hisarbaşı tepesinde bulunmaktadır.

Hasır Camii: Milas'ta yükselti üzerinde yapılan camilerin ikincisidir. Yapılış tarihi 1735'tir.

Datça Camileri ise;

Reşadiye Camii: Yapıldığı tarih bilinmemektedir. Caminin diğer adı da Tuhfezade Camii'dir.

İlimizdeki Hanlar ise;

Yağcılar Hanı: Muğla ilindedir. Kentin geçmişinde bir ticari merkez olmuştur.

³⁵ İlimiz Muğla, a.g.e., s.52.

Taş Han: Marmaris ilçesindedir. Kanuni'nin Rodos seferi sırasında yaptırılmıştır.

Çöllüoğlu Hanı: Milas ilçesindedir. 1720'de yaptırılmıştır.

Sünnetçi Hanı: Milas ilçesindedir. 1886 yılında Abdullah Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Çeşmeler ise;

Salmakis Çeşmesi: Bodrum ilçesindedir.

Türbeler ise;

Muğla Türbesi: Saburhane semtindedir. Muğla'ya içme suyunu getiren Şemsi anaya aittir.

Bodrum Türbeleri: Saldır Şah Horosani Türbesi, Kubbeli Türbe, Mustafa Paşa Türbesi, Dedeler Türbesi, Koyunbaba Türbesi bulunmaktadır.

Köyceğiz Türbesi: Benliler Türbesi, Nasuf Dede Türbesi, Kargın Türbesi bulunmaktadır.

Milas Türbeleri: Ahmet Gazi Türbesi, Milas'ın 5 km güneyindeki Beçin'dedir.

Ula Türbeleri: Hüsamettin Efendi Türbesi.

Marmaris Türbeleri ise; Sarı Ana Türbesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan Fatma adlı bir kadına aittir.

İlimizdeki Kervansaraylar ise;

Değirmen Çayı Köprüsü: Marmaris ilçesindedir.

Hasan Paşa Köprüsü: Fethiye ilçesi esen çayı üzerindedir.

İnci Kemer Köprüsü: Yatağan-Çine arasındaki köprüdür.

Ak Köprü: Köyceğiz'de Dalaman Çayı üzerinde kurulmuştur³⁶.

İlimizdeki Evler ise;

Türkevleri: Özellikle Hisar Dağı eteklerine doğru bir şekilde yeralan bu evler kentsel "silü etil" "kırmızı kiremit çatı- beyaz duvar ve üzerlerinden taşan yeşil ağaçlar" üçlüsü ile oluşan armonisi içinde geleneksel dokunun özünü oluşturan yapılardır. Avlu içinde "müştemilatlarıyla bir kullanım ve form biçimini oluştururlar. Bazı yakın devirde inşa edilenler ise doğrudan kapalı sofalı olarak yapılmıştır.

Rum Evleri: Kentte rum tüccarlarının yerleşmeye başlaması üzerine rum aileler konakaltı ve Saburhane semtlerin çevresinde yerleşerek kendi kültürlerine göre biçimlenen taşevleri inşa etmişlerdir. Bu evleri Türk evlerinden ayıran temel özellik ise, kapanmış olmaları, avlu yerine sokakla bütünleşen bir cephe ve kütle nizamı göstermeleridir. Diğer ayır edici özelliği ise kesme taş yapı olmalarıdır³⁷.

İlimizdeki Kaleler ise;

Muğla Kalesi: Muğla'nın kuzeyinde, Asardağı üzerinde dörtgen bir plan üzerinde kurulmuş ve kalıntıları hala ayakta duran bir kale vardır. VIII yy. Evliya Çelebi kalenin kullanılmadığını ancak iki zahire ambarının kalede bulunduğunu kaydetmektedir. Tepeyi çevreleyen kalenin içinde bir iç kale blok taşlarla örülmüş odalar tanozlu mezarlar göze çarpmaktadır.

Bodrum Kalesi: Bodrum kalesi Osmanlı padişahı I. Mehmet'in izni ile Saint Jean Şovalyelerine yaptırılmıştır. Kale iki liman arasında üç tarafı denizlerle çevrili kayalık bir yarımada üzerinde inşa edilmiş olup, 4 kulesi mevcuttur.

³⁶ Muğla İli Yıllığı 1967-1973, Ankara, 1973, s.34.

³⁷ Asım MUTLU, Muğla'nın Beyaz Evleri-Türkiye'miz, Özgül Yayınları, İstanbul, 1978, s.26.

Marmaris Kalesi: Osmanlı devrine ait olan bu kale deniz kıyısında yüksekçe bir tepenin üzerinde kurulmuştur. 1557'de inşa edilen kalenin giriş kapısı ile denize bakan yönü hala sağlamdır. İki merdivenle çıkılan kapının sağ ve sol yanlarında mazgallar görülmektedir.

Beçin Kalesi: Menteşe oğulları devrinde inşa edilmiştir. Üç metre genişliğinde taş döşemeli ve basamaklı bir yolla kaleye çıkılır. Kalenin girişini büyük bir kule ile kısmen yıkılmış bir duvar müdafaa eder. Milas'ın 5 km güneyindedir.

İlimizdeki kazı çalışmaları 1800 yıllarında başlamış, Cumhuriyet dönemine kadar bu çalışmalar İngiliz ve Fransız bilim adamları tarafından yürütülmüştür. Kazı çalışmaları sonucu ele geçen eserler kazı yapan gruplarca ülkelerine götürülmüş, geri kalan eserler ve Muğla, Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Milas'ta bulunan müzelerde sergelenmektedir ve müzeleri ziyaret edenlerden büyük bir gelir elde edilmektedir. İl'deki müzelerin ziyaretçi ve gelir durumu aşağıda Tablo'da gösterilmiştir.

Tablo 3: İl'deki müzelerin ziyaretçi ve gelir durumu

Müzenin Adı	Ziyaretçi Sayısı	Gelir Durumu
Muğla Müzesi	3,180	30,340,000 TL.
Bodrum Müzesi	266,000	31,308,400,000 TL.
Fethiye Müzesi	5,517	277,540,000 TL.
Marmaris Müzesi	72,554	4,223,640,000 TL.
Milas Müzesi	2,212	41,455,000 TL.
Toplam	349,463	35,971,375,000 TL.

İlimizde 1845-1856 yıllarında bir İngiliz arkeolojik araştırma grubunun dünyanın 7 harikasından biri sayılan Musolos (Mawsoseion) anıtı ve çevresinde

yaptığı kazılarda ele geçen tarihi eserleri ve anıtın büyük bölümünü de İngiltere'ye götürmüşlerdir.

Anıtın Türkiye'de kalan son parçası 1964 yılında Bodrum müzesine konulmuştur. Cumhuriyet döneminde, Türk arkeologları eski yerleşim merkezlerindeki araştırmaları ve sünger avcılarıyla birlikte yürütülen su altı kazılar başlatılmıştır. İl'de müzecilik çalışmaları 1960 yılında başlamış ilk inşa edilen müzeler . Bodrum, Milas, Fethiye ve Letoon müzeleridir. Datça ilçesine 40 km uzaklıktaki knidos hellenistik devirden kalma eserleriyle, Kumyeri ve Mesudiye'deki kalede birer müze niteliğindedir. Köyceğizdeki karia devrinden kalma mezarlar kavnos kenti harabeleri, Akköprü pers satraplarından kalma han, aslan heykeli doğal birer müze niteliğindedir. Milas'taki Karya, Bizans, Selçuk ve Osmanlı eserlerinin toplandığı şehir müzesi İosos Labran'da bulunmaktadır. Yatağan'da, Yatağan-Milas yolu üzerinde Eskihisar köy'ünde (strantonikya) tarihi eserlerin toplandığı bir müze vardır ³⁸.

Bodrum müzesi 1964 yılında Bodrum kalesinde açılmıştır. Eserler genelde sualtı araştırmalar sonucu bulunan eserler olmuştur. Eski karya antik yerleşme alanlarındaki kazılarla birlikte yeni bölümler açılmıştır. Müze, miken salonu, sualtı eserleri ve karya salonu olmak üzere 3 bölümden meydana gelmiştir. Miken Salonunda Aka uygarlığından kalma Miken eserleri sergilenmiş olup, bunlar Bodrum'un Müsgebi ve Dirmil, köylerindeki kazılardan çıkarılmıştır. Bu bölümdeki en önemli eser Mausdos Anıtı'nın Türkiye'de kalan ve son parçası olan doğu duvarı firizidir.

M.Ö. 1200 yıllarında çeşitli kap, takı, bronzdan yapılmış kesici silahlar ve M.Ö. IX-VIII. yüzyıldan protogeometrik ve geometrik eserler, Bereket tanrıçası Demeter'in mermer heykeli bölümün diğer eserleri arasındadır ³⁹.

³⁸ İlimiz Muğla, a.g.e., s.52.

³⁹ İlimiz Muğla, Ön.Ver., s.53.

Sualtı eserleri bölümünde Bodrum, Marmaris, Yassıada ve Gelidanya burnundaki (Antalya) sualtı kazılarında çıkarılmış olan eserler sergilenmektedir. Bu bölüm 3 salon ve bir sundurmada oluşmaktadır. Salonların birinde Yassıada kıyılarındaki kazılarda VIII. yüzyılında batık bir Bizans teknesi ve çevresindeki çıkarılan eserler bulunmakta, İkinci salonda, 1959 yılında Gelidanya burnunda yapılan kazılardan çıkarılmış eserler sergilenmekte, Üçüncü salonda sergilenen eserler arasında Helenistik dönemden zenci çocuk büstü, Mısır tanrıçası İsis'in heykeli, maltız ve tesisler sayılabilir. Sundurmada çeşitli biçimde amphara örnekleri, taş çapalar ve ayaklı tepsiler yer almaktadır.

Müzenin 3. bölümü karya salonunda, karya bölgesinin çeşitli yerlerde bulunmuş eserleri sergilenmektedir. Bu eserlerin arasında, Arkaik, Klasik, Helenistik dönemlerden adak heykelcilikleri, büstler, Yunan, Roma ve Bizans dönemlerinden toprak kandiller, Helenistik ve Roma dönemlerinden cam eşya prehistorik ve geometrik kaplar, klasik çağdan vazolar bulunmaktadır.

Fethiye Arkeoloji Müzesi: 15 Eylül 1962 tarihinde iskelenin yanında etrafı demir parmaklıklarla çevrili olarak bir açık havuz müzesi şeklinde açılmıştır. 1966 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce müzenin açılışı yapılmış, Fethiye Arkeoloji Müzesi, ilçe merkezinde Atatürk ilköğretim okulunun arkasındadır.

Burada Likya, Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden eserler, heykel, minyatür, kap, kitabeler ve takılar sergilenmektedir. Kucağında güvercin tutan genç kız heykeliyle, Kaya önündeki bir kiliseden alınmış ahşap oyma kapı müzesi önemli eserler arasındadır. İlginç eserler Fethiye müzesinde saklanmaktadır⁴⁰.

⁴⁰ Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973)C.1-4 İstanbul,1974, s.75.

Muğla ve yöresinde düzenlenen festivaller, şenlikler ve anma günleri ile yerli ve yabancı halk kaynaştırılmaktadır.

Ayrıca bu tür hareketler kültürel bağın devamını sağlamakta ve Anadolu'yu yabancı turistlere tanıtmayı amaçlamaktadır. Her yıl 19 Şubat'ta Köyceğiz'de Naip Hüseyin anma günü düzenlenir. Muğla'da doğan Turgut Reis 23 Haziran'da Bodrum'da anılmaktadır. İl'de bazı yörelerde üreticiliği özendirme amacıyla yarışmalar düzenlenmektedir. Merkez ilçede eylül ayında yapılan üzüm yetiştirme ve antep fıstığı yetiştirme yarışmalarıyla, Kumluova (Bodrum) Letton domates festivali bu tür yarışmalardır.

Kültürel etkinlikler açısından en yoğun şenlikler 20 Ağustos'ta Datça'da düzenlenen Knidos festivaliyle, 1 Eylül'de Bodrum'da düzenlenen Halikarnassas kültür ve sanat festivali ilk defa 1973 yılında yapılmıştır. Bir hafta süreyle Bodrum'un turistik yerlerinde müzik, halk oyunları ve çeşitli gösteriler düzenlenmiş, gösterilerde il dışından gelen gruplar daha etkin olmuşlardır. Gösterilerin yanısıra, müzisyen Neyzen Tevfik gibi şairler anılır. Ayrıca Milas'ta Güllük Turizmi, Fethiye'de Telmessos şenlikleri düzenlenmektedir. Fethiye'de 7 Mayıs 1967'de ve 30 Haziran ile 1-2 Temmuz tarihlerinde düzenlenmeye başlayan Akdeniz şenlikleri Fethiye Festivali oldukça ilgi görür.⁴¹

Muğla ve ilçelerinde düzenlenen festivaller daha çok düzenlendiği yerdeki yerel yönetimi seçime hazırlama amacını taşımaktadır. Bu festivallere yerli ve yabancı sanatçılar davet edilmekte, maalesef festivaller hem ülkede hemde dış ülkelerde sesini duyuramamaktadır.

Muğla ve ilçelerde düzenlenen festivallerde yerli halkla, yabancı halk kaynaştırılmalı, ilin önemli turizm merkezleri tanıtılmalı, hem ulusal hemde uluslararası platformda ilgi görmelidir. Yerel yönetimler bu festivallerde daha çok turizm merkezlerinin tanıtılması yönünde çaba sarfetmelidirler.

⁴¹ İlimiz Muğla, a.g.e.,s.55.

İKİNCİ BÖLÜM

MUĞLA İLİNİN SOSYAL YAPISI

1. İLİN SOSYAL YAPISI

1.1. Toplum Hayatı

Muğla ili toplum hayatında belirli farklılık görmek mümkündür. Nüfusun yoğun olduğu kıyı bölümlerde turist ve turizmin etkisiyle bir değişimin yaşandığı görülür. Bu nedenle halk yaşayışında bir değişiklik söz konusudur. İç bölgelere gidildikçe geleneksel yapının korunduğu dikkati çeker. Değişimi meydana getiren olay kıyı kesimlerin yaşantısı ile iç bölgelerin geleneksel yapısı olmaktadır.

Muğla'nın Antalya ve Burdur'a yakın komşuluğu nedeniyle yörük yerleşiminin de yaygınlaştığı izlenir. Konar-göçer geleneksel hayvancılık çalışmalarının yanında, orman köylerinde yerleşen tahtacılar da yöre yaşamının farklı öğelerini oluşturmaktadır. Diğer taraftan yerleşik düzendeki halkın çalışma ve dinlenme niteliğinde yaylalara ve Toros'lara göçme geleneği eskiden beri sürdürülmektedir ⁴².

Bahçecilikle uğraşan aileler, nisan, mayıs aylarından kasım ayına kadar yaylalarda kalıyorlar, sonra da kış döneminde daha sıcak bölgelere çekiliyorlardı.

⁴² Ünal TÜRKEŞ, Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları, Özgül Yayınları, İstanbul, 1971, s.45.

Toplum hayatında bir değişime yol açan turizm, yaylacılık geleneğini de etkiledi. Bu bağ, bahçe işleri azalmaya ve eski önemini yitirmeye başladı. Sonra da yazlık yaylaların yerini Marmaris, Bodrum, Gökova ve Fethiye gibi turistik kıyı yerleşimleri almaya başladı.

Genelde il ekonomisi tarıma dayalıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında geleneksel tarım aletleri kullanılırken 1950 yılından sonra tarıma modern aletlerin ve motorun girişı halkın yaşayışı üzerinde de bir değişim meydana getirmiştir.

Ekonomik bakımdan durumu iyileşen halkın yaşayışında da düzenli bir gelişim görülmüş, karayolu ulaşımının sağlanmış olması ilin diğer illerle olan bağlantısını geliştirmiştir.

Önceleri ilin çevre ile bağlantısı daha çok deniz yoluyla sağlanıyordu. Cumhuriyet döneminde dış ilişki ve ticaret İzmir'de yoğunlaşınca Muğla geri planda kalmıştı. Burada kapalı bir yaşantı biçimi görülyordu. Tarım alanındaki gelişmeler ve karayolu ulaşımının sağlanmış olması ilin diğer illerle olan bağlantısını geliştirmiştir.

At sırtında gezginci satıcılık yapan "bezzazlar" yerleşik ticarete yönelmiş yörede tüketim eğilimi ve pazara açılma başlamıştır.

"İl'de nüfusun çoğu tarımla uğraştığından, esnaflık, çiftçilik hayatıyla doğrudan doğruya ilgilidir." Bu tarımla uğraşan halk özellikle tütün, pamuk, turunçgiller ve zeytin gibi endüstriyel bitkiler ve turfanda sebzeçiliğe yönelmiş olmaları şüphesiz gelirlerinde bir düzelme sağlamıştır. Bu gelirle alım gücü ve hayat düzeyi yükselen halkın yaşamında da bir gelişme görülmüştür.

Tütün ve zeytin yöre halkının hayatına girmiştir. İl ve ilçe merkezlerinde, köylerde çiftçi halkın geçimini bunlardan sağlar olması, alım, satım, şehirle

ilişkiler, evlenmeler hep bu ürünlerin toplama ve satım dönemlerine denk getirilmiştir. Tütün ve zeytin mevsimi alım ve satım mevsimi olmuştur. Dolayısıyla çiftçi halkı bu ürünlerle hayatını yönlendirmiştir.

Ülke genelinde yaşanan toplumsal değişim insan ilişkilerinde, yaşama biçimlerinde belirli sarsıntılar yaratmıştır. Geleneksel yaşama biçimi ile modern yaşama biçimi arasında bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. Bodrum, Marmaris gibi turistik merkezler artık dinlenme yerinin yanında bir yerleşim bölgeleri olmuştur. “Mavi Yolculuk” geleneğinin turistik ticari bir nitelik almasının yanında kara ve kızıl çamdan yapılan ve ilçe adıyla anılan “Triandil tipi” gezi tekneleri de gösteriş ögesine dönüşmüş, geleneksel özelliği değişmiştir.

İl ve ilçelerde birlikte birçok köylerde turistik etkilerin alanı içine girmişlerdir. Ülkemizin büyük şehirlerinden gelen yerli turistlerle birlikte, Avrupa’dan gelen yabancı turistlerin birbirinden farklı değerleri kültürleri ve yaşama biçimleri yöre insanı üzerinde yoğun bir kültür karmaşasına yol açmaktadır. Temel geçim kaynaklarına turizmin de eklenmiş olması halkı bu yörede sevk etmekte, bu amaçla halk yaz mevsimlerinde turizme yönelik bir yaşama biçimini tercih etmektedir.

Toplum hayatında görülen geleneksel Türk aile tipinin özelliğine bağlı olarak babanın özel bir yeri vardır. Baba, ailenin hem büyüğü hem de sorumlusudur. Anne de artık çalışma hayatına katılmıştır. Zaten var olan Türk köylü geleneğinde kadında tarım işlerinin yürütücüsü olmuştur.

Dolayısıyla Türk kadınları çalışma hayatında daima yer almışlardır. Muğla yöresinde yaygın olan bir durumda çocuğu olmayan ailelerin evlat edinmek şartıyla çocuk sahibi olmaktadır. Bu çocukları kendi evlatları gibi büyüterek bir yuva kurmalarını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda bu çocukların iş ve mal sahibi olmalarını da sağlamaktadırlar⁴³.

⁴³ TÜRKEŞ, a.g.e.,s.47.

1.2. Demografik Durum

1985 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Muğla ilinin toplam nüfusu 486.066 kişi iken, 1990 yılında 562.809 kişi, 1997 yılında ise 641.080 kişi olmuştur.2000 yılında ilin nüfusunun 714.319 olacağı tahmin edilmektedir. İl nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı 1985 yılında %0,96 iken, 1990 yılında %1, 1997 yılında ise %1,02, 2000 yılında ise %1,07 olacağı tahmin edilmektedir. Muğla ilinin nüfus yoğunluğu devamlı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Fakat il'in nüfusu devamlı artış göstermiştir.

Tablo 4: Muğla'nın yıllara göre nüfusu ve nüfus gelişimi

Yıllar	İlin Top.	MUĞLA	TÜRKİYE	MUĞLA	TÜRKİYE
	Nüfusu	Nüfus Yoğ.(km2)	Nüfus Yoğ.	5 Yıllık Nüf.Arışı(%)	Ülke Geneline Nüf.Arış Oranı(%)
1927	175,390	14	18	-	-
1935	196,772	15	21	16.4	21.1
1940	211,445	17	23	14.4	17.0
1945	220,678	17	24	8.5	10.6
1950	241,640	19	27	18.1	21.7
1955	267,579	19	31	20.4	27.8
1960	299,611	22	36	22.6	28.5
1965	334,973	25	41	22.3	24.6
1970	368,776	27	45	19.2	25.2
1975	400,796	30	52	16.7	25.0
1980	438,145	33	58	17.8	20.6
1985	486,066	36	60	20.8	24.8
1990	562,809	42	69	24.0	21.7
1997	641,080	48	77	27.3	14.7

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Gerekleri, DİE Yayını, Ankara, 1997, s.141.

1997 yılı verilerine göre Muğla ilimizde km. kareye 42 kişi düşerken, Türkiye’de 77 kişi düşmektedir. İlin nüfus yoğunluğu 1927 yılından bu yana devamlı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Bunun nedeni ise Muğla ilinin bir sanayi şehri değil, turizm şehri olması ve Muğla iline gelenlerin yerleşmek amacıyla değil tatil yapmak amacıyla geçici olarak gelmeleri, İzmir’e yapılan iç göçler ve ilde nüfus planlamasına halkın uyum göstermesidir. Muğla ilinin merkez dahil ilçelerinin nüfus ve artış hızları Tablo 5’de gösterilmiştir⁴⁴.

Tablo 5: Muğla ilinin merkez dahil ilçelerinin nüfusları ve artış hızları (1997)

İlçe	Toplam			Şehir			Köy		
	Değişim			Değişim			Değişim		
	1990	1997	Oranı	1990	1997	Oranı	1990	1997	Oranı
Toplam	562809	641080	0.14	186397	240566	0.29	376412	400514	0.06
Merkez İlçe	71155	79133	0.11	35605	41984	0.18	35550	37149	0.04
Bodrum	56821	76395	0.34	20931	24312	0.16	35890	52083	0.45
Dalaman	26408	27551	0.04	15025	16515	0.10	11383	11036	-0.03
Datça	10741	11715	0.09	5022	6039	0.20	5719	5676	-0.01
Fethiye	127620	140508	0.10	25783	45471	0.76	101837	95037	-0.07
Kavaklıdere	12037	12494	0.04	3339	3387	0.01	8698	9107	0.05
Köyceğiz	25836	28347	0.10	6406	7122	0.11	194430	21225	0.09
Marmaris	41840	58883	0.41	16361	26082	0.59	25479	32801	0.29
Milas	98710	107033	0.08	28741	35155	0.22	69969	71878	0.03
Ölümlü	29287	31579	0.08	12109	15200	0.26	17178	16379	0.05
Ula	19978	21343	0.07	5185	5072	-0.02	14793	16271	0.10
Yatağan	42376	46099	0.09	11890	14227	0.20	30486	31872	0.05

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı ve Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE., Yay. Ankara, 1997, s.80

Muğla ili merkez dahil ilçelerin nüfuslarına ve artış hızlarına baktığımızda toplam olarak değişim oranı en fazla 0.41 ile Marmaris ve 0.34 ile Bodrum’da

⁴⁴ Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayını, Ankara, 1997, s.46.

meydana gelmiştir. Toplam olarak değişim oranı en az ise 0.04 ile Kavaklıdere ve 0.07 ile Ula ilçelerinde meydana gelmiştir. İl'de şehirleşme oranı ise %33.12 olup, Türkiye ortalamasının altındadır. Türkiye'de şehirleşme oranı :59'dur.

Bunun sebebi ise halkın yerleşmek için Marmaris ve Bodrum'u tercih etmesidir. Marmaris ve Bodrum'da turistik tesislerinin çok sayıda olması nedeniyle istihdam buralarda yapılabilmektedir. Kavaklıdere ev Ula ilçelerinde ise mevcut işgücünü istihdam edecek yeterli tesislerin bulunmamasıdır. Dalaman, Datça, Fethiye ve Ortaca'nın köylerinde nüfusun azalmasının sebebi halkın daha iyi iş olanağı bulmak için şehre yapılan iç göçlerdir.

Tablo 6: İl nüfusunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı (1990)

Yerleşim Yeri	(%)	
Muğla İli		
Toplam Nüfus	562,809	
Erkek Toplam	294,230	52.2
Kadın Toplam	268,579	47.7
0-14 Yaşı arası Toplam	153,123	27.2
15-64 Yaşı arası Toplam	374,340	66.5
64+ Yaşı arası Toplam	35,346	6.2
Yaş Bağımlılık Oranı	503.2	46.0

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı ve Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DIE., Yay. Ankara, 1997, s.81

Nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı ile bağımlılık oranı Tablo 6'da yer almaktadır. Erkek nüfusun, kadın nüfusa göre fazla olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre nüfusun dağılımında, 15-64 yaş grubunu oluşturan aktif nüfusun payının yüksek olduğu dikkat çeker. Bu durum işgücüne katılma oranını olumlu etkilemektedir.

Nüfusun yaş gruplarına göre ayrımı aktif nüfusun ve bağımlılık oranının belirlenmesi açısından önemli bir dağılım oluşturmaktadır. Bağımlılık oranı Muğla ili için %503.2 olarak hesaplanmıştır. Türkiye için bu oran %639.7'dir. Diğer bir deyişle ülke genelinde her bir kişi, yaklaşık 640 kişiye bakmakla yükümlü iken, bu oran Muğla için 503 olmaktadır. Bağımlılık oranının düşük olması çalışanlar üzerindeki baskının azaltılması yönünde olumlu bir sonuçtur. Bunun dışında Muğla ilinde düşük nüfus yoğunluğunun sebebi, doğurganlığın düşük olması ve tam anlamıyla uygulanan nüfus planlamasıdır. Doğurganlık oranı 1990 yılı için 2.04 adet olarak hesaplanmış olup bebek ölüm oranı ise %056'dır⁴⁵.

Gerek yıllık nüfus yoğunluğunun, gerekse yıllık nüfus artış hızının düşük olması bir yandan doğurganlığın düşük olmasına bir yandan da yapılan iç göçlere ve uygulanan nüfus planlamasına ve iç göçlere bağlanabilir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri ile ilgili çalışmasında, iller itibariyle net göç oranları⁴⁶ incelendiğinde, Muğla ilinde 1965-1970 döneminde negatif olan net göç oranları, 1980 yılından itibaren pozitif olmuştur. 1980-1985 döneminde net göç oranı %032.88 oranında pozitif olup dışardan göç almakta, il'den yapılan göçler ise daha çok İzmir'e yapılmaktadır.⁴⁷

1.3. Yerleşim Düzeni (Mülki İdare Bölümlenmesi)

Muğla ilinde 12 ilçe,⁴⁷ belediye, 18 bucak ve 412 köy olmak üzere toplam 489 tane yerleşim birimi bulunmaktadır.

⁴⁵ Toplam doğurganlık oranı yıl içindeki doğum sayısının 15-49 yaş grubundaki kadınların sayısına oranıdır.

⁴⁶ Net göç oranı, net göç eden nüfusun o yerleşmenin iki sayım arasındaki ortalama toplam nüfusuna oranıdır.

⁴⁷ CEYLAN, a.g.e., s.8.

Tablo 7: İlin yerleşim düzeni (1997)

İlçeler	Bucak Sayısı	Belediye Sayısı	Köy Sayısı
Merkez	3	4	50
Bodrum	4	8	24
Dalaman	-	1	16
Datça	-	1	9
Fethiye	5	8	77
Kavaklıdere	-	3	10
Köyceğiz	1	3	18
Marmaris	1	4	14
Milas	3	6	115
Ortaca	-	2	16
Ula	-	2	23
Yatağan	1	5	40
Toplam	18	47	412

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996.

1.4. İstihdam Durumu

Muğla ilinde işsizlik, ülkenin diğer kesimlerine oranla kronik bir sorun halinde değildir. Çünkü turizm tesislerinin yoğunluğu, tarımsal üretim ve madencilik faaliyetleri mevcut işgücü istihdam eder boyuttadır. Nüfusun iktisaden faal olma durumuna göre dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir

Tablo 8: Nüfusun iktisaden faal olma durumuna göre dağılımı
(12+Yaş 1990)

Yerleşim Merkezi	Çalışma Çağı Nüfusu	İkt.Faal Nüfus	İkt.Faal Olmayan Nüfus	Çalışan	İşsiz Olup İş arayan	İşsizlik Oranı (%)
Merkez	28,338	13,345	14,993	12,440	905	6.7
Bodrum	18,140	11,101	7,039	10,520	581	5.2
Dalaman	11,404	5,544	5,860	4,890	654	11.7
Datça	4,241	2,549	1,692	2,376	173	6.7
Fethiye	20,602	9,764	10,838	8,606	1,158	11.8
Kavaklıdere	2,601	1,270	2,331	1,173	97	7.6
Köyceğiz	5,133	2,401	2,732	2,042	359	14.9
Marmaris	13,833	8,087	5,796	7,512	575	7.1
Milas	21,989	10,194	11,795	9,459	735	7.2
Ortaca	9,196	4,654	4,542	3,875	779	16.7
Ula	4,371	1,868	2,403	1,706	162	8.6
Yatağan	8,880	4,337	4,543	4,045	292	3.2
İlçeler Top.	12,440	61,769	58,671	56,204	5,565	9.0
Bucak ve Köyler Top.	294,335	242,008	52,327	239,672	2,336	0.96
Muğla İli Toplamı	443,113	310,326	132,787	398,316	8,806	2.8

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı ve Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE.,
Yay. Ankara, 1997, s.90.

Muğla ili genelinde çalışma çağındaki 443.133 kişinin %69.5'i istihdam edilmektedir. İlçeler toplamına göre bu oran %46.6'dır. Bucak ve köylerde istihdam edilen nüfus ise çalışma çağındaki nüfusun %81.4'üdür. Kırsal istihdam alanlarının fazlalığı, sözkonusu oranının bucak ve köyler için yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Çalışma çağı nüfus içinde çalışanların oranındaki fazlalık, işsizlik baskısının daha düşük kalmasına neden olmaktadır. İşsizlik oranı 1990 yılı

için Muğla ili genelinde %2.8 iken ilçelerde %9 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının görece olarak daha yüksek olduğu Ortaca, Köyceğiz, Fethiye ve Dalaman'da tarımsal üretim yapısının özelliğine bağlı olarak mevsimlik işgücünün fazlalığı dikkat çekmektedir⁴⁸.

Tablo 8'da işgücüne katılma oranı⁴⁹ yönünden değerlendirildiğinde, 1990 yılında genel nüfusun %56.3'ünün çalışmak istediği anlaşılmaktadır. Bu oran aynı zamanda, işgücü arzında bulunanları da göstermektedir.

Tablo 8 incelendiğinde, işsizlik oranı en fazla %16.7 ile Ortaca ve %14.9 ile Köyceğizdir. İşsizlik oranının en düşük olduğu ilçeler %3.2 ile Yatağan ve %5.2 ile Bodrum ilçesidir. Ortaca ve Köyceğiz'de işsizlik oranının fazla olmasının sebebi mevcut işgücünü istihdam edecek sektörlerin bulunmamasıdır.

Tablo 9'da nüfusun faaliyet alanlarına göre dağılımı incelendiğinde, istihdam yoğunluğunun, ilçelere göre farklılık taşıdığı görülmektedir.

Tarım sektöründe çalışanların oranı, Muğla ili genelinde %60.6'dır. Ortaca, Ula, Dalaman ve Fethiye'de tarımsal işgücü, diğer ilçelere göre yüksek düzeyde bulunmaktadır.

İl genelinde önemli bir paya sahip olmayan imalat sanayiinde çalışanların oranı, Dalaman'da yüksektir. Kağıt ve kağıt ürünleri sanayinin Dalaman'da bulunması, istihdam oranını arttırmaktadır. Merkez ilçede istihdam edilen nüfusun yaklaşık yarısı (%46.9) toplum hizmetlerinde çalışmaktadır. Bu diğer alanlarda da istihdam olanakları yaratılması yönünden üzerinde durulması gereken önemli bir nokta olarak değerlendirilebilir.

⁴⁸ Genel Nüfus Sayımı ve Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE., Yay. Ankara, 1997, s.156.

⁴⁹ İşgücüne Katılma Oranı=İşgücü Arzı*100/ Genel Nüfus (Çalışanlar+İşsiz Sayısı)

Tablo 9: Nüfusun faaliyet alanlarına göre dağılımı (1990+12 yaş Faal nüfus)

Yerleşim Merkezi	Tarım		Mad.Taş		İmalat San.		Elek.gaz,su		İnşaat Bayınd.		Ticaret		Ulaştırma	
	Toplam	(%)	Oca.Toplam	(%)	Toplam	(%)	Toplam	(%)	Toplam	(%)	Toplam	(%)	Toplam	(%)
Merkez	1,222	9.8	247	1.9	963	7.7	176	1.4	1,083	8.7	1,563	22.1	553	4.4
Bodrum	168	1.5	9	0.08	1,056	10	24	0.2	1,560	14.8	428	32.5	1,177	11.1
Dalaman	948	19.3	9	0.1	1,011	20.6	32	0.7	534	10.9	502	10.2	394	8.0
Datça	139	5.8	4	0.1	112	4.7	3	0.1	792	33.3	369	15.5	127	5.3
Fethiye	1,224	14.2	119	1.3	628	7.2	44	0.5	839	9.7	2,454	28.5	639	7.4
Kavaklıdere	415	35.3	174	14.8	182	15.5	10	0.9	122	10.4	71	6.0	28	2.3
Köyceğiz	244	11.9	4	0.2	187	9.2	6	0.3	209	10.2	366	17.9	143	7.0
Marmaris	161	2.1	2	0.02	521	6.9	29	0.4	796	10.6	3,124	41.5	865	11.5
Milas	921	9.7	260	2.7	1,266	13.3	433	4.6	1,180	12.4	297	3.1	591	6.2
Ortaca	1,214	31.3	17	0.4	483	12.4	34	0.9	340	8.7	625	16.1	199	5.1
Ula	399	23.3	7	0.4	167	9.8	10	0.6	93	5.4	266	15.5	129	7.5
Yatağan	509	12.5	301	7.4	293	7.2	613	15.1	333	8.2	428	10.5	218	5.3
İlçeler Top.	187,081	60.2	2,701	0.8	18,290	5.9	2,755	0.8	22,393	7.2	25,859	8.3	10,412	3.3

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımı Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayını, Ankara, 1994.

Nitekim, ilin gelişme potansiyeli belirlenirken, sektörlerin gerek üretim payları, gerekse istihdam payları dikkate alınmalıdır.

Muğla'da, 1996 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu Muğla şube müdürlüğünün istihdamla ilgili çalışma faaliyetleri aşağıdadır.

1. İş için kayıt yaptırılanların toplam sayısı :	20019
a) Bunlardan normal müracaatçılar :	1963
b) Bunlardan sakat (özürlü) işçi müracaatları :	1963
c) Bunlardan eski hükümlü işçi müracaatları :	47
2. Karşılanması için şubeye bildirilen açık iş sayısı	
a) Kamu sektöründen alınan açık işler :	2354
b) Özel sektörden alınan açık işler :	650
3. Görüşme yapmak üzere işyerlerine gönderilen işçi sayısı :	1087
a) Kamu işyerlerine yerleştirilen işçi sayısı :	319
b) Özel sektör işyerine yapılan göndermeler :	768
4. İşe yerleştirilen işçi sayısı :	2817
a) Kamu işyerlerine yerleştirilen işçi sayısı :	2339
b) Özel sektör işyerlerine yerleştirilen işçi sayısı :	478
5. Şubemizde kayıtlı iş arayanlar sayısı :	4708
6. Şubemize kayıtlı iş arayanlar hakiki işsizler :	2261

İl'de 1996 yılında 2553 erkek ve 264 kadın olmak üzere toplam 2817 kişi istihdam edilmiştir.1997 yılında ise 2385 erkek 234 kadın olmak üzere 2619 kişi istihdam edilmiştir.İl merkezinde istihdam daha çok %46 ile toplum hizmetlerindedir ⁵⁰.

Tablo 10:İlimizde 1479 ve 2926 sayılı Kanuna tabi (Esnaf) Normal Bağ-Kur'lu ile Tarım Bağ-Kur'lu sayıları:

	(Esnaf) Normal Bağ-Kur Sigortalısı	2926 Sayılı Kanuna Tabi Tarım Bağ-Kur Sigortalısı
Merkez	556	283
Bodrum	713	201
Datça	157	113
Fethiye	1104	3026
Köyceğiz	130	375
Marmaris	972	154
Milas	784	3017
Ula	94	159
Yatağan	123	256
Dalaman	101	124
Ortaca	153	432
Kavaklıdere	52	41
Toplam:	4939	8181

Kaynak: Muğla İli Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Muğla, 1996, s.44.

Muğla'da Bağ-Kur üyelerinin çoğu imalat kesiminde çalışmaktadır. İl'de Bağ-Kur üyelerinin %56'sı imalat kesiminde, %28'i ticaretle uğraşmakta geri kalan kesim ise kişisel işlerinde faaliyet göstermektedir. İl'de sigortalı işyeri sayısı 14.792, sigortalı sayısı 20.818 kişidir ⁵¹.

⁵⁰ Muğla İli İş ve İşçi Bulma Kurumu, **Brifing Notları**, Aralık 1997, s.8.

⁵¹ Muğla İli, İş ve İşçi Bulma Kurumu, **Brifing Notları**, Aralık 1997, s.10.

1.5. Eğitim Durumu

Muğla'da ilin okullar kenti olması nedeniyle en büyük kitleyi öğrenciler oluşturur. Milli Eğitim, diğer kamu okulları, üniversite toplam il nüfusunun %18'i oranında bir nüfus kesitini eğitim-öğretim şemsiyesi altında tutar. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda toplam 96029, öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. İl'deki öğrencilerin en büyük bölümü, 52557 öğrencisiyle ilkokullar teşkil eder. Merkez, Milas, Fethiye, ilçelerinde öğrenci sayıları daha yüksektir. Orta okullardaki öğrenci sayısı 22444, her tür ve düzeydeki lise öğrenci sayısı 17982'dir. İl'de ana sınıfında 3046 öğrenci ilköğretime hazırlanmaktadır. Muğla'da büyük öğrenci eğitim-öğretim vermek için yine çok sayıda öğretmen istihdam edilmektedir. Bu yönüyle Milli Eğitim ilin en fazla personeline sahip kamu kuruluşudur. Milli Eğitim bünyesinde toplam 5796 öğrenmen görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 2995'i ilköğretimde, 2801'i ise orta öğretim kurumlarında görev yapmaktadır⁵².

Muğla'da okur-yazarlık oranı her zaman Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. Çünkü halkın eğitim ve öğretime verdiği önem ve 23 Mart 1981 yılında başlatılan okuma-yazma seferberliği il'de okur-yazarlık oranının yükselmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca 1970 yılından sonra gelişmeye başlayan turizm faaliyetleri, okur-yazarlık oranının yükselmesini zorunlu kılmıştır.

Türkiye ve Muğla ili genelinde okul türleri göstergeleri Tablo 11'de, il genelinde okul sayısı, öğrenci sayısı ve öğretmen sayısı göstergeleri ise Tablo 12'de gösterilmiştir.

⁵² Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, MEB Yayınları, Ankara, 1996, s.29.

Tablo 11: Türkiye ve Muğla ili genelinde okul türleri göstergeleri

Okul Türleri	Türkiye Geneli	İl Geneli
Lise	1618	20
Fen Lisesi	27	-
Anadolu Lisesi	360	8
Anadolu Öğretmen Lisesi	74	-
Endüstri Meslek Lisesi	519	5
Teknik Lise (Erkek)	232	2
Anadolu Teknik Lise (Erkek)	99	2
Kız Meslek Lisesi	422	5
Teknik Lise (Kız)	33	-
Anadolu Kız Teknik Lisesi	111	-
Ticaret Meslek Lisesi	366	4
İmam Hatip Lisesi	486	4
Çıraklık Eğitim Merkezi	75	1
Çıraklık Eğitim Merkezi	305	8
Pratik Kız Sanat Okulu	481	5
İlköğretim Öğretim Okulu	5673	56
Bağımsız Ortaokul	1350	22
Genel Lise Bünyesindeki Ortaokul	1052	3
Meslek Lisesi Bünyesindeki Ortaokul	998	8
İlkokul	47677	476
Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	38	3

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, MEB Yay., Ankara, 1996, s.35.

Tablo 12:Muğla İli genelinde öğretmen, öğrenci ve okul sayısı göstergeleri

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
İlkokul	476	40860	2304
İlköğretim okulu I. kademe	51	11464	657
İlköğretim okulu II. kademe	52	11897	695
Bağımsız Ortaokul	22	6026	311
Genel Lise	20	9271	579
Genel Lise orta kısım	4	445	-
Anadolu Lisesi	8	297	97
Anadolu Lisesi orta kısım	7	1945	8
Anadolu Kız Meslek Lisesi	5	650	16
Kız Meslek Lisesi	6	503	236
Kız Meslek Lisesi orta kısım	3	171	-
İmam Hatip Lisesi	4	897	152
Anadolu Teknik Lisesi	2	103	7
Teknik Lise	2	66	-
Endüstri Meslek Lisesi	5	2158	179
Anadolu Ticaret Lisesi	2	211	14
Ticaret Lisesi	4	1836	128
Anadolu Otelcilik Tur. Mes.Lisesi	3	799	74

Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996., Milli Eğitim İstatistikleri

Örgün Eğitim, Ankara, 1996, s.36.

Tablo 13: Nüfusun Okur-Yazarlık Durumu (6+ Yaş), 1990

Yerleşim Yeri	Okuryazar Olmayanlar		Okuryazar Olanlar		Bir öğretim kurumundan mezun olmayanlar		İlkokul mezunu olanlar		Ortaokul ve dengi mezunu olanlar		Lise ve dengi mezun olanlar		Yüksekokul mezunları		
	Toplam	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
Merkez	32,486	3143	9.6	29,315	90.2	3,782	11.6	14,889	1.4	3,670	16.2	4,690	14.4	2,272	6.9
Bodrum	19,583	1176	6.0	18,407	94.0	1,482	7.5	8,401	0.2	2,129	10.8	3,886	19.8	2,411	12.3
Dalaman	13,482	1319	9.7	12,161	90.2	1,892	14.0	7,011	0.7	1,282	9.5	1,482	10.9	492	3.6
Datça	4,647	356	7.6	4,291	92.3	422	9.0	2,354	0.1	400	8.6	774	16.6	335	7.2
Fethiye	23,412	2178	9.3	21,217	90.6	2,699	11.5	11,730	0.5	2,396	10.2	2,764	11.8	1,586	6.7
Kavaklıdere	2,980	340	11.4	2,640	88.5	394	13.2	1,863	0.9	162	5.4	143	4.7	78	2.6
Köyceğiz	5,849	594	10.1	5,255	89.8	667	11.4	2,831	0.3	638	10.9	750	12.8	966	6.2
Marmaris	15,162	849	5.5	13,951	92.0	1,311	8.6	6,453	0.4	1,763	11.6	2,840	19.0	1,305	8.6
Milas	25,473	2814	11.0	22,655	88.9	3,383	13.2	14,054	4.6	1,909	7.4	2,369	9.3	937	3.6
Ortaca	10,816	1459	13.4	9,352	86.4	1,565	14.4	6,072	0.9	707	6.5	741	6.8	263	2.4
Ula	4,817	775	16.0	4,042	83.9	550	11.4	2,421	0.6	386	8.0	486	10.0	197	4.0
Yatağan	10,479	926	8.3	9,546	91.0	1,393	13.2	5,307	15.1	928	8.8	1,454	13.8	462	4.4
Muğla															
İli	507,563	69338	13.6	436,659	86.0	66,031	13.0	285,020	0.8	29,693	5.8	37,196	7.3	17,715	3.4

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1994.

Tablo 13'de görüldüğü gibi okuryazarlık oranı en fazla Bodrum ilçesi; %94, endüşük olan ilçe %83.9 ile Ula ilçesidir.

Muğla ilinde okullaşma oranları ⁵³; ilkokullarda %97.70, ortaokullarda %74.03, liselerde %42'dir. Türkiye ortalamasına göre ilkokullarda %97.10, ortaokullarda %68.65 ve Lise'de %46'dır. İl'de ilkokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ilkokullarda 17.6, ortaokullarda 18.7, liselerde 11.5'dir. Türkiye'de ise bu oranlar sırasıyla 30.3, 45.6 ve 12.5'dir. İl'de bu oranların düşük olması kalitenin yükselmesinde önemli bir etkidir. 1991 yılında il'de okul yazarlık oranı %86 iken, 1997'de %95'e yükselmiştir. Türkiye'de ise 1990 yılı için okur-yazarlık oranı %80.5, 1997 yılı için %82'dir. İlin okur-yazarlık oranı Türkiye ortalamasının üstündedir ⁵⁴.

İlimizde Muğla Üniversitesi 3 Temmuz 1992'de kurulmuş, 10 Kasım 1992'de kurucu Rektörün atanmasıyla tüzel kişilik kazanmıştır. Kuruluşundan itibaren gerçekleştirdiği bilimsel, sosyal ve kültürel faaliyetleri ile ulusal ve uluslararası alanda adını duyurmaya başlayan Muğla Üniversitesi'nin bünyesinde; 298 tane öğretim görevlisi 5 fakülte,; Fen-Edebiyat, Güzel Sanatlar, İktisadi ve İdari bilimler, Su Ürünleridir.

Teknik Eğitim;

2 Enstitü; Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler.

4 Yüksek okul: Beden Eğitimi ve Spor, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Muğla Sağlık, Marmaris Sağlık.

5 Meslek Yüksekokulu: Muğla, Milas, Ortaca, Ula, Sağlık Hizmetleri.

Rektörlüğe bağlı 5 bölüm: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk Dili,

⁵³ Okullaşma oranı=Okula giden nüfus/Okul çağına gelen nüfus

⁵⁴ Türkiye İstatistik Yıllığı, D.İ.E. Yayınları, Ankara, 1996, s.175

Beden Eğitimi ve Spor, Güzel Sanatlar, Yabancı Diller.

5. Araştırma ve Uygulama Merkezi:

MÜKÜMER (Muğla Üniversitesi, Muğla ve Yöresinin Tarihi ve Kültürel Mirasını Araştırma ve Uygulama Merkezi)

MÜTİMER (Muğla Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Araştırma ve Uygulama Merkezi)

MÜMBER (Muğla Üniversitesi Mantar Araştırma ve Uygulama Merkezi)

MÜNİBAM (Muğla Üniversitesi Arıcılık ve İpekböcekçiliği Araştırma ve Uygulama Merkezi)

MÜTEK-ARGE (Muğla Üniversitesi Temiz Enerji Kaynakları Araştırma ve Geliştirme Merkezi) bulunmaktadır⁵⁵.

İl'de spor alt yapısı olarak 5 adet çim yüzeyli stadyum, 16 futbol sahası, 5 spor salonu, 2 kayıkhanesi, 15 adet özel spor salonu bulunmaktadır. İl genelinde spor teşkilatı olarak toplam 64 spor klübü faaliyet göstermektedir.

Toplam lisanlı ve faal sporcu sayısı tüm branşlar itibariyle 3352 olup bunun 229 bayan 3123'ü erkektir. 64 spor klübünün 4'ü profesyonel, 32 amatör olmak üzere 36 futbol klübü, 28 müessese klübü, 4'ünde ihtisas klübüdür. Branşlarına göre spor dallarında toplam hakem sayısı 267.'dir⁵⁶.

⁵⁵ Muğla Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı, **Brifing Notları**, Muğla, 1997, s.9.

⁵⁶ Muğla ili Gençlik ve Spor Müdürlüğü, **Brifing Notları**, Muğla, 1996, 32.

1.6. Sağlık Durumu

Muğla 1979 yılı Ağustos ayında sosyalizasyon kapsamına almıştır. Aydın, Denizli, İzmir ve Manisa ile beraber Muğla ili dördüncü sağlık bölgesi kapsamında yer almaktadır. Ege bölgesinde hastane sayısı yönünden Muğla ili İzmir ve Manisa'dan sonra 3. sırada yer almaktadır. İlçelerdeki sağlık tesislerinin dağılımı Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14: İlçelerdeki sağlık tesislerinin dağılımı

İlçeler	Tesisin Adı	Köy Sağlık Evi	Sağlık Ocağı	Devlet Hastanesi	S.S.K. Hastanesi	Verem-Savaş Dispanseri	Halk Sağlık Lab.	Ana Çocuk Sağlığı	Özel Hastane
	Merkez	23	7	1	1	1	1	1	1
Bodrum	16	5	1	-	-	1	-	1	
Dalaman	5	2	1	1	-	-	-	-	
Datça	6	1	1	-	-	-	-	-	
Fethiye	54	14	1	1	1	1	-	-	
Kavaklıdere	5	3	-	-	-	-	-	-	
Köyceğiz	13	4	1	-	-	-	-	-	
Marmaris	12	6	1	1	-	1	-	1	
Milas	48	12	1	-	1	-	-	-	
Ortaca	10	2	1	-	-	-	-	-	
Ula	8	5	-	-	-	-	-	-	
Yatağan	19	5	1	-	-	-	-	-	
Toplam	219	66	10	4	3	4	1	3	

Kaynak: il Sağlık Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996, 4.

Devlet ve SSK Hastaneleri yatak kapasiteleri:

	Kadro Yatak	Mevcut Yatak
1. Muğla Devlet Hastanesi	400	310
2. Bodrum Devlet Hastanesi	60	57
3. Milas Devlet Hastanesi	100	100
4. Yatağan Devlet Hastanesi	25	25
5. Datça Devlet Hastanesi	25	10
6. Marmaris Devlet Hastanesi	50	75
7. Köyceğiz Devlet Hastanesi	25	25
8. Ortaca Devlet Hastanesi	25	25
9. Fethiye Devlet Hastanesi	100	77
10. Muğla SSK Hastanesi	160	167
11. Dalaman SSK Hastanesi	30	30
12. Fethiye SSK Hastanesi	30	30
13. Özel Ahu Hetman Hastanesi	30	33
14. Özel Yücelen Hastanesi	21	21
15. Özel Bodrum Hastanesi	-	-
Toplam:	1081	985

Yukarıda belirtilen hastanelerin polikliniğinde 599.327 kişi muayene edilmiş olup, 31.597 kişi servislerde yatarak tedaviye alınmıştır. SSK Hastanelerinde 299.087 kişi muayene edilmiş olup, 11.319 kişi servislerde yatarak tedaviye alınmıştır. Özel hastanelerde 31.766 kişi muayene edilmiş olup 2.980 kişi yatarak tedavi yapılmıştır.

İl Geneli Sağlık Göstergeleri

Hekim Sayısı	: 546
Diş Hekimi Sayısı	: 107
Diğer Sağlık Personeli Sayısı	: 1945
Hekim Başına düşen nüfus	: 1136
Diş hekimi başına düşen nüfus	: 5798
Diğer sağlık personeli başına düşen nüfus	: 319
Onbin kişiye düşen hastane yatak sayısı	: 13

Bu verilerin ışığında Muğla ilinin yaz mevsiminde 3-4 milyon insanı konuk ettiği düşünülürse, sağlık alanında yatırımların yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkiye’de ise Hekim başına düşen nüfus 920 kişi 10.000 kişiye düşen hastane yatak sayısı ise 22 tane, diğer sağlık personeli başına düşen nüfus 494 kişi, diş hekimi başına nüfus ise 5287 kişidir ⁵⁷

⁵⁷ İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara, Nisan 1997, s.37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA İLİNİN EKONOMİK DURUMU VE POTANSİYEL GELİŞME OLANAKLARI

1. MUĞLA İLİNİN EKONOMİK DURUMU

1.1. İlin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Açısından İlin Payındaki Gelişmeler

Türkiye’de 2. derecede gelişmiş iller grubu içerisinde yer alan Muğla’da istihdam daha çok tarım kesiminde yoğunlaşmaktadır. Tarımsal üretimde daha çok sınıai bitkilerinin ön plana çıkması tarıma dayalı sanayinin gelişmişliğidir. 1996 yılı itibariyle GSYİH iller sıralamasında Muğla, cari fiyatlarla 224447838 milyon TL. ile 14. sırada olup kişi başına düşen GSYİH iller sıralamasında; Kocaeli, Yalova, Bilecik, Karabük, İzmir, Kırklareli ve İstanbul’dan sonra 2.406.350 TL.(1987 yılı fiyatlarıyla 8. sırada yer almaktadır).

Muğla ilinin iktisadi faaliyet kollarına göre gayrisafi yurtiçi hasıladaki gelişmeler Tablo 15’de cari ve sabit fiyatlarla gayrisafi yurtiçi hasıladaki gelişmeler Tablo 16’da ilçeler itibariyle gayrisafi yurtiçi hasıladaki gelişmeler Tablo 17’de, ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması ise Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 15'de ilde 1995 yılı için iktisadi faaliyet kollarına göre GSYİH yaratılan değer en fazla 31116888 milyon TL ile tarım sektöründe gerçekleşmiştir. İlin tarımsal üretimde Türkiye içindeki payı 1.64'tür. Tablo 16'da ilde 1995 yılı verilerine göre cari fiyatlarla GSYİH içinde yaratılan değer 108871 milyar TL dir. İlin, Türkiye'nin GSYİH içindeki payı %1.40 gelişme hızı %93.4 kişi başına düşen ABD doları 3307'dir. 1997 yılı verilerine göre Muğla'da kişi başına 4223 dolar düşmekte olup, iller içinde 6. sıradadır. Tablo 17'de ise il'in GSYİH içinde en fazla paya sahip olan ilçe %28.83 ile Fethiye olurken en az paya sahip olan ilçe %0.97 ile Kavaklıdere ilçesidir. Tablo 18'de ise il içindeki sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında, Bodrum ilçesi 1. sırada yer almaktadır.

Tablo 15: İktisadi faaliyet kollarına göre GSYİH, 1995
A. Değer (Milyon TL) B. Pay (%) C. Gelişme hızı (%)

		Cari Fiyatlarla			Sabit Fiyatlarla (1987)		
		Türkiye	Ege	Muğla	Türkiye	Ege	Muğla
1- Tarım	A ...	1 218 178 131	221 942 747	31 116 888	14 640 222	3 230 007	374 896
	B ...	15.7	18.3	28.6	15.0	19.2	26.9
	C ...	103.7	95.4	86.1	2.0	1.0	-1.0
2- Sanayi	A ...	2 042 394 829	326 826 097	19 185 940	27 765 869	4 367 949	260 230
	B ...	26.3	27.0	17.6	28.4	26.0	18.7
	C ...	100.3	96.9	99.0	12.1	10.8	21.3
3- İnşaat sanayii	A ...	426 214 941	65 050 279	6 256 783	5 857 476	891 394	76 241
	B ...	5.5	5.4	5.7	6.0	5.3	5.5
	C ...	61.6	67.4	95.1	-4.7	-3.5	5.2
4- Ticaret	A ...	1 587 690 791	245 567 246	28 256 863	20 586 656	3 784 986	390 604
	B ...	20.5	20.3	26.0	21.0	22.5	28.0
	C ...	108.7	106.0	96.7	11.5	13.5	4.5
5- Ulaştırma ve haberleşme	A ...	981 069 933	143 190 300	10 482 749	12 510 986	1 886 399	140 360
	B ...	12.6	11.8	9.6	12.8	11.2	10.1
	C ...	90.8	88.9	79.9	5.7	6.5	18.6
6- Mali kuruluşlar	A ...	322 589 864	36 007 512	2 404 562	2 424 170	335 052	17 551
	B ...	4.2	3.0	2.2	2.5	2.0	1.3
	C ...	180.5	164.3	136.3	0.3	-0.6	0.4
7- Konut sahipliği	A ...	249 169 478	30 559 815	1 455 172	5 224 247	856 059	46 007
	B ...	3.2	2.5	1.3	5.3	5.1	3.3
	C ...	94.8	104.1	108.0	2.1	2.1	0.7
8- Serbest meslek ve hizmetler	A ...	287 000 226	41 350 925	2 183 972	2 251 878	361 961	17 557
	B ...	3.7	3.4	2.0	2.3	2.2	1.3
	C ...	101.0	95.5	91.6	7.3	6.1	6.9
9- (-)Zafı banka hizmetleri	A ...	270 343 561	30 029 185	912 955	2 059 486	236 409	11 715
	B ...	3.5	2.5	0.8	2.1	1.4	0.8
	C ...	65.4	51.1	64.7	-0.3	-1.6	-0.4
10- Sektörler toplamı (1-9)	A ...	6 843 964 630	1 080 465 736	100 429 974	89 202 018	15 477 397	1 311 731
	B ...	88.2	89.2	92.2	91.1	92.2	94.2
	C ...	102.5	98.8	92.9	7.3	7.2	7.0
11- Devlet hizmetleri	A ...	619 784 725	75 894 765	5 615 391	4 481 489	580 907	43 257
	B ...	8.0	6.3	5.2	4.6	3.5	3.1
	C ...	79.9	78.5	76.2	2.5	0.8	-0.2
12- Kar amacı olmayan özel hizmet kuruluşları	A ...	14 576 714	153 911	2 609	382 774	3 440	115
	B ...	0.2	0.0	0.0	0.4	0.0	0.0
	C ...	60.7	76.8	67.4	-1.3	2.2	0.0
13- Toplam (10-12)	A ...	7 478 326 069	1 156 514 412	106 047 974	94 066 281	16 061 744	1 355 103
	B ...	96.3	95.5	97.4	96.1	95.7	97.3
	C ...	100.4	97.4	91.9	7.0	6.9	6.8
14- İthalat vergisi	A ...	284 130 002	54 301 799	2 822 748	3 821 518	730 355	37 966
	B ...	3.7	4.5	2.6	3.9	4.3	2.7
	C ...	109.1	90.7	170.1	11.5	1.5	44.2
15- GSYİH (Alıcı fiyatlarıyla) (13+14)	A ...	7 762 456 071	1 210 816 210	108 870 722	97 887 800	16 792 099	1 393 069
	B ...	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	C ...	100.7	97.1	93.4	7.2	6.7	7.5

Tablo 16: Cari ve sabit fiyatlarla GSYİH (1987_1995)

A. Değer (Milyar TL) B. Pay (%) C. Gelişme hızı (%) D. Kişi başına düşen GSYİH (Bin ABD \$)

	Cari fiyatlarla			Sabit fiyatlarla (1987)		
	Türkiye	Ege	Muğla	Türkiye	Ege	Muğla
1987 A ...	74 722	12 392	1 025	74 722	12 392	1 025
B ...	100.0	16.6	1.4	100.0	16.6	1.4
C ...	-	-	-	-	-	-
D ...	1 629	2 021	2 299	-	-	-
1988 A ...	129 225	20 982	1 753	76 306	12 823	1 064
B ...	100.0	16.2	1.4	100.0	16.8	1.4
C ...	72.9	69.3	71.0	2.1	3.5	3.8
D ...	1 685	2 042	2 332	-	-	-
1989 A ...	227 324	36 659	3 109	76 498	12 700	1 108
B ...	100.0	16.1	1.4	100.0	16.6	1.4
C ...	75.9	74.7	77.4	0.3	-1.0	4.1
D ...	1 933	2 327	2 678	-	-	-
1990 A ...	393 060	62 154	4 928	83 578	13 771	1 115
B ...	100.0	15.8	1.3	100.0	16.5	1.3
C ...	72.9	69.5	58.5	9.3	8.4	0.6
D ...	2 655	3 123	3 347	-	-	-
1991 A ...	630 117	97 282	7 630	84 353	13 674	1 083
B ...	100.0	15.4	1.2	100.0	16.2	1.3
C ...	60.3	56.5	54.8	0.9	-0.7	-2.9
D ...	2 603	2 984	3 146	-	-	-
1992 A ...	1 093 368	171 045	14 257	89 401	14 631	1 209
B ...	100.0	15.6	1.3	100.0	16.4	1.4
C ...	73.5	75.8	86.9	6.0	7.0	11.6
D ...	2 682	3 110	3 466	-	-	-
1993 A ...	1 981 867	303 406	25 207	96 590	15 986	1 219
B ...	100.0	15.3	1.3	100.0	16.6	1.3
C ...	81.3	77.4	76.8	8.0	9.3	0.8
D ...	2 981	3 375	3 729	-	-	-
1994 A ...	3 868 429	614 443	56 299	91 321	15 743	1 296
B ...	100.0	15.9	1.5	100.0	17.2	1.4
C ...	95.2	102.5	123.3	-5.5	-1.5	6.3
D ...	2 173	2 548	3 088	-	-	-
1995 A ...	7 762 456	1 210 816	108 871	97 888	16 792	1 393
B ...	100.0	15.6	1.4	100.0	17.2	1.4
C ...	100.7	97.1	93.4	7.2	6.7	7.5
D ...	2 727	3 133	3 707	-	-	-

Kaynak: Türkiye GSYİH'nin İller İtibariyle Dağılımı, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi

Yayın., İstanbul, 1996, s.41.

Tablo 17: İlçeler İtibariyle gayrisafi yurtiçi hasıla

İlçeler	Milyon TL					
	1994			1995		
	Alıcı Türkiye GSYİH fiyatlarıyla GSYİH	İl içerisindeki payları (%)	İl içerisindeki deki ilçe payları (%)	Alıcı Türkiye GSYİH fiyatlarıyla GSYİH	İl içerisindeki payları (%)	İl içerisindeki deki ilçe payları (%)
Toplam	56 298 563	1.46	100.00	108 870 722	1.40	100.00
Merkez ilçe	6 999 851	0.18	12.43	12 964 884	0.17	11.93
Bodrum	5 322 133	0.14	9.45	10 006 166	0.13	9.19
Dalaman	2 257 342	0.06	4.01	5 975 116	0.08	5.49
Datça	825 334	0.02	1.47	1 555 929	0.02	1.43
Fethiye	17 227 292	0.45	30.60	31 390 511	0.40	28.83
Kavaklıdere	526 812	0.01	0.94	1 053 502	0.01	0.97
Köyceğiz	1 337 090	0.03	2.37	3 155 935	0.04	2.90
Marmaris	4 917 662	0.13	8.73	9 759 586	0.13	8.96
Milas	7 854 163	0.20	13.95	15 582 253	0.20	14.31
Ortaca	2 343 444	0.06	4.16	4 543 487	0.06	4.17
Ula	816 162	0.02	1.45	1 555 360	0.02	1.43
Yatağan	5 871 277	0.15	10.43	11 305 993	0.15	10.38

Kaynak: Türkiye GSYİH'nin İller İtibariyle Dağılımı, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi

Yayın., İstanbul, 1996, s.42.

Tablo 18: ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması

İl	İlçe	858 İlçe İçinde Gelişmişlik Sırası	İl İçinde Gelişmişlik Sırası
Muğla	Bodrum	12	1
"	Marmaris	14	2
"	Merkez	44	3
"	Datça	66	4
"	Milas	112	5
"	Ortaca	130	6
"	Dalaman	139	7
"	Fethiye	148	8
"	Ula	227	9
"	Köyceğiz	251	10
"	Yatağan	265	11
"	Kavaklıdere	404	12

Kaynak: Bülent DİNÇER, İlçelerin Sosyo-Ekonomik, Gelişmişlik Sıralaması,
DPT Yayınları, Ankara, Ocak 1996, s.79.

1.2 İlin Swot Analizi, Kuvvetli ve Zayıf Yönleri İle Fırsat-Tehditleri

Kuvvetli Yönler		Zayıf Yönler	
Haberleşme altyapısı	Çok iyi	Altyapı ve üst yapı donatımı	İyi
İklim ve doğal güzelliği	Çok iyi	Politik kararlarda istikrar	İyi
Talep (alıcı) varlığı ve düzeyi	Çok iyi	Kamu bütçesinden aldığı ödenek	İyi
Bölgesel gelişme isteği	Çok iyi	Tarımsal sulama barajların	Orta
işgücü piyasası düzenlemeleri	Çok iyi	sayısının azlığı	
Nitelikli İşgücü varlığı	Çok iyi	Yerel kuruluşların işbirliği	İyi
Ücret düzeyi	İyi	Kaynakların etkin kullanımı	İyi
Eğitim olanakları ve düzeyi	Çok iyi	Bürokrasi	İyi
Yakın geçmişte ekonomik büyüme oranı	Çok iyi	Reklamcılık faaliyetleri	İyi
Organize sanayi alan varlığı	İyi	Sanayi kültürü	İyi
Makine servis düzeyi	İyi	Büyümenin yasal çerçevesi	İyi
Risk sermayesi yokluğu	Çok iyi	Organize sanayi bölgesi çalışmaları	Orta
Bölgesel teşvikler	Çok iyi	Yerel yönetimlerin denizleri	Orta
Bölgesel kalkınma ajansı	İyi	kirletmemek için aldığı önlemler	
Enerji maliyeti ve düzeni	İyi		
Kültürel ve Sosyal imkanlar	Çok iyi		
Ulaştırma alt yapısı	İyi		
Kredi maliyeti	Çok iyi		

İl'de sosyo-ekonomik yapının Swot analizi 18 kuvvetli yönü varlığına karşılık 12 zayıf yönünün var olduğunu göstermektedir.

Fırsatlar:

- İldeki turistik tesislerin merkezleri büyük şehirlerden Muğla'ya kaydırılarak vergi gelirleri Muğla'ya aktırılabilir.
- Turizme dayalı sanayi (tekstil sektörü, yerel el sanatları, çiçekçilik, mobilya,

yetersizliği.

- Turizm merkezlerinde alt yapının yetersiz olması ve Şehir iÇi yollarının kŐtŐ olması.

- İlin yaz mevsiminde 3-4 milyon insanı ağırlamasına rağmen kamu bŐtĐesinden aldığı Ödenek azlığı.

İlin 10 temel noktada stratejik fırsatları bulunurken , 9 temel noktada, stratejik tehditle karşı karŐıyadır. Ancak zayıf yönler ve tehditler, ilin ekonomisinden kaynaklanmayan merkezi ve yerel yŐnetimin zaafiyetlerini iğermesi ve bu engellerin, TŐrkiye'nin birÇok ilinde gŐrŐlmesi ilin dezavantajını dengelemektedir.

1.3.İlin Rekabet ŐstŐnlŐđŐ Analizi ve Rekabet Yapısını Etkide Bulunan Faktörler

1.3.1. İlin Rekabet ŐstŐnlŐđŐ Analizi

Alt sektör girdileri bulunabilirliği dŐzeyi

<u>Kriter</u>	<u>Mevcut Durum</u>
İŐgŐcŐ bulunabilirliği	Yeterli
Sermaye bulunabilirliği	Yeterli
Enerji bulunabilirliği	Yeterli
Ham madde bulunabilirliği	Yeterli
Uygun teknolojiye eriŐebilmek	Yeterli
Ulaşım altyapısı varlığı	Yeterli
İletiŐim altyapısı varlığı	Yeterli
YŐnetici bulunabilirliği	Kısmen Yeterli

Alt sektör yapısı yeterlilik düzeyi:

<u>Kriter</u>	<u>Mevcut Durum</u>
Mal dağıtım ağı	Yeterli
Sektörel işbirliği isteği ve yeterliliği	Kısmen yeterli
Şirketlerin üretim ölçeği	Kısmen yeterli
Sektördeki işletme sayısı	Kısmen yeterli
Ara girdileri sağlama yeterliliği	Kısmen yeterli
Servis ve bakım sağlama yeterliliği	Kısmen yeterli
Alıcı talep yeterliliği	Yeterli

Alt sektör gelişmişlik düzeyi:

<u>Kriter</u>	<u>Mevcut Durum</u>
Kalite ve standartlara uygunluk	Kısmen yeterli
Teknolojik bilgi ve yerinde teknolojiye ulaşma	Kısmen yeterli
Finansman mekanizmalarının varlığı	Yeterli
Çevreye duyarlılık ve atık yönetimi	Yetersiz
Yönetme becerisi	Kısmen yeterli
Ürün çeşitlendirme kapasitesi	Kısmen yeterli
Sektörel krizlere uyum kapasitesi	Yetersiz

Bölgenin sosyo-ekonomik etki düzeyi:

<u>Kriter</u>	<u>Mevcut Durum</u>
İşgücü sunma gücü	Yeterli
Doğal kaynakları sağlama etkisi	Yeterli
Dışsalılık yaratma etkisi	Kısmen yeterli
Bölge gelişmesine katkı etkisi	Yeterli
Üretim ve girişimciliğin yükseltme etkisi	Kısmen yeterli

İl'de, rekabet üstünlüğü tesisi için 27 kriterden, 20'si için yeterli, 7 için kısmen yeterli olup, gelişme aşaması yapısı için hızlı gelişmeye geçiş sınırında bulunmuştur.

1.3.2. İlin Rekabet yapısını etkide bulunan Faktörler

1. Turizm (Çok amaçlı)	12. Pamuk
2. Ormancılık	13. Tütün
3. Gıda	14. Zeytin
4. Dokuma-Giyim	15. Toprak ve Mamülleri
5. Su Ürünleri	16. Kağıt Ürünleri
6. Madencilik	17. Plastik
7. Yat Tekne İmalatı	18. Basın ve Yayın Sanayi
8. Mobilya	19. Mermercilik
9. Enerji	20. Ambalajlama
10. İçki	21. İçki
11. Makine İmalat	

Rekabet Gücü Faktörleri	Turizm (Çok amaçlı)	Madencilik	Gıda	End. Bitk. Hay. Ürünleri	Su Ürünleri
Coğrafi pazarın yarattığı üstünlük	5	5	5	5	5
Hammadde bulunabilirliği	5	5	5	5	5
Ücret maliyeti	4	4	4	4	4
Geleneksel üretim yapısı	4	4	4	5	4
Nitelikli iş gücü varlığı	5	5	4	5	4
teknolojik altyapı	5	4	4	4	4
Altyapı (Ulaş.Hab.)	4	4	4	4	4
Diğer Faktörler (Talep)	5	5	5	5	5

1: Çok düşük, 2: Düşük, 3: Orta, 4: Yüksek, 5: Çok yüksek

İldeki rekabet gücü faktörlerini sektörlerin yapısı ile karşılaştırıldığında ilde öncelikli sektörler; turizm, madencilik, gıda, endüstriyel bitkiler, hayvancılık ürünleri ve su ürünleri şeklinde olmalıdır.

Rekabet Gücü Faktörleri	Yat-Tekne İmalatı	Dokuma Giyim	Mermercilik	Orman Ürünleri	Makina İmalat	Ambalajlama	Basın-Yayın Sanayi
Coğrafi pazarın yarattığı üstünlük	5	5	5	5	5	5	4
Hammadde bulunabilirliği	5	5	5	5	4	5	4
Ücret maliyeti	4	4	4	4	4	4	4
Geleneksel üretim yapısı	4	4	4	4	4	4	4
Nitelikli iş gücü varlığı	5	5	5	5	3	4	4
teknolojik altyapı	4	4	5	5	3	4	4
Altyapı (Ulaş.Hab.)	4	5	5	5	4	4	4
Diğer Faktörler (Talep)	5	5	5	5	4	4	4

1: Çok düşük, 2: Düşük, 3: Orta, 4: Yüksek, 5: Çok yüksek

İldeki rekabet gücü faktörlerinin sektörlerin yapısı ile karşılaştırıldığında, gelecekte umut vaad eden sektörler; yat-tekne İmalatı, dokuma giyim, mermercilik,orman ürünleri (mobilya), Makine imalatı, ambalajlama ve basın-yayın sanayi olacaktır.

1.4. İlin Avantajları ve Dezavantajları

Coğrafi konum	5
Doğal kaynaklar	5
İşgücü maliyeti	4
Geleneksel üretim yapısı	4
Sanayi deneyimi	4
Teknolojik alt yapı	4
Alt yapı (Ulaş., Hab.)	4
Sermaye varlığı	4

1: Çok düşük, 2: Düşük, 3: Orta, 4: Yüksek, 5: Çok yüksek

İl'in 1124 km'lik kıyı şeridine sahip olması ve mikro-kliması nedeniyle fevkalade elverişli gözükmetedir. Turizm sektörünün sorunlarının çözümünde yavaş kalınması ve büyük sermaye birikimlerinin ilgisini çekebilecek alt yapı ve üst yapı donatımının hazır hale gelememesi, ilin dezavantajlarını oluşturur⁵⁸.

1.5. Tarımsal Yapı ve Gelişmeler

Muğla ili tarımsal potansiyeli ve tarımsal üretimde Akdeniz ve geçit ikliminin hüküm sürdüğü bir bölgede olduğundan çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi bakımından bir ayrıcalık arz eder. 1.324.700 hektar olan ilimiz yüzölçümünün 258.080 hektarında çeşitli tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Bu da ilimiz yüzölçümünün %17'sini teşkil eder. Ayrıca ilimizin iklim ve bitki florasının zenginliği ile arıcılık gelişmiş olup, bal üretimi yönünden önde gelmektedir. Bütün bu ürünlerin tüketime sunulmasında da tarımsal sanayide günden güne gelişme kaydedilmektedir.

İl'de tarımsal yapı ve arazi kullanımında Muğla 1.324.700 hektarlık yüzölçümü ile Türkiye'nin büyük illeri arasında yer almaktadır. İlin tarımsal üretim değeri, 1995 yılı itibariyle cari fiyatlarla, 31.116.888 milyon TL olup iller sıralamasında 23. sıradadır.

Tablo 19: İl'deki arazi kullanım türü

Kullanım şekli	Alanı (Hektar)	% Oranı
Tarım Alanı	258,088	19.5
Çayır Mera	34,349	2.6
Orman ve Fundalık	823,829	62.2
Kullanılmayan Alan	208,404	15.7
Toplam	1,324,700	100.0

Kaynak: il Tarım Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996, s.21.

⁵⁸ Kenan MORTAN, 16 İlin Gelişme Stratejisi, TOBB Yayınları, Ankara, 1997, s.29-81.

Arazi dağılımından görülebileceği gibi muğla'nın sahip olduğu tarım arazisi azdır. Arazinin büyük bir kısmını (%62.2) Orman ve fundalıklar kaplar.

Tablo 20 Muğla'nın arazi yapısı itibariyle dağılımı

	Alanı (Hektar)	% Oranı
Dağlık ve Sarp Alanlar	334,489	40
Tepelik ve Dalgalı Alanlar	618,167	47
Taban ve Düz Alanlar	172,044	13
Toplam	1,324,700	100

İlimizde tarım arazileri toplamı 258.088 hektar olup, bunun 82.724 hektarı sulanmaktadır. Ürün grupları itibariyle Muğla Tarım Arazileri aşağıda belirtilmiştir.

Tarım Arazilerinin;

129.888 hektarı tarla alanı 128.200 hektarıda Bağ-bahçe alanıdır. Son yıllarda yapılan yapılar verimli toprakların elden çıkmasına neden olmaktadır. İlimizde bulunan termik santrallerinde tarıma olumsuz etkileri vardır⁵⁹.

Tablo 21: Tarla alanlarının kullanım türü

Ürün Grubu	Ekim Alanı	
	(Hektar)	% Oranı
Hububat	68,241	35
Endüstri Bitkiler	104,987	53
Baklagiller	10,367	5
Yek Bitkileri	6,322	3
Nadas	3,110	2
Ekilip Dikilmeyen Arazi	3,337	2
Toplam	196,364	100

Kaynak: Muğla ili Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, 1996.

⁵⁹ İl Tarım Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996, s.14.

Bağ-Bahçe Alanı;

Tablo 22: Bağ-bahçe alanı

Ürün Grubu	Ekim Alanı	
	(Hektar)	% Oranı
Sebzelikler	23,346	18
Meyvelikler	11,315	9
Zeytinlikler	82,515	64
Bağlar	1,276	1
Narenciye	7,556	6
Seracılık	2,192	2
Toplam	128,200	100

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü, **Brifing Notları**, Muğla, 1996, s.9.

1.6. Bitkisel Üretim

Muğla elverişli iklimi, verimli toprakları ve mevcut su kaynakları ile zengin bir bitkisel ürün desenine sahiptir. Bitkisel üretimde mekanizasyon yaygınlaşması ilaç ve gübre kullanımının artmasının verim üzerinde önemli etkisi olmuştur. İlimizde ekiliş alanı ve üretim miktarı bakımından tahıllar özellikle buğday ilk sırayı almaktadır. Pamuk, tütün, susam ilimizde üretilen ürünlerin başında gelmektedir⁶⁰. İlin bitkisel üretim değeri 1995 yılı itibariyle cari fiyatlarla 20.985.391 milyon TL olup iller içerisinde 23. sıradadır. İlin tahıl ürünleri üretimi Tablo 23'te gösterilmiştir.

⁶⁰ İl Tarım Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Tablo 23: Tahıl ürünleri üretimi

Ürün Cinsi	Ekiliş Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/DA)
Buğday	48,370	135,459	280
Arpa	9,410	16,844	179
Mısır (I. Ürün)	4,746	21,617	455
Mısır (II. Ürün)	2,200	10,460	475
Yulaf	2,405	4,105	170
Çavdar	90	102	114

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü, Muğla, 1996.

İlimizde buğday ekilişi ve üretimin bir kısmı Milas, Yatağan, Fethiye, Merkez ilçelerinde gerçekleşmektedir. Son yıllarda en çok ekimi yapılan buğday çeşitleri Karakılıçık, Meksika Cumhuriyet 75, İzmir 85, Gediz 75'dir. Buğday hasatından sonra sulama imkanı olan yerlerde 11. ürün mısır ekimi yapılmaktadır.

Endüstri Bitkileri; İlde üretim değeri en yüksek olan endüstri bitkileri tütün, pamuk ve susamdır. Muğla ilinde yetiştirilen tütünler şar tipidir. Tütün kır ve kır taban arazilerinde dikilmekte ve kaliteli ürün alınmaktadır. 21.876 çiftçi ailesi tütün ziraati ile geçimini sağlamaktadır.

Tablo 24: Başlıca endüstri bitkilerinin ekilişi, üretim ve verimleri

Ürün Cinsi	Ekiliş Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/DA)
Tütün	15,840	9,085	57
Pamuk	20,570	55,119	Kütlü 266
Susam (I. Ürün)	58,392	1,934	33
Susam (II. Ürün)	4,450	307	69
Anason	1,300	910	70

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Baklagiller ise, ilimizde tahıl ve endüstri bitkileri üretimi yanında daha az öneme sahiptir. İlimizde yetiştirilen başlıca baklagillerle ilgili veriler aşağıda çıkarılmıştır.

Ürün Cinsi	Ekiliş Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/DA)
Nohut	3,916	4,613	118
K. Fasulye	3,240	4,801	148
Bakla	2,903	3,957	136

Yem bitkileri ise ilimizde önemli bir potansiyele sahiptir. Hayvan varlığı nedeniyle yem bitkileri üretimi her geçen gün artmaktadır. Yetiştirilen başlıca yem bitkileri ile ilgili veriler aşağıda çıkarılmıştır.

Ürün Cinsi	Ekiliş Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)
Fig	4,544	84,720 Yeşil ot
		3,617 Kuru ot
Yonca	386	3,420 Yeşil ot
		1,110 Kuru ot
Mısır (I. Ürün)		9,370
Mısır (II. Ürün)		16,702

Bağ-bahçe tarımı ise, aşağıda gösterilmiştir.

Ürün Cinsi	Alan (Ha)	Meyve Veren	Üretim (Ton)
Limon	1,429	248,260	10,956
Portakal	2,819	666,670	31,513
Mandalina	3,249	1,287,780	26,532
Altıntop	59	16,280	1,147
Toplam	7,556	2,218,990	70,148

Zeytincilik, ilimiz ekonomisinde ayrı bir yere sahiptir. Özellikle son yıllarda zeytinyağı ve zeytin fiyatlarının düşük olması zeytinciliğin önemini azaltmış olup üreticinin zarar görmemesi için destekleme alımlarına hız verilmelidir ⁶¹.

Meyva Veren Ağaç Adeti	Meyva Vermeyen Ağaç Adeti	Üretim Dane (Ton)	Üretim Sofralık (Ton)	Üretim Yağlık (Ton)	Z. Yağı (Ton)
1,314,824	191,830	100,324	17,089	83,235	17,960

İlimizde yetiştirilen başlıca meyve türlerinin kapladığı alanları ve üretim miktarları aşağıda gösterilmiştir

Cinsi	Alan (Hektar)	Meyva Veren	Üretim (Ton)
Elma	1,377	199,350	11,517
Şeftali	6,138	174,930	4,125
Badem	2,822	601,600	3,236
Antep Fıstığı	472	353,483	105
Kayısı	87	32,565	888

Ayrıca, ilimizde çok çeşitli meyveler yetiştirilmektedir. Üretim şekli tarla ve sera sebzeçiliği şeklindedir. Özellikle Fethiye, Ortaca, Köyceğiz ve Dalaman'da seracılık büyük gelişme içindedir.

Tarla sebzeçiliğinde ençok domates, biber, patlıcan, lahana, marul, fasulye (taze), soğan, sarımsak, kavun, karpuz ve karnabahar üretimi oldukça yaygındır. İlimizde başlıca yetiştirilen sebzelerin üretim alanı ve üretim miktarı aşağıdadır.

⁶¹ İl Tarım Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996, s.10.

Cinsi	Alan (Hektar)	Üretim (Ton)
Domates	5,428	160,572
Biber	1,900	25,615
Patlıcan	1,737	43,323
Lahana	420	10,900
Marul	186	2,145
Fasulye	1,940	16,896
Soğan (Kuru-Taz)	3,135	65,413
Sarımsak (Kuru-'	1,136	5,715
Kavun	3,708	56,832
Karpuz	4,064	121,825
Karnabahar	202	3,510

İlimizde seracılık ise şu durumdadır;

Örtü altı sebzeçilik üretimi yapan 132 köyde, 14.723 çiftçi ailesi vardır.

Cam Sera : 384 Hektar

Plastik Sera : 1.372 Hektar

Alçak Tünel : 472 Hektar

Bu alanda yetiştirilen sebze çeşitleri üretim alanları ve üretim miktarları aşağıya çıkarılmıştır.

Cinsi	Alan (Hektar)	Üretim (Ton)
Domates	1,669	167,766
Patlıcan	264	7,921
Hıyar	285	24,902
Sakız Kabağı	146	6,690
Biber (Dolmalık)	9	151
Biber /Sivri)	51	1,568
Kavun	28	1,190
Fasulye	5	81

Tarımsal sulamada ise, ilimizde 258.088 hektarlık tarım arazisinin 82.724 hektarı sulanmaktadır. Sulanan tarım alanlarının 31.903 hektarı Fethiye (Eşen), Ula Göleti, Bodrum (Mumcular) barajı devlet sulaması 50.821 hektar ise çiftçinin kendi olanakları ve halk sulaması şeklinde yapılmaktadır. Milas ovasının sulanması geyik barajından yapılmakta fakat yeterli gelmemektedir. Bunun için gökçeler barajının yapımına hız verilmelidir.

İlimizde tarım arazilerinin ancak %32.05'i sulanmaktadır.

Gübre kullanımı ve tüketiminde ise; ilimizde kimyasal gübre kullanımı yıldan yıla hızlı bir şekilde artmaktadır. Tüketilen gübre miktarı aşağıda gösterilmiştir.

Yılı	Tüketilen Miktar (Ton)
1994	39,476,530
1995	49,599,110
1996	51,880,000

İlimizde tarımsal kooperatif durumu ise;

İlimizde 173 adet kooperatif mevcut olup bunun 148 adeti tarımsal kalkınma, 12 adeti su ürünleri, 11 adeti sulama kooperatifi ve 2 tanesi üst birliktir. İlimizde son dört yılda süt sığırcılığını geliştirmek amacıyla 4 tarımsal kalkınma kooperatifi bünyesi proje kapsamında her aileye 2 inek olmak üzere 800 adet iyi vasıflı kültür ırkı süt ineği dağıtılmıştır. Ayrıca 4 Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde de 50'şer aileye 500' er metre karelik cam sera projesi uygulanarak üreticilerimiz kredilerle desteklenmiştir ⁶².

1.7. Hayvancılık

İlin hayvansal ürünler üretim değeri 1995 yılı cari fiyatlarla 4.279.253 milyon TL canlı hayvanlar üretim değeri ise 6.578.991 TL olup iller içerisinde 23. sıradadır.

⁶² Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996, s.40.

512.926 civarında hayvan varlığı muğla ilinde küçümsenmeyecek bir potansiyeldir. Dağlık kesimlerde yerli ırklar, ovalık kesimlerde kültür ırkları yetiştirilmektedir.

Süt ve besi hayvancılığında; kültür ırklarının kullanılması ve yetiştirilmesiyle gelişmiş yerli ve kültür ırklarında yapılan suni tohumlama çalışmalarıyla verimlilik düzeyinin artırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir. Veba hastalığı ile mücadele ve kulak küpesi çalışmaları devam etmektedir.

İlimizde hayvancılığın varlığı ise;

Cinsi	Adet	Cinsi	Adet
Sığır Kültür	29,156	Tavuk	775,250
Sığır Melez	82,272	Horoz	20,200
Sığır Yerli	51,646	Ördek	3,097
Koyun	112,062	Hindi	15,715
Keçi	237,790	Kaz	1,234
Toplam	512,926		815,436

İlimizde hayvan üretimi ise;

Ürünün Adı	Yıllık Üretim (Ton)	Tüketim (Ton)
Süt	137,949	245.1
Tavuk Eti	309	0.55
Yün-Yapağı	82	0.14
Keçi Kılı	88	-
Yumurta	90,005,800	160
Et	2,862	5.1
Deri	142,037	-

İlimiz Arıcılık ve Bal üretiminde ise;

İl'in bir kısmında Akdeniz ikliminin hakim olması bitki türlerinin çok çeşitli ve geniş bir bölgenin ormanla kaplı olması nedeniyle yaygın olarak yapılan, 320 köyde arıcılık yapılmaktadır ⁶³.

Yıl	Kovan	Bal Üretimi	Balmumu	
	Sayısı	(Kg)	Kovan Verimi	Üretimi (Kg)
1995	511,752	7,220,315	14.1	348,715
1996	526,574	6,111,128	11.4	335,000

Türkiye'deki sığırın %1.1'i, koyunun %3.3'ü, kıl keçisinin %14.8'i, ipekböceğinin %1.1'i, kümes hayvancılığın %4.1'i, arı kovanlarının %53.6'sı Muğla ilinde bulunmaktadır. Türkiye'deki bal üretiminin %8'i Muğla ilinden karşılanmakta olup Muğla ili balmumu üretiminde ise Türkiye genelinde %5.7'lik bir paya sahiptir ⁶⁴.

1.8. Su Ürünleri

Dengeli beslenmenin önemini kavrayan toplumlar, hayvansal protein kaynaklarını daha da zenginleştirebilmek için, denizlerden yüksek oranlarda yararlanmaktadırlar. İl'deki su ürünleri kaynaklarının sürekli olarak kullanılabilmesi, geliştirilebilmesi, yeni su alanlarının saptanması, mevcut stoklardan yararlanma ve kaynakların etkin kullanımı için, kaynakları oluşturan su ürünleri bireylerin, yıllık üretimlerinin ve bunları etkileyen etmenlerin iyi belirtilmesi gerekmektedir. Muğla ilinin su ürünleri potansiyeli oldukça yüksektir. Çünkü, 1124 km uzunluğundaki sahil şeridinde sahiptir. Kıyılarda çeşitli büyüklükte koylar olup, bu koyların tamamına yakını su ürünleri üretimine uygundur. Bu nedenle, il'de denizlerde ve ağ havuzlarda çipura ve levrek

⁶³ Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996, s.41.

⁶⁴ CEYLAN, a.g.e., s.26.

üretimi hızla arttığından Muğla bu alanda Türkiye’de ilk sırayı almaktadır.

İç sularda denizlerdeki potansiyeli taşıyan ilde 39 adet gökkuşağı alabalık üretimi tesisi bulunmaktadır. 3500 ton/yıl kapasiteye sahip olan alabalık işletmelerinin en büyüğünün kapasitesi 1000 ton/yıl dolayında olmaktadır. Ayrıca ilde 4 göl, 1 gölet ve bir baraj bulunmaktadır. Su ürünleri tüketiminin yapısı incelendiğinde, ilde üretilen su ürünlerinin büyük bir kısmının il dışında tüketildiği dikkat çekmektedir. Kısa dönemde arz esnekliği zayıf olan kasaplık hayvancılığa karşılık, balıkçılığın halkın dengeli beslenmesinde büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir ⁶⁵. Su ürünlerine olan talebin diğer tüketim malları tarafından farklı yanları olmakla birlikte, sözkonusu talebin şu etmenlerin etkisi altında bulunduğu kabul edilmektedir.

- 1- Yıllık nüfus artış oranı ve nüfus artışında meydana gelen değişmeler,
- 2- Ürün fiyatlarındaki değişmelere karşı tüketici davranışları, diğer bir deyişle talebin fiyat esnekliği,
- 3-Tüketicinin zevk ve tercihleri (damak zevki),
- 4- Balık ve ikame mallar arasındaki çapraz fiyat ilişkisi.

Yukarıdaki etmenlerin etkisi altında bulunan su ürünleri tüketimi mevcut üretimin ihracata giden, balık unu ve sanayiye verilen, değerlendirilemeyen kısmından geri kalan miktarının toplam nüfusa oranlanmasıyla bulunmaktadır. Muğla ilinde kişi başına su ürünleri üretimi 110 kg dolayında iken, su ürünleri tüketimi 24 kg dolayındadır.

Üretilen su ürünlerinin %98.5’lik kısmı pazarlanmakta olup, Türkiye’de üretilen toplam su ürünlerinin %10’u Muğla ilinden elde edilmektedir. Üretilen su ürünlerinin önemli bir kısmı birinci sınıf ürün olduğu için parasal değeri çok

⁶⁵ Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi, DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.19.

yüksektir. Türkiye genelinde üretimin %10'u karşılandığı halde yaratılan katma değer %40 dolayındadır. Muğla ilinde su ürünleri konusunda modern bir işleme sistemi bulunmamaktadır. Sadece alabalık üretiminin bir kısmı tütsüleme, saklama ve dondurma sistemleri bulunmaktadır⁶⁶. Balıklar bunlarda işlenip, paketlenip, ambalajlanıp pazara sevk edilmektedirler.

Deniz balığı işletmelerinde bu tür bir işletme tesisi bulunmamaktadır. Yalnızca bazı dalyanlarda kefallerden mumlu balık yumurtası yapmak için işleme tesisleri vardır. Bunlarda balıklar taze ve buzlu olarak pazara verilmektedir. Su ürünleri ve diğer hayvansal ürünlere olan talep, kısa zaman aralıklarında ve sık olarak meydana gelmektedir. Bundan dolayı, su ürünleri piyasası yıl boyunca sürekli bir taleple karşı karşıya bulunmaktadır. Ancak, talebin yapısı kısa dönemde bir karlılık göstermesine karşın, zaman içinde değişebilmektedir.

İlimizde su ürünleri avcılığı yapılan göller, Bafa, Köyceğiz ve Kapukargın gölleridir. Bu göllerdeki su ürünlerinin değerlendirilmesi yörelerdeki su ürünleri üretim ve değerlendirme kooperatiflerince yapılmaktadır.

Su ürünleri üretimi yapılan Dalyanlar ise, Köyceğiz ve Güllük dalyanlarıdır.

Su ürünleri avcılığı gemiler için su ürünleri ruhsat teskeresi;

- 1- Gırgır teknesi : 19 adet
- 2- Trol teknesi : 25 adet
- 3- İğrıp teknesi : 25 adet
- 4- Diğerleri için : 971 adet

Gerçek kişiler için su ürünleri ruhsat teskeresi, ilimizde 3046 adet gerçek kişiler için ruhsat teskeresi mevcut olup, su ürünleri avcılığında faal çalışmaktadırlar⁶⁷. İlimizde 1996 yılında yoğun olarak istihali yapılan balık üretimi ve miktarları Tablo 25'te gösterilmiştir

⁶⁶ CEYLAN, a.g.e., s.27.

⁶⁷ Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi, DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.21.

Tablo 25: İlimizde 1996 yılında yoğun olarak istihali yapılan
balık türleri ile miktarları

İstihali Yapılan Balık Türleri	Balık Miktarı (Ton/Yıl)
Çipura	5,000
Levrek	2,000
Alabalık	3,000
Kefal	5,000
Kalyoz	3,000
İstavrit	6,400
İzmarit	8,200
Mercan	3,000
Kupez	7,800
Sinargit	1,500
Barbunya	3,000
Palamut	4,000
Sardalya	200
Sazan	13,000
Diğerleri	
Toplam	71,100

Kaynak: Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi, DPT Yay., Ankara, 1996, s.22.

İlimizde balık üretimi ise;

A. Denizlerde yüzer ağ kafesler içerisinde ve toprak havuzlarda çipura ve levrek yetiştiriciliği yapan işletmeler

1. Projesi ve kiralaması tamamlanan 76 adet.
2. Projesi onaylanmış ancak kiralamasını yapamayan 31 adet.
3. Proje işlemleri devam eden 65 adet olmak üzere 172 adet su ürünleri üretim tesisi bu işletmelerin tamamına yakını Milas ve Bodrum ilçelerinde çok az bir kısmı Marmaris ilçesi Bozburun bölgesindedir. Diğer bölgelerin özel çevre koruma bölgesi olmasından dolayı tesis kurulamamaktadır.

B. Akarsularda alabalık işletmeleri

1. Projeli alabalık işletmeleri 26 adet.

2. Aile işletmeciliği şeklinde alabalık tesisi 13 adet.

İlimizde toplam olarak 39 Alabalık ve 172 adet Çipura ve Levrek yetiştiriciliği olmak üzere 211 işletme mevcuttur. Bu işletmelerde yaklaşık olarak toplam 20.000 ton/yıl balık üretimi ve yetiştiriciliği yapılmaktadır ⁶⁸. Su ürünleri üretiminin denizlerde yüzer ağlarda yapılması denizi kirletmekte olup tarla içersine kazılan çukurlarda yapılan üretim ise herhangi bir zarar vermemektedir. Deniz içerisinde yapılan üretimlerin denizi kirletmemesi için gerekli tedbirleri alınmasına hız verilmelidir.

1.9. Ormanlık

Türkiye'nin toplam orman alanı 20.200.000 hektar dolayındadır. Türkiye'nin %42.8'i ormanlarla kaplı olup Türkiye ormanlarının %44'ü verimli %56'sı verimsiz ya da düşük verimlidir. Muğla ili en fazla orman varlığına sahip bir il olup, bölge ormanlarının %25.5'i ilde bulunmaktadır. Muğla ili dahilindeki genel saha 1.233.316 hektar olup, bunun 828746 hektarı normal orman alanı, 404570 hektarı ormanlık alandır. Ağaç türü olarak iğnelilerden, Kızılçam, Karaçam, Sedir, Ardıç, asli türler başta gelmekte olup yapraklı tür olarak sığla, okaliptus, meşe, dişbudak ve diğer maki farmasyonu teşkil etmektedir. Muğla ili dahilinde ormanlık saha genel sahanın %67'si koruluk saha, ormanlık alanın %53'ü bozuk sahalar (Koru, baltalık), ormanlık alanın %47'si açıklık sahadır. Muğla ili ormanlarının Türkiye ormanları içindeki payı %4.1 olarak gerçekleşmektedir. Muğla ili dahilinde; koru ormanı serveti 43107384 m³ olup, baltalıkta 29581 sterdir. Yıllık etası, koruda 594.914 m³ baltalıkta 241167 sterdir⁶⁹. Orman alanlarının işletme sınıflarına ve işletmelere göre dağılımı Tablo 26'da gösterilmiştir.

⁶⁸ CEYLAN, a.g.e., s.43

⁶⁹ Muğla Orman Bölge Müdürlüğü, *Brifing Notları*, Muğla, 1996, s.42.

Tablo 26: Orman alanlarının işletme sınıflarına ve işletmelere göre dağılımı

	Dalaman	Köyceğiz	Fethiye	Kemer	Yatağan	K.Dere	Yılanlı	Muğla	Marmar.	Milas
Kızılcım										
Verimli	25718.5	36683.0	37503.5	30621.0	20598.5	17220.0	27329.0	35781.0	19270.0	64369.0
Çok Bozuk	11512.5	15390.0	21865.5	9768.5	18018.0	5331.5	6393.0	10592.0	15909.5	45973.5
Toplam	37231.0	52073.0	59369.0	40389.5	38616.5	22551.5	33722.0	46373.0	35179.5	110342.5
Karaçam										
Verimli	3831.5	10769.5		2097.5	2113.5	7731.0	13802.5	4124.0	-	341.0
Çok Bozuk	919.5	2251.5		1432.0	282.5	790.0	4259.5	3759.0	-	16.5
Toplam	4751.0	13021.0	0.0	3529.5	2396.0	8521.0	18062.0	7883.0	-	357.5
Sedir										
Verimli	420.5	-	960.5	6268.0	-	-	-	-	-	-
Çok Bozuk	40.5	-	104.0	6520.5	-	-	-	-	-	-
Toplam	461.0	-	1064.5	12788.5	-	-	-	-	-	-
Muhafaza										
Verimli	10465.0	8070.5	1211.0	17889.5	7363.0	451.0	1263.5	13057.0	17718.5	4378.5
Çok Bozuk	10652.5	15817.0	17464.0	15582.0	7615.0	1744.0	439.5	8307.0	29522.0	7039.0
Toplam	21117.5	23887.5	18675.0	33471.5	14978.0	2195.0	1703.0	21364.0	47240.5	11417.5
Okaliptus Baltalık										
Verimli	114.5	-	518.5	285.5	-	-	-	321.5	-	-
Çok Bozuk	-	-	-	473.0	-	-	-	-	5025.5	-
Toplam	114.5	-	518.5	758.5	-	-	-	321.5	5025.5	-
Sığla										
Verimli	165.0	294.5	104.0	-	-	-	-	202.5	259.0	-
Çok Bozuk	13.5	117.0	40.5	-	-	-	-	11.0	45.5	-
Toplam	178.5	411.5	144.5	-	-	-	-	213.5	304.5	-
İşletme										
Müdürlüğü	53453.0	89393.0	79777.5	90937.5	55990.5	33268.0	53487.0	76155.0	87650.0	111811.5
Orman Saha Top.										

Kaynak: Muğla İli Ticari ve Ekonomik Durum Raporu, 1996.

Tablo 27: İl düzeyinde dikili ağaç serveti, artım ve verimi

	Muğla									
	Merkez	Yılanlı	Fethiye	Marma.	Yatağan	K.Dere	Milas	Dalaman	K.ceğiz	Kemer
Endüstriyel	35138	43823	25583	171300	23322	41382	44642	34271	39848	35254
Toplam										
Tomruk	15112	18202	11618	90000	11960	24921	20242	12672	18924	18148
Tel Direk	474	680	167	300	119	1118	435	142	1113	439
Maden Direk	1997	2693	1740	1000	1540	2593	2639	2486	2442	2469
Sanayi Odunu	6957	6321	7222	10000	3843	4429	5482	2673	3013	5875
Kağıtlık Odun	10598	15927	4386	70000	5860	8321	15844	16298	14356	8323
Lif-Yonga	1035	5309	812	6000	2028	2446	1833	500	386	2154
Yakacak Odun	21616	8998	20840	20000	11287	8392	19369	12922	13026	18029

Kaynak: Orman Bölge Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Tablo 28: Orman yolları

İşletmesi	Orman Yolu Tulu (Km)		Yangın Emniyet Yolu Tulu	
	Tüm Yol Tulu (Km)	Mevcut Tulu (Km)	Tüm Yol Tulu (Km)	Mevcut Tulu (Km)
Marmaris	1583+900	880+510	191+805	142+325
Dalaman	791+200	655+700	38+900	36+000
Köyceğiz	1648+800	1073+077	134+600	108+100
Yılanlı	878+000	760+000	16+800	64+500
Fethiye	1156+300	792+850	153+200	81+000
Muğla	1420+700	1040+600	49+700	127+300
K.Dere	643+300	585+750	60+600	69+900
Kemer	946+900	643+400	180+000	162+000
Yatağan	633+400	534+300	68+000	48+700
Milas	1462+700	1008+200	334+695	239+090
İl Toplamı	11164+300	7984+387	1228+300	1081+915

Kaynak: Orman Bölge Müdürlüğü, Muğla, 1996.

İl düzeyinde dikili ağaç serveti artım ve verimi ve orman yollarının genişletilmesi yönünde ayrılan ödeneklerin artırılması yönündeki gelişmelere hız verilmektedir.

Ormanların işletilmesi için, Muğla ili dahilinde idari taksimat olarak 10 adet orman işletme müdürlüğü, 48 adet orman işletme şefliği, orman yangınlarına karşı 105 adet toplu koruma merkezi, 31 adet bölüm koruma, 28 adet hazır kuvvet, 55 adet ilk müdahale ekibi mevcuttur. Muğla ili genel sahanın %65'inden fazlası ormanlık alan olup, yangına hassasiyet durumu ormanların tamamı, yangın çıkma olasılığı çok olan ormanlardır. Ancak; 199071 Ha. orman tehlikeli 81589 Ha. alanda kıymetli alanlar statüsündedir. Kıymetli ve tehlikeli alanlar toplamı 280.660 Ha. olup, yangından mutlak korunmalıdır. Muğla ili 1978-1996 yılları yangın adedi, 3800, yanan alan 36.365 Ha. dır. Yangınların %65'i örtü, %35'i tepe yangını şeklinde olmuştur. Yangınların %2'si yıldırımından, %22 kasıt, %19 dikkatsizlik, %57'si sebebi belirlenemeyen nedenlerden çıkmıştır. Yangınların %47'si koru ormanlarında, %20'si bozuk ormanlarda, %30'u ağaçlama sahalarında, %3'ü de maki ormanlarda çıkmıştır. Muğla ilinde yangınla mücadelede; 37 adet ilk müdahale, 21 adet hazır kuvvet olmak üzere 52 adet ekip, yangın sezonu boyunca faaliyet gösterirler.

Muğla Orman Fidanlık Müdürlüğüne bağlı ve 1981 yılında kurulan Gökova fidanlığı, fidanlık müdürlüğüne bağlı en büyük fidan üretim kapasiteli fidanlık olup, yıllık fidan üretim kapasitesi;

İğneli : 11.000.000 adet

Yapraklı : 1.450.000 adet

Tüplü : 850.000 adet

Süs bitkili : 250.000 adet

İl'de faaliyet alanlarına göre kredi uygulamalarına kısaca bakarsak kredileri 3 kısımda toplayabiliriz.

1. Kooperatif kredileri

a) Tesis kredileri

b) İşletme kredileri

2. Banka kredileri: İl'de toplam banka kredileri 2.913.192 milyon olup kişi başına düşen banka kredisi 4.695810 TL. dir.

3. Ferdi krediler

a) Fenni arıcılık, süt sığırcılığı, plastik seracılık, halıcılık, meyvecilik, dokumacılık, vb. gibi kredilerdir ⁷⁰.

2. MUĞLA SANAYİ'SİNİN MEVCUT DURUMU VE GELİŞMELER

2.1. Madencilik

İl'de sanayi, sanayi sektörü içinde madencilik kesimi önemli bir gelişme gösterememiştir. Maden rezervlerinin önemli düzeyde olmasına karşın üretimin yeterince yapılamaması ve işletim tesislerin kurulamaması bu oranın düşüklüğünün temel sebebidir. İl'de madenleri işletme tesislerinin kurulması durumunda hem istihdam artacak hem de ilin GSYİH'sini arttıracaktır.

Muğla ili yeraltı kaynakları yönünden oldukça zengin bir ildir. Üretilen madenlerin başlıcaları maden kömürü, krom, zımpara ve alüminyumdur. bunların dışında kuvars, grafit, mika, feldspat ve mermer üretimi de önemli bir yer tutmaktadır. Eskihisar linyit havzasında üretim faaliyetleri 1979 yılında Tınaz-Bağyaka havzasında üretim faaliyetleri ise 1985'te başlamış olup, halen Eskihisar, Bağyaka, Tınaz Ocakları şeklinde üretim devam etmektedir. Aliminyum üretimi son yıllarda eski önemini yitirmiş durumdadır. Ayrıca son yıllarda çok büyük gelişme gösteren mermer ocak işletmeciliği ve mermer kesme fabrikalarının sayısında da ülkemiz bazında önemli bir artış kaydedilmiş olup ülkemizdeki mermer üretiminin çok büyük bir kısmı ilimizde yapılmaktadır. Krom

⁷⁰ Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996, s.47.

madeni ilimizin Fethiye, Dalaman, Ortaca ve Köyceğiz ilçelerinde çıkarılmakta, işletimi Devlet (Etibank) ve özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir⁷¹.

İlimizin en önemli yeraltı zenginliklerinden biri olan Maden kömürü ortalama 2200-2400 kalorili 250.000.000 ton rezervli olup bu yataklar Yatağan, Milas ve Merkez ilçelerimizde bulunmaktadır. Üretilen kömürün tamamına yakını TKİ GELİ (Güney Ege Linyitleri İşletmesi) ve YELİ (Yeniköy Linyitleri İşletmesi) tarafından gerçekleştirilmektedir. Üretilen kömür başta Yatağan, Milas (Yeniköy) ve Kemerköy Termik Santrallerinin ihtiyacını karşılamada kullanılmaktadır. Çok az bir kömür bölge halkı ve sınai tesislerince tüketilmektedir.

Kamu sektörün dışında özel sektör tarafından Milas, Yatağan ve Merkez ilçede de kömür çıkarılmaktadır. Son yıllarda Feldspat, Kuvarz ocak işletmeciliği ve Feldspat, Kuvarz kırma, öğütme ve hazırlama tesisleri sayısında da büyük artış gözlenmektedir. Özellikle Milas ve Yatağan ilçelerimizde Feldspat ve Kuvarz madenleri Milas ilçesi hudutları dahilinde kurulan tesislerde hazırlanıp, yurtiçi ve yurtdışı satışlarda çok önemli bir yer tutmaktadır.

Kavaklıdere, Yatağan, Milas ve Merkez ilçelerimizde üretilen mermer ocak üretimi ve hazırlama tesislerinde büyük bir artış gözlenmektedir. Muğla yöresinde üretilen mermer, renk ve kalite olarak tüm dünya piyasalarında aranılan nitelikte olması nedeniyle büyük çapta ihracat edilmekte, geri kalan büyük bir kısım ise turistik sahil kesiminde kullanılmaktadır. Krom, Grafit, Pomza üretimi piyasa arz ve talep dengesine göre ara ara durgunluk göstermektedir. Aliminyum (Diasporit) üretimi, önemini kaybetmiş durumdadır⁷².

71 Türkiye Maden Envanteri (illere göre), M.T.A.E. Yayını, Ankara, 1980, s.52.

72 GELİ Müessesesi Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996, s.54

İlimizde 188 adet maden işletme ruhsatı, 84 adet mermer işletme ruhsatı mevcut olup, bu ruhsat sahalarının büyük kısmında faaliyet mevcuttur.

Madenlerin ilçelere göre dağılımı şöyledir;

Merkez İlçe; Mermer, Kuvarz, Kalsit, oniks

Köyceğiz ; Mermer, Traverten, Krom

Yatağan: Mermer, Maden Kömürü, Zımpara taşı, Kuvarz, Diasporit, Kalsit, Oniks, Feldspat, Pomza.

Bodrum: Mermer, Dolomit, Kalsit.

Kavaklıdere: Mermer, Kalsit, Maden Kömürü, Oniks.

Milas: Mermer, Maden Kömürü, Zımpara taşı, Kalsit, Feldspat, Oniks, Grafit.

Ula: Mermer

Marmaris: Mermer.

Dalaman: Mermer.

Ortaca: Krom, Mermer.

Fethiye: Mermer, Krom, Kalsit⁷³

Madencilik faaliyetinde bulunan firmalar EK-1'de gösterilmiştir.

2.2. İmalat Sanayii

Muğla ilinde sanayi sektörü yatırımları, başlıca kamu yatırımları dışında genellikle küçük ve orta ölçekli yatırımlardan oluşmaktadır. Bunun temel nedenleri, turizm sektörünün olumsuz etkilenmemesi, çevre koruma için alınan önlemler, büyük sermaye birikimlerinin ilgisini çekebilmek alt ve üst yapı donatımının hazır olmasıdır.

⁷³ GELİ Müessesesi Müdürlüğü, **Brifing Notları**, Muğla, 1996, s.60.

Muğla ilinde sanayi sektöründeki dağılım durumuna baktığımızda 81 adet bitkisel yağ ve sabun üretimi sanayi, 62 adet maden sanayi, 38 adet gıda sanayi, 23 adet yat ve tekne imalat sanayi, 27 adet kereste doğrama ve mobilya sanayi, 16 adet pamuk ve çırçır sanayi, 7 adet makina imalat sanayi, 5 adet basın ve yayın sanayi, 3 adet toprak ve mamulleri sanayi, 3 adet enerji sanayi Termik Santral), 2 adet içki sanayi, 3 adet kağıt ürünleri sanayi, 2 adet plastik sanayi, 26 adet diğer imalat sanayi olmak üzere toplam 298 adet sanayi sektörü bulunmaktadır.

Tablo 29: Muğla ili imalat sanayinin sektörel göstergeleri (1992)

Sektör Adı	İl İma. Türkiye			İl İma. Türkiye			Katma İl İma. Türkiye	İl İma. Türkiye	İl İma. Türkiye
	İşyeri Sayısı	Sanayi İçinde	İma.San. İçinde	Çalışanlar Sayısı	Sanayi İçinde	İma.San. İçinde			
İçki ve Tütün San.	273	18.74	1.24	1044	17.59	0.39	1615	7.29	0.12
Dok.Giyim Eşy.									
ve Deri Sanayi	470	32.26	0.77	948	15.97	0.25	2210	9.98	0.22
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	225	15.44	0.60	658	11.09	0.60	600	2.71	0.28
Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayi	1	0.07	0.02	2025	34.12	3.95	16640	75.14	7.68
Kimya,Petrol,Kömür									
Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayi	67	4.6	0.78	1.59	2.68	0.14	170	0.77	0.01
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	41	2.81	0.70	155	2.61	0.17	180	0.81	0.04
Metal Ara Sanayi	1	0.07	0.03	14	0.24	0.01	5	0.02	0.00
Metal Eşya-Makina ve Teçhizat Sanayi	379	26.01	0.82	932	15.7	0.29	725	3.27	0.06
Diğer İma. San.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İma. San. Toplamı	1457	100	100.00	5935	100	100.00	22145	100	8.41

Kaynak: Türkiye İmalat Sanayinin İller Bazında Sektörel Göstergeleri, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1992, s.44,

Gıda, içki ve tütün sanayii sektörünün il imalat sanayi içinde %18.4'lük pay ile 5. sırada yer almaktadır. Türkiye imalat sanayi içinde sektörün payı %1.24 ile 30. sıradadır. Sektör il imalat sanayi istihdamı içinde %97.59'luk pay ile 6. sırada yer almaktadır. Türkiye imalat sanayi istihdamı içindeki sektörün payı %0.39 ile 50. sıradadır. Sektör %7.29 ile il toplam katma değeri içinde 12. sıraya yerleşmektedir. Türkiye'nin toplam imalat sanayi katma değeri içindeki payı ise %0.12 olup geri düzeydedir.

Dokuma giyim eşyası ve deri sanayinde sektör il imalat sanayinin %32.26'sını oluşturmakta ve 3. sırada yer almaktadır. Türkiye genelinde ise %0.77 ile 27. sırada bulunmaktadır. Sektör il imalat sanayi istihdamı içinde %15.97 ile 7. sıradadır. Türkiye imalat sanayi toplum çalışanları içindeki payı ise %0.25 ile 35. sıradadır. Sektör %9.98 ile il imalat sanayi katma değeri bakımından 11. sırada yer almakta ve Türkiye'nin toplam imalat sanayi ve katma değerinin %0.22'sini oluşturmaktadır⁷⁴.

Orman ürünleri ve mobilya sanayi sektörü, il içinde %15.44'lük pay ile 9. sırada yer alırken Türkiye imalat sanayi içinde %0.60 ile 43. sırada bulunmaktadır. Sektörün istihdam yaratma açısından il genelinde %11.09 ile 10. sırada Türkiye imalat sanayi içinde sektörün istihdam payı ise %0.25 ile 33. sıradadır. İl imalat sanayi içinde katma değerinin %27.1'i Türkiye'nin sektörel katma değerinin ise %28'ini oluşturmaktadır. Sektör il düzeyinde 16. sırada iken Türkiye genelinde 47. sıraya gerilemektedir.

Kağıt ve kağıt ürünleri sanayi sektörünün il imalat sanayi içindeki payı %0.7 ile 22. sırada bulunmakta, Türkiye genelinde önemsiz bir düzeyde kalmaktadır. Sektörün istihdam açısından il içindeki payı %34.12 ile 2. sıradadır. Türkiye imalat sanayi istihdamının ilgili sektör payı %3.95 olup 5. sırada yer almaktadır.

⁷⁴ Türkiye İmalat Sanayinin İller Bazında Sektörel Göstergeleri, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiyi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1992, s.45.

Sektör il imalat sanayi için ilin Türkiye sektör katma değeri yönünden aldığı pay %7.68 ile 3. sırada yer almaktadır.

Kimya petrol, kömür kauçuk ve plastik sanayi il içinde %4.60 ile 13. sırada, Türkiye genelinde sektörün payı ise %0.78 olup 28. sırada yer almaktadır. Sektör %2.68 ile il içinde 17. sırada bulunmaktadır. Türkiye imalat sanayinin sektör istihdamındaki payı ise %0.14 olup 36. sırada yer almaktadır. Sektörün katma katma değer etkisi il düzeyinde %0.77 olup 20. sıradadır. Türkiye katma değer içinde sektörün payı ise önemsizdir.

Taş ve toprağa dayalı sanayide, sektörün il içindeki payı %2.81 ile 15. sıradadır. Türkiye imalat sanayi içinde sektörün payı önemsizdir. Sektör %2.61'lik pay ile imalat sanayi istihdamının küçük bir oranını oluşturmakta ve 18. sırada yer almaktadır. Sektör %0.81'lik pay ile yıl içinde 19. sırada yer almakta olup Türkiye'nin sektör katma değeri içindeki payı ise azdır.

Metal ana sanayinde ise; il imalat sanayi içinde %26'lık pay ile 4. sırayı alırken, Türkiye imalat sanayi içinde sektörün payı %0.82 ile 31. sıradadır. Sektör 15.70 oranında bir pay ile il içinde 8. sırada yer alırken Türkiye imalat sanayi içinde sektör istihdamının payı %0.29 ile 36. sıradadır.

İl'deki sektör katma değerinin payı %3.27 olup, 14. sırada bulunmaktadır. Türkiye imalat sanayi sektör katma değerinin ise %0.6 gibi önemsiz düzeydedir.

Sektörler itibariyle ortaya konulan bilgiler değerlendirildiğinde, Muğla ilinde, işyeri sayısı bakımından önemli görülen sektörler sırasıyla, dokuma, giyim eşyaları ve deri sanayi, metal eşya, makine ve teçhizat sanayi, gıda, içki ve tütün sanayi, orman ürünleri ve Mobilya sanayi olmaktadır⁷⁵.

75 Ön.Ver, s.46.

İstihdam potansiyeli en yaygın olan sektör il düzeyinde ve Türkiye genelinde kağıt ve kağıt ürünleri sanayisidir. Bunu gıda, içki ve tütün sanayi ile dokuma, giyim eşyaları ve deri sanayi ile metal eşya-makine ve teçhizat sanayi izlemektedir. İl imalat sanayi katma değeri en yüksek pay kağıt ve kağıt ürünleri sanayindedir. Türkiye imalat sanayi içinde de diğer sektörlerle göre katma değeri yüksek olan bir sektör konumundadır ⁷⁶.

Muğla ili turizme açılmadan evvel inşa edilmiş 3 termik santral ve birde Seka'nın Dalaman'daki kağıt fabrikası dışında artık bugün ilimizde çevrenin ve doğanın kirletilmemesi için her türlü önlemler alınmakta ve çevreyi kirletici sanayi kesinlikle kabul edilmemektedir. Ayrıca termik santrallerle Kağıt Fabrikasına da gerekli filtre sistemlerinin takılmasına önem verilmiştir.

Bunun yanında zengin mermer yataklarının bulunması bu mermerleri işleyecek küçük ve orta ölçekli sanayi tesislerin kurulması için merkezde ve ilçelerde Organize Sanayi Bölgeleri planlanmaktadır. İl'de alt ve üst yapı tamamlandığında ilimiz kirletici sanayisi olmayan dünya da eşsiz güzellikleri ile ülkemizin değerlerine büyük katkılarda bulunacaktır ⁷⁷.

2.3. Enerji

İldeki linyit üretiminin hemen hemen tamamına yakın bir kısmı Yatağan ve Yeniköy termik santrallerinde elektrik enerjisi üretimi amacıyla kullanılmaktadır. Muğla ili, Yatağan ve Yeniköy termik santralleri ile Türkiye'nin en önemli üretim merkezlerinden birisi olmuştur. 1996 yılında Türkiye'de üretilen enerji miktarı 94.862.000.000 Kwh. 1996 yılında Muğla'da üretilen enerji miktarı 10.700.000.000 Kwh. Muğla ilinde üretilen elektriğin Türkiye'de üretilen elektrik enerjisi üretimi içindeki payı %11.27 olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılı

⁷⁶ Ön.Ver, s.52.

⁷⁷ İl Planlama Uzmanı Seyfettin UYSAL ile yapılan söyleşi, Muğla, 1998.

il'de kişi başına düşen enerji miktarı 1.275 Kwh. olup, Türkiye ortalamasının (999 Kwh) üstündedir. İl'deki enerji üretim tesisleri Tablo 30'da gösterilmiştir.

Tablo 30: İl'de bulunan enerji üretim tesisleri

Tesisin Adı	Yeri	Hukuki Statüsü	Kuruluş Yılı	Kuruluş Gücü (Mw)
Yatağan Termik Santrali	Yatağan	Kamu	1982	630 4000000000 Kwh/yıl
Yeniköy Termik Santrali	Milas	Kamu	1986	420 2700000000 Kwh/yıl
Kemerköy Termik Santrali	Milas	Kamu	Devam Ediyor	630 4000000000 Kwh/yıl

Kaynak: TEDAŞ Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Tablo 31: 1996 yılında iş yerlerine satılan enerji miktarı (Kwh)

Muğla Merkez ve Köyler	53,146,222
Bodrum İlçesi ve Köyleri	149,114,057
Milas İlçesi ve Köyleri	82,458,516
Yatağan İlçesi ve Köyleri	47,971,695
Ula İlçesi ve Köyleri	11,652,849
Köyceğiz İlçesi ve Köyleri	12,656,571
Ortaca İlçesi ve Köyleri	28,214,058
Dalaman İlçesi ve Köyleri	103,275,781
Fethiye İlçesi ve Köyleri	91,277,481
Marmaris İlçesi ve Köyleri	146,098,734
Datça İlçesi ve Köyleri	14,257,709
Toplam	740,123,673

Kaynak: TEDAŞ Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Tablo 32: 1996 yılı il geneli abonelere satılan enerji miktarı ve tutarı

Abone Grubu	Satılan Enerji Kwh	Safi Satış Hasılatı TL.
Resmi Daire	33,355,623	217,396,748,136
Belediyeler	24,639,132	133,791,491,644
Kitler	132,593,885	726,103,626,990
Meskenler	198,507,557	971,704,528,539
Ticarethaneler	215,256,595	1,351,304,518,001
K. Sanayi	32,132,747	191,088,965,479
Şantiye	51,557,877	372,634,010,548
Karımsal Sulama	13,515,234	53,295,216,901
C. Elekt. Satış	8,434,076	35,290,173,157
Toplam	709,992,726	4,052,609,279,395
Sokak Aydınlaşması	30,130,947	-----
Genel Toplam	740,123,673	4,052,609,279,395

Kaynak: TEDAŞ Müdürlüğü, Muğla, 1996.

3. MUĞLA İLİNİN HİZMET SEKTÖRÜNÜN YAPISI

3.1. Ulaştırma ve Teknik Altyapı

İl'de motorlu kara taşıtları sayısı 62.409, 10.000 kişiye düşen motorlu kara taşıt sayısı 958 olup, iller arası 22. sıradadır. İl'de özel otomobil sayısı 48094 olup 10.000 kişiye düşen özel otomobil sayısı 738'dir. Özel otomobil yönünden iller arasında 7. sıradadır. Türkiye'de motorlu kara taşıt sayısı 4.327.885, 10.000 kişiye düşen motorlu kara taşıt sayısı 690 tane özel otomobil sayısı 3.439.866 tane 10.000 kişiye düşen özel otomobil sayısı 549'dur.

İlde motorlu kara taşıtlarının dağılımı incelendiğinde, araç sayısı yönünden Türkiye toplamı içindeki payının %1.5 dolayında özel otomobil sayısının yönünden %14 civarında olduğu söylenebilir. İl genelinde ulaştırma konusunda bir problem bulunmamaktadır. Fakat arazi yapısından kaynaklanan zorlukların

yanısıra, orman alanlarına ve doğal güzelliklere zarar vermeden yapılan karayolunda gerekli kaliteye ulaşabilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

1996 yılı itibariyle, il'de kırsal yerleşim yerlerinde asfalt karayolu durumu ise;

	TCK Asfalt Yol		Köy Hizmetleri Asfalt Yol		Toplam Köy Yolu (TCK+ Köy Hizmetleri)	Km	Toplam Asfalt Yol Oranı Oranı %
	Köy Ünite	Km	Köy Ünite	Km			
Muğla	79	955	286	954	884	4597	41.53
Türkiye	6065	56118	12265	43584	81606	376119	26.50

Muğla ili asfalt yol oranına göre sıralamada iller arasında 18. sırada yer almaktadır.

Karayolları 2. Bölge Müdürlüğü sınırları içerisindeki Muğla ilinin 1996 yılı sonu itibariyle;

1. Asfalt yol uzunluğu: 556 km,
2. Stabilize+toprak+geçit vermez yol uzunluğu ise; 68 km. dir.

İl merkezinin ilçelere olan uzunluğu;

Muğla-Fethiye :	131 km
Muğla-Ortaca :	76 km
Muğla-Marmaris :	53 km
Muğla-Milas :	63 km
Muğla-Kavaklıdere :	53 km
Muğla-Dalaman :	86 km
Muğla-Datça :	124 km
Muğla-Bodrum :	111 km

Muğla-Yatağan : 28 km

Muğla-Köyceğiz : 60 km

Muğla-Ula : 14 km

İl merkezinin komşu illere olan uzaklığı;

Muğla-Denizli : 146 km

Muğla-Antalya : 318 km

Muğla-Aydın : 101 km

İl'de demiryolu ulaşımı mevcut değildir. Havayolu ile ulaşım; Dalaman Havaalanı ve Bodrum-Milas Havalimanı ile sağlanmaktadır. Turizm sezonunda ilimize gelen turistlerin önemli bir bölümü havayolu ile gelmektedir. İlimiz, ülkemizin en uzun kıyı şeridine sahip olması sebebiyle son yıllarda deniz ulaşımında önemli ölçüde artmıştır.

Fethiye, Bodrum, Marmaris, Datça, ilçeleri arasında feribot seferleri yapılmaktadır. En önemli limanları; Göllük, Gökova, Fethiye, Bodrum, Marmaris ve Datça limanları olup, buralardan deniz yolu taşımacılığı yapılmaktadır.

1995 yılında Dalaman Havaalanına gelen yerli ve yabancı turist sayısı 1.333.361 kişi, 1996 yılında ise yerli ve yabancı turist sayısı 1.239.932 kişi 01.04.1997 tarihinde açılan Bodrum-Milas Havalimanına gelen yerli ve yabancı turist sayısı 41.049 kişidir (31.04.1997 01.10.1997 tarihleri arası)⁷⁸.

⁷⁸ İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara, 1997, s.46.

3.1.1. Haberleşme

İlimizde posta ve telgraf hizmetini Muğla Posta İşletmesi Başmüdürlüğüne bağlı 17 merkez ve bu merkezlere bağlı 55 şube ve 367 acente aracılığı ile yürütülmektedir. 1996 yılı içerisinde kabul edilen ve varış yerlerine sevk edilen gönderi sayısı:7.400.000 adet.

İlimize gelen ve dağıtımı sağlanan posta gönderi sayısı: 18.300.000 adet.

1996 yılında Muğla Posta Telgraf Müdürlüğü ile Bodrum ve Marmaris merkezleri otomasyon işlemlerine açılacak bu merkezlerde havale işlemleri online olarak sağlanmaya başlanmıştır. Ayrıca 10 PTT merkezi faks hizmetine açılmıştır.

Turistik özelliğe haiz yörelerde özellikle; Bodrum, Marmaris, Fethiye, Dalyan ve Turgutreis merkezlerinde kambiyo işlemleri yapılmaktadır. 1996 yılında 583 milyar TL'lik döviz alınarak bunun karşılığında 20 milyar TL'lik komisyon elde edilmiştir.

Telekomünikasyon hizmetleri, ilimizin haberleşmesinin sağlanmasını teminen Başmüdürlük sorumluluk sahasında 31.12.1996 tarihi itibari ile 201.640 hat kapasiteli değişik tipte 159 adet otomatik telefon santrali mevcuttur. Halen mevcut santrallarda 183.964 adet abone bağlı olup, ilin nüfusuna göre telefon yoğunluğu %28'dir ⁷⁹.

3.1.2. Köy Elektrifikasyonu

Muğla ilinde elektriksiz köy bulunmamaktadır.

⁷⁹ Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996, s.7.

3.1.3. İçme Suyu

1996 yılı itibariyle köy içme suyu envanteri aşağıda gösterilmiştir:

	Toplam Kırsal Yerleşim Yeri			Yeterli içme suyu olan kırsal yerleşim yerleri ve nüfusu					
	Köy	Bağlısı	Nüfus	Köy	Oran	Bağlısı	Oran	Nüfus	Oran
	Sayısı	Sayısı		Sayısı	%	Sayısı	%		%
Muğla	376	469	238.335	267	71	231	49	171.145	72
Türkiye	34.919	41556	16.316.280	28.086	80	23.960	58	12.807.182	78

1996 yılı Muğla ili köy içme suyu envanteri açısından iller içi sıralamada 58. sıradadır.

3.2. Turizm

Muğla, Antalya ile birlikte Türkiye'nin en gözde turizm merkezi olmuştur. Akdeniz ve Ege denizinin iç içe geçtiği sularda irili ufaklı yüzlerce koydan oluşan 1.224 km'lik kıyı şeridi, kıyıya kadar uzanan ormanlarıyla, zengin bir bitki örtüsü ve ılıman iklimiyle Muğla birçoklarına göre bir turizm cenneti durumundadır.

Tabii güzelliklerin yanısıra binlerce yıllık uygarlıklarından kalan tarihsel kalıntılar bakımından yöre büyük bir zenginlik kaynağıdır. Ancak bu büyük turizm potansiyeline sahip olan il 1960 yılından sonra turizme açılabilmiştir. Turizmi canlandırmak amacıyla 1953 yılında turizm endüstrisini teşvik yasası çıkarılmış ve 1957 yılında "Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı" kurulmuştur.

Geniş çaplı turizm etkinlikleri 1960 yılından sonra başlamış olup, Turizm Bankası'nın kurulması ve 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığının turizme

ağırlık vermesiyle turizmin gelişmesi için yeni adımlar atılmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak turizm etkinlikleri İstanbul ve Bursa dışına taşmaya başlamıştır ⁸⁰.

Muğla'nın turizme açılmasını sağlayan belli başlı iç etkenler; karayolu ulaşımının gelişmesi, ilin diğer merkezlerle ilişkilerinin artması, Bodrum-Marmaris halkının turizme dört elle sarılmaları olmuştur. Cumhuriyet döneminde İstanbul-İskenderun seferini yapan gemiler Muğla'nın Bodrum, Marmaris, Fethiye, Güllük gibi iskelelerine uğrarlardı. Muğla'ya bu yolla gelen turist sayısı çok sınırlıydı. Mavi yolculuk ise yalnızca Halikarnas Balıkçısı'nın dostları ile birlikte düzenlediği bir gezi özelliğindedir. Muğla kıyı şeridinin bir yandan Milas-Söke, diğer yandan, Çine-Aydın üzerinden iyi bir karayolu ile İzmir'e bağlanması, Bodrum, Marmaris gibi kıyı kentlerinin denizyoluna bağımlılığını ortadan kaldırdı. Bu yeni karayolları ilin dışı açılmasını sağladı ve mavi yolculuk dar bir çevreden, daha geniş bir kitleye yaygınlaşmaya başladı. Halikarnas Balıkçısı, eserleriyle yörenin tanıtılmasına büyük katkıda bulundu. İl'de turizmin canlanmasına yol açan başka bir etken de, Bodrum'da sualtı arkeolojinin gelişmesi oldu. Bu çalışmalar 1953 yılında bir balıkçının Marmaris açıklarında bulduğu tunçtan bir kadın heykeli ile başladı, Bodrum müzesi, sualtı arkeolojisi bölümü kendi alanında ilk kurulan zengin bir müze durumuna getirildi.

Muğla halkı, il turizminin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Halkın candan ilgisi kısa sürede turizmi geliştirdi. Yoksul orman köylülerinden oluşan Marmaris halkı ve balıkçılık-süngercilik yapan Bodrumlular, turizmin önemli bir gelir kaynağı olduğunu gördüler ve bu alanda çalışmalarını yoğunlaştırdılar ⁸¹.

Bütün bu çabaların sonunda Muğla artan bir hızla ülkenin en önemli turizm merkezlerinden biri olma yoluna girdi. 1967 yılında hizmete açılan (Marmaris'de) Lidya oteli, bu alanda ilk atılan önemli çalışmalardan oldu. Muğla'ya gelen turist

⁸⁰ İl Turizm Müdürlüğü, *Brifing Notları*, Muğla, 1996, s.21.

⁸¹ CEYLAN, a.g.e., s.47.

sayısı yıldan yıla hızla artmaya başladı. Turizmde hızla gelişen Bodrum'dan sonra Marmaris'de bu gelişmeyi takip etti. Bakanlıklararası Turizm Komitesi'nin 1970 yılının başında Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i birinci derecede, Datça'yı ikinci derecede ve Köyceğiz'i üçüncü derecede öncelikli turistik bölge ilan etmesi, il turizmini daha da canlandırmıştı. Bunun üzerine Turizm Bakanlığı hızlı gelişmeye yönlendirmek için 1970 tarihinde organize turizm bölgeleri belirlendi. Bakanlıkça Antalya'da "Side Turizm Gelişim Projesi" ile "Güney Antalya Gelişim Projesi" Muğla'da da "Köyceğiz Turizm Gelişim Projesi" hazırlanmıştır. 1980 yılına gelindiğinde, Ege Denizi ile Muğla kıyılarının 1/200.000 ölçekli haritası tamamlanmıştı, bu plana bağlı olarak 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planları yapılmıştır. Köyceğiz'de "Köyceğiz Turizm Gelişim Projesi" çerçevesinde 115.000 ve 1/1.000 ölçekli imar planları hazırlanmıştır.

Akdenizde yaygın olan yat turizminin Bodrum, Marmaris ve Fethiye'ye ulaşması ile birlikte 1982 yılında Dalaman Havaalanının hizmete açılması 01.04.1997 yılında Milas-Bodrum Havalimanının açılması Muğla turizmine yeni bir canlılık getirmiştir. Ayrıca yöre ikliminin oldukça ılıman olması turizme ayrı bir kolaylık sağlamaktadır. Günümüzde artık Muğla bir turizm cenneti ve bir turizm merkezi olma özelliğini devam ettirmektedir.

Muğla ili, ülke ve dünya turizm piyasasında dikkat çeken yapıya sahip bir il'dir. İl doğal güzellikler, tarihi ve kültürel değerler yanında iklim özellikleri ile en güzel turizm merkezlerinden biridir⁸².

İldeki turistik işletme belgeli tesislerin ilçelere göre dağılımı Tablo 33'de verilmektedir.

⁸² İl Turizm Müdürlüğü **Brifing Notları**, Muğla, 1997, s.11.

Tablo 33: Muğla İlinde Turizm Yatırım İşletme ve Belediye Belgeli Tesisleri İle İlgili Bilgiler (1996)

	Turizm İşl. belgeli konak. konaklama tesisleri		Yatırım Bel. olup inşaatı devam eden ve açık tesisler		Turizm Bakanlığı Belgeli Lokantalar		Belediye Denetimli Konaklama Tesisleri		Bak.Bel. Yat.İşl.		Bakanlığımızdan Belgeli seyahat Acenteleri		
	Tesis Adedi	Yatak Adedi	Tesis Adedi	Yatak Adedi	Yat. Bel.	İşl. Bel.	Tesis Adedi	Yatak Adedi	Yat. Adedi	Yatak Adedi	A	B	C
Muğla Merkez	3	348	3	276	2	1	12	561	-	-	-	-	-
Bodrum	95	14008	166	21313	5	7	436	14868	243	2239	45	3	3
Marmaris	111	17019	92	14565	2	7	514	15360	659	4788	53	3	2
Fethiye	33	4782	57	5262	-	-	250	5497	59	489	30	2	-
Milas	5	963	15	3677	-	-	8	367	9	73	-	-	-
Ula	2	198	4	97	-	-	27	780	-	-	-	-	-
Dalaman	1	110	4	2004	-	-	11	328	-	-	2	-	-
Datça	8	567	8	1801	2	2	25	814	-	-	-	1	1
Köyceğiz	3	147	16	1061	-	1	26	388	-	-	1	-	2
Yatağan	1	28	-	-	-	-	3	106	-	-	-	-	-
Dalyan	2	103	7	1717	-	-	75	2077	-	-	3	-	1
Ortaca	2	1173	5	1635	-	-	73	2558	-	-	2	-	-
Toplam	266	39446	377	53408	11	18	1460	43522	970	7589	136	9	9

Kaynak: İl Turizm Müdürlüğü, Muğla, 1996.

1. Muğla İline Yıllara Göre Gelen Turist Sayısı:

Yıl	Gelen Turist Sayısı
1992	595,623
1993	678,340
1994	728,281
1995	1,133,361
1996	1,239,932

2. Muğla İlinde Bakanlıktan belgeli konaklama tesisleri;

a. İşletme belgeliler:

Tesis adedi : 308

Yatak adedi: 47819

3. Muğla ilinde işletme belgeli ve yatırım belgeli lokantalar;

a. İşletme belgeliler.

Lokanta adeti: 15

Kapasitesi :1714

b. Yatırım belgeliler;

Lokanta adeti: 13

Kapasitesi: 1533

4- Muğla ilinde belediye belgeli konaklama tesisleri;

Tesis adedi:1487

Yatak adedi: 59145

5. Muğla ilinde yıllar itibariyle bozdurulan döviz miktarı.

Yılı	TL.	Dolar (\$)
1994	12,252,273,729,963	374,292,276
1995	23,230,316,960,542	507,110,954
1996	47,328,865,512,540	581,635,193

6. Muğla İlinde Turizm Bakanlığında Belgeli Seyahat Acentaları

Acentanın Faaliyet Yeri	Dahil Olduğu Grup				Toplam
	AG	A	B	C	
Bodrum	21	51	1	2	75
Marmaris	33	52	3	2	90
Fethiye	31	26	2	-	59
Dalaman	1	-	-	-	1
Datça	-	-	2	-	2
Köyceğiz	2	1	-	-	3
Ortaca	4	4	-	1	9
Muğla	1	-	-	-	1
Ula	1	-	-	-	1
Toplam	94	134	8	5	241

3.3. Ticaret

1996 Yılında ilir dış ticaret hacminde ihracat tutarı 32.427427 ABD doları, ithalat tutarı ise 3.985.552 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İhraç edilen mal grupları arasında madenlerin payı yüksektir. Muğla ilinde ithalatın 10 katı kadar bir ihracat geliri elde edilmektedir. Türkiye'nin 1996 yılı için ihracatı 23.123 milyar dolar, ithalatı ise 42.734 milyar dolardır. Muğla ilinin Türkiye'nin ihracatı içindeki payı %0.14, ithalatı içindeki payı ise %0.54 olarak gerçekleşmiştir.

Turizme dayalı bir ekonomiye sahip olan Muğla'nın ticari yapısında egemen olan tarım ürünleri üretimi tarım konusunda gelişen teknolojinin transferi sonucunda aile tipi ziraat ve ticaret anlayışını değiştirme sürecine girilmiştir. Özellikle turizm alanında yapılan yatırımların hizmete girmesiyle tüm dünya ülkelerinden gelen turistlerin uğrak yeri olan ilimiz ve ilçeleri bu gelişmeye paralel bir ticari yapıya doğru hızla kaymaktadır.

İlimizde işlerin birbirine göre farklı ekonomik potansiyelleri, ticari yapının bölgelere göre farklı konumlarda ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Datça gibi sahil ilçelerinde ticari yapıyı turizm ve buna bağlı ara yatırım malları ticareti, hediyelik eşya ve diğer yörelerden getirilen gıda maddeleri ticareti ön plana çıkarken Yatağan ve Dalaman gibi büyük sanayi kuruluşlarının bulunduğu ilçelerde tüketim mallarına olan talep fazlalığı ticaretin yapısını oluşturmaktadır. Kavaklıdere ilçesi gibi kırsal yörelerde ise el sanatları gözle görülür bir gelişme kaydetmektedir. Gerek coğrafi konumun verdiği özellik gerekse turizm alanları ile olan bağlantı Köyceğiz ve Ortaca illerini turizmin hizmet deposu haline getirmiştir. Milas ilçesi iklimin verdiği özellikler dolayısıyla tarıma dayalı sanayileşme konusunda hızla ilerlemektedir⁸³.

⁸³ Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996, s.49.

3.3.1. İhracat

Tablo 34: 1996 Yılı Fethiye Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracatlar

Cinsi	Faslı	Miktarı	İhraç Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Zenginleştirilmiş Kons.Krom Cev.	26	1100 Ton	Slovenya	8,787,776,250	109505
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	2000 Ton	Hırvatistan	25,777,000,000	372500
Domates	07	20000 Kg	"	906,558,400	13102
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	12650 Ton	Romanya	154,202,552,000	1986510
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	8160 Ton	Almanya	99,105,552,000	1310920
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	10500 Ton	İsveç	60,547,500,000	780000
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	5000 Ton	Japonya	33,034,050,000	450000
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	2850 Ton	İtalya	12,699,225,000	157500
Zenginleştirilmiş Krom Cevheri	26	15000 Ton	Çin	96 054,000	1314600
Domates	07	56150 Kg	Yugoslavya	2,881,369,874	36613
Domates	07	545695 Kg	Rusya	18,125,964,690	219363
Domates	07	80000 Kg	B.Rusya	1,520,382,500	18655
Domates	07	18750 Kg	Arnavutluk	616,685,940	5778
Toplam		57,980,595		460,321,920,654	6,775,046

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durumu Raporu, Muğla, 1996.

Tablo 35 :1996 Yılı içerisinde Bodrum Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracat

Cinsi	Faşı	İhraç Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Ahşap Tekne	89	İngiltere	7,261,085,000	114537
Ahşap Tekne	89	İngiltere	4,296,500,000	67774
Kereste	44	Yunanistan	449,777,600	7395696
Söndürülmüş Torba Kireç	25	Yunanistan	240,450,000	3500
Ahşap Tekne	89	Yunanistan	240,450,000	35000
Ahşap Tekne	89	Yunanistan	3,488,400,000	48155
Ahşap Tekne	89	İtalya	4,860,600,000	65673
Ahşap Tekne	89	İtalya	3,645,450,000	49255
Sönmemiş Taş Kireç	25	Yunanistan	184,147,200	2400
2 Direkli Saç Tekne	89	İngiltere	10,998,680,000	140000
Ahşap Tekne	89	Yunanistan	232,950,000	3000
Ahşap Tekne	89	Almanya	4,921,080,000	60000
Kuru Sandal	89	Yunanistan	50,239,800	600
Sandal	89	Yunanistan	94,960,285	1085
Deniz Süng.	03	Yunanistan	437,605,000	5000
Sandal	89	Yunanistan	3,610,800,000	40000
Sandal	89	Yunanistan	678,755,000	7000
Deniz Süng.	03	Yunanistan	800,817,150	9150
Toplam			46,492,747,035	8047825

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996.

Tablo 36: 1996 Yılı Marmaris Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracat

Cinsi	Miktarı	İhraç Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Muhtelif Giyim	7183 Ad.	Rodos	2,077,490,000	29588
Yat	1 "	Portekiz	2,413,100,000	33311
Bayan Şort	6000 "	Rodos	1,560,000,000	21600
Kumaş	1500 Mt.	Rodos	580,000,000	7947
Halı	80 Ad.	Rodos	878,000,000	17308
M.Deri	1451 "	Rodos	181,079,000	2365
M.Giyim	8377 "	Rodos	1,600,000,000	20847
Yat	1 "	İngiltere	3,500,000,000	45750
Şapka	1450 "	Rodos	412,000,000	5150
Soyulmuş Sarımsak	500 Kg	Rodos	51,562,000	625
Pamuklu Şort	1200 Ad.	Rodos	415,800,000	5040
Sweet Şort	9710 Ad.	Rodos	1,885,740,000	22857
Deniz Balığı	692 Kg	Rodos	100,000,000	1300
Yelkenli Yat	2 Ad.	Fransa	10,558,860,000	128094
Bayan Şort	2400 "	Rodos	1,000,000,000	10200
Gulet Yat	1 "	Macaristan	3,700,000,000	44600
Gulet Yat	1 "	Avusturya	2,500,000,000	30338
Muhtelif Giyim	6230 "	Rodos	1,924,860,000	22915
Soyulmuş Sarımsak	500 Kg	Rodos	85,000,000	1000
Kuru Sarımsak	4000 Kg	Rodos	423,000,000	4865
Triko Kazak	8 Kl	Rodos	348,000,000	4000
Ahşap Yat	2 Ad.	Avusturya	2,382,080,000	26365
Ahşap Yat	2 "	Rodos	3,640,000,000	36500
Muhtelif Giyim	9 Kl	Rodos	530,000,000	5320
Ahşap Gulet Yat	1 Ad.	Rodos	4,000,000,000	42745
Toplam				570630

Kaynak: Marmaris Gümrük Müdürlüğü, 1996.

Tablo 37: 1996 Yılı Milas-Güllük Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracatlar

Cinsi	Faslı	Miktarı	İhraç Edilen		Tutarı	Tutarı
			Ülke	(TL)	(Dolar \$)	
Zımpara Cev.	25	2850 Ton	Kanada	13,101,302,000	142,500	
Zımpara Cev.	25	1200 Ton	İtalya	3,091,068,000	36,000	
Zımpara Cev.	25	12500 Ton	Hollanda	43,624,866,000	562,500	
Diaspont	26	20194 Ton	Hong Kong	28,441,552,000	343,298	
Mermer	25	1966 Ton	Lübnan	21,130,660,000	223,881	
Kuvars	25	3000 Ton	İtalya	5,852,175,000	75,000	
Flint Taşı	25	1910 Ton	İtalya	20,235,182,000	222,166	
Feldspat	25	488609 Ton	İtalya	708,495,189,000	8,791,354	
Feldspat	25	136185 Ton	İspanya	158,103,091,000	2,023,277	
Feldspat	25	23180 Ton	Lübnan	28,233,268,000	364,665	
Feldspat	25	2180 Ton	Cezayir	14,015,124,000	179,704	
Feldspat	25	34100 Ton	Endonezya	128,499,876,000	1,626,900	
Feldspat	25	32760 Ton	Mısır	104,526,753,000	1,274,529	
Feldspat	25	1600 Ton	Portekiz	1,437,670,000	24,000	
Feldspat	25	3900 Ton	Almanya	3,721,836,000	50,700	
Feldspat	25	6950 Ton	Romanya	8,085,467,000	98,320	
Feldspat	25	4493 Ton	Suriye	10,938,341,000	130,350	
Feldspat	25	2434 Ton	Tunus	15,472,909,000	195,646	
Feldspat	25	20 Ton	Bulgaristan	38,332,000	580	
Toplam					16,365,370	

Kaynak: Güllük Gümrük Müdürlüğü, 1996.

Tablo 38: 1996 Yılı Dalaman Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden yapılan ihracatlar

Cinsi	Faslı	Miktarı	İhraç Edilen		Tutarı	Tutarı
			Ülke	(TL)	(Dolar \$)	
Kroma karton	4805	75000 Kg	İran	3,337,542,000	45,000	
Mandalin	0805	18608 Kg	Rusya	605,783,826	8,385	
Oyuncak	9502	304 Ad.	G.H.D.E.S.M (x)	67,616,000	916	
Taze Kiraz	0809	3210 Kg	Norveç	632,021,940	8,104	
Taze Kiraz	0809	25000 Kg	Finlandiya	4,624,400,000	61,875	
Silindir	8420	6 Ad.	İngiltere	9,413,520,000	114,690	
Taze Kiraz	0809	2700 Kg	İngiltere	506,250,000	6,750	
Taze Üzüm	0806	5000 Kg	Finlandiya	521,400,000	6,600	
Kağıt ve Kart.	4802	30000 Kg	Gürcistan	2,105,025,000	25,500	
Deri Mam. Es.	4202	6276 Ad.	G.H.D.E.S.M (x)	11,808,118,652	149,423	
Kes. Yaş Çiçek	0603	3113 Kg	Hollanda	1,285,071,800	9,104	
Kes. Yaş Çiçek	0603	56797 Kg	İngiltere	16,906,344,156	152,209	
Silindir	8439	3 Ad.	İtalya	8,330,000,000	80,000	
Toplam					668,556	

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durumu Raporu, Muğla, 1996.

3.3.2. İthalat

Tablo 39:1996 yılı içerisinde Milas-Güllük GümrükMüdürlüğünden yapılan ithalat

Cinsi	Faslı	Miktarı	İthal Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Feldspat	25	1040 Ton	Mısır	4911892000	59655

Kaynak : Güllük Gümrük Müdürlüğü, 1996.

Tablo 40:1996 yılı içerisindeBodrum Gümrük Müdürlüğünden yapılan ithalat

Cinsi	Faslı	Miktarı	İthal Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Yavru Çupra Balığı	3			1,706,000,000	3,958
Deniz Otobüsü	89			8,001,250,000	100,000
Muhtelif Yat Malzemesi	83			300,000,000	3,958
Deniz Otobüsü	89			8,738,100,000	113,301
Yavru Çupa Balığı	3			1,902,000,000	23,854
Toplam				20,647,350,000	245,071

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durumu Raporu, Muğla, 1996

Tablo 41:1996 yılı içerisinde Marmaris Gümrük Müdürlüğünden yapılan ithalat

Cinsi	Faslı	Miktarı	İthal Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Yelkenli Yat	-	4 Ad.	Fransa	33,134,000,000	465,506
Yelkenli Yat	-	4 Ad.	Fransa	49,067,100,000	66,874
Yelkenli Yat	-	5 Ad.	İngiltere	39,467,000,000	527,775
Radar	-	2 Ad.	İngiltere	88,000,000	973
Motor Yat	-	1 Ad.	İngiltere	10,965,000,000	125,000
Canlı Balık Yavrusu	-	160000 Ad.	İsrail	3,467,000,000	22,400
Toplam				136,188,100,000	1,208,528

Kaynak: Marmaris Gümrük Müdürlüğü, 1996.

Tablo 42:1996 Dalaman hava limanı gümrük müdürlüğünden yapılan ithalat

Cinsi	Faşı	Miktarı	İthal Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Selüloz	4703	999844 Kg.	İsveç	43,744,100,000	703190
Yuvarlak Elek Vals	8439	1 Ad.	İtalya	616,500,000	7904
Grafit Anot Plaka ve Çubuk	8545	2800 Ad.	Almanya	11,873,000,000	172397
Kuşe Kaolin	2507	995000 Kg.	ABD	18,595,000,000	172135
Köpük Önleyici	3809	3000 Kg.	İtalya	792,000,000	9940
Müzik Aletleri	9207	5 Ad.	ABD	2,500,000,000	3470
Vals	8439	4 Ad.	Almanya	59,250,000,000	79664
Vals	8439	1 Ad.	Avusturya	2,104,100,000	26364
Vals	2836	1000000 Kg.	İsviçre	23,635,000,000	302740
Oturma Odası	9401	46 Parça	Almanya	400,000,000	5079
Video	8521	2 Ad.	"	60,000,000	761
Çamaşır,Bulaşık Makinası	8422	2 Ad.	"	80,000,000	1015
Buzdolabı	8418	3 Ad.	"	120,000,000	1536
E.Süpürge	8509	2 Ad.	"	20,000,000	156
Televizyon	8528	2 Ad.	"	90,000,000	1136
Müzik Seti	8519	2 Ad.	"	60,000,000	761
Ocak	8516	1 Ad.	"	30,000,000	400
Aspiratör	8414	1 Ad.	"	10,000,000	132
Dikiş Mikamısı	8452	1 Ad.	"	30,000,000	361
El Radyosu	5427	1 Ad.	"	2,000,000	24
Kuşe Kaolin	2507	1009740 Kg.	ABD	22,342,000,000	173865
Kalender Silindir	8420	6 Kasa	İngiltere	5,559,000,000	53201

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996.

Tablo 43:1996 Yılı Fethiye gümrük müdürlüğünden yapılan ithalat

Cinsi	Faslı	Miktarı	İthal Edilen Ülke	Tutarı (TL)	Tutarı (Dolar \$)
Radar ve Telsiz Cihazı Parçaları	85	12 Kg.(1 Ad.)	Fransa	10,095,979,008	164,352
Duruş Monitörü	85	1400 Kg.(1 Ad.)	Almanya	43,957,792	715
Toplam				10,139,936,800	165,067

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996.

3.4. Yatırımlar

Muğla ili genelinde 1996 yılı Aralık sonu itibariyle kamu kuruluşlarının 163.3 trilyon TL proje tutarlı işi bulunmaktadır. Muğla ilinde 1996 yılı sonu itibariyle toplam 14.5. trilyon proje tutarlı 109 yatırıma teşvik verilmiş, bu da 4444 kişinin istihdamını öngörmektedir.

1996 yılı revize ödenek miktarı 14.6 trilyon TL olup, 1996 yılı Aralık sonu itibariyle 9.9 trilyon TL harcama yapılmıştır. Nakdi gerçekleşme %68'dir. Ayrıca Turizm Bakanlığınca 1996 yılında, ilimiz altyapı uygulamalarına ilişkin toplam 86.1 milyar TL ödenek gönderilmiştir. En yüksek harcama ulaştırma sektöründe olup, 3.2. trilyon TL harcama yapılmıştır. 2. sırada 2.7 trilyon TL ile enerji sektörü, 3. sırada ise 1.3. trilyon TL ile tarım sektörü gelmektedir. Kuruluşlar içersinde en yüksek harcama 2.043 trilyon TL ile DHL 6. Bölge Müdürlüğü, 1.9 trilyon TL ile TEAŞ Tesis 1. Grup Müdürlüğü, 1.3. trilyon TL ile D.S.İ. 21. Bölge Müdürlüğüdür. Toplam 779 projeden 1996 yılı Aralık sonu itibariyle 313 proje bitirilmiş, 300 proje devam etmekte olup, 62 proje ihale aşamasında, 104 projeye ise başlanmamıştır. Yatırımcı kuruluşların dönem raporları ve izleme cetvelleri incelendiğinde genel olarak ödenek yetersizliği ve kamulaştırma sorunlarının olduğu görülmektedir ⁸⁴.

⁸⁴ İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara, 1997, s.25.

1990-1996 yılları toplamına baktığımız da Muğla; Ankara, İstanbul, İzmir, Ş.Urfa ve Kocaeli'nden sonra 125.167.867 milyon TL. ile kamu yatırım harcamaları bakımından 79 il içinde 6. sırada yer alır. 1997 yılı verilerine göre il'de kişi başına yapılan kamu yatırım harcaması 11.508.774 TL. olup, iller sıralamasında 14. sırada yer almaktadır. Türkiye'de kişi başına kamu yatırım harcaması ise 6.450.251 TL. dir ⁸⁵,

Tablo 44: İl'de sektör itibariyle yapılan değerlendirme

Sektörler	Proje Sayısı	Harcama (Milyon TL)
Tarım	72	1,399,002
Madencilik	13	104,342
İmalat	39	331,627
Enerji	160	2,709,939
Ulaştırma	146	3,240,745
Haberleşme	79	393,843
Turizm	16	224,150
Konut	10	11,069
Eğitim	74	551,789
Sağlık	10	568,788
Diğer Kamu Hiz.	160	389,111
Toplam	779	9,924,405

Kaynak: 1996 Yatırım Programı, DPT Yay., Ankara, 1996, s.33.

İl'de sektör itibariyle yapılan değerlendirmeye bakıldığında proje sayısı yönünden enerji sektörü ve ulaştırma sektörü önde gelmektedir. Yapılan harcama ise en fazla ulaştırma ve enerji sektöründe olmaktadır. Proje sayısı az sayıda olan sektörler ise sağlık ve konut sektöründedir. Yapılan harcama ise en az konut sektöründedir.

⁸⁵ 1996 Yatırım Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1997, s.25.

Tablo 45: İl'de Kuruluşlar itibariyle yapılan değerlendirme

Kuruluş Adı	Proje Tutarı Milyon TL.	Yılı Ödeneği Milyon TL.	Dön. Sonu Harcaması Milyon TL.	Milyon	
				Nakdi Gerç %	Fiziki Gerç %
Karayolları 2.Böl.Md.	7,288,775	316,266	334,066	100	100
Karayolları 13.Böl.Md.	3,428,303	306,453	334,051	100	100
Köy Hizm. 16.Böl.Md.	2,705,181	958,145	824,868	86	53
İller Bank. 3.Böl.Md.	12,826,720	512,643	203,667	40	19
DSİ 21.Böl.Md.	13,062,855	1,360,791	1,337,096	98	99
DHL 6.Böl.Md.	6,288,723	2,566,786	2,043,743	80	74
Muğla Üni.Rek.	313,000	225,530	215,376	95	96
MTA Bölge Md.	5,329	5,329	1,927	36	100
Telekom Başmüd.	422,763	422,763	393,843	92	85
Yaprak Tütün İşl.Md.	182,322	2,000	-	-	-
Tedaş Mües.Md.	6,087,180	679,826	572,084	84	52
Teaş Tesisi 1.Grup Md.	7,949,480	2,346,160	1,985,340	85	50
Kemerköy Elk.Üre.A.Ş.	93,360,124	1,214,125	140,263	12	12
Orman Böl.Md.	275,462	275,462	269,313	98	98
Orköy Baş.Md.	66,574	66,407	65,507	99	100
SEKA Dalaman Mües.Md.	44,455	44,455	11,923	27	-
ETİBANK Üçköprü Mad. İşl.	122,269	55,600	51,939	93	96
Tarım İl Md.	8,147	8,147	8,265	100	-
DLH Kont. Baş Müh.	91,000	42,136	41,280	98	87
DHMI Hava Liman Başmüh.	263,500	263,500	90,000	34	73
Milli Eğitim Md.	276,006	208,765	148,661	71	80
Bayın İskan Md.	726,111	953,925	788,465	83	50
Gençlik ve Spor İl. Md.	312,532	1,602	-	-	60
Sanayi ve Ticaret İl Md.	11,642	5,000	-	-	57
Ziraat Bankası Md.	15,375	4,375	-	92	-
Geli Mües. Md.	106,702	50,750	50,476	-	93
Yeniköy Elek.Ür.Tic. A.Ş.	7,069,810	1,747,326	12,252	-	-
Gen. Md.					
Toplam:	163,310,340	14,644,267	9,924,405		

Tablo 46: İl' de Proje aşamalarına göre değerlendirme

Kuruluş Adı	Proje Sayısı	Biten	Devam Eden	İhale Aşama.	Başlanmayan
Karayolları 2.Böl.Md.	16	10	4	-	-
Karayolları 13.Böl.Md.	10	-	10	-	-
Köy Hizm. 16.Böl.Md.	295	157	86	21	31
İller Bank. 3.Böl.Md.	29	2	18	9	-
DSİ Böl.Md.	15	-	11	4	-
DHL 6.Böl.Md.	13	2	-	11	-
Muğla Üni.Rek.	11	3	5	-	3
Orman Böl.Md.	28	10	-	-	18
MTA Bölge Md.	5	4	-	-	1
Teaş Tesisi 1.Grup Md.	9	4	5	-	-
Telekom Başmüd.	79	45	34	-	-
Yaprak Tütün İşl.Md.	1	-	-	1	-
Tedaş Mües.Md.	137	31	53	9	44
Kemerköy Elk.Üre.A.Ş.	2	-	2	-	-
Yeniköy Elk.Üre.A.Ş.	12	-	6	3	3
Orköy Baş.Md.	5	5	-	-	-
SEKA Dalaman Mües.Md.	2	-	2	-	-
ETİBANK Üçköprü Mad. İşl.	3	2	1	-	-
DHMİ Hava Liman Başmüh.	3	-	3	-	-
Tarım İşl. Md.	10	10	-	-	-
DLH Kont. Baş Müh.	1	-	1	-	-
Milli Eğitim Md.	48	30	18	-	-
Bayındırlık İskan Md.	33	6	26	-	1
Gençlik ve Spor İl. Md.	3	-	1	1	1
Ziraat Bankası Md.	3	-	-	3	-
Geli Mües. Md.	5	2	3	-	-
Sanayi ve Ticaret İl Md.	1	-	1	-	1
Toplam:		313	300	62	104

Tablo 47: Muğla ili kamu yatırımları

Yıllar	Proje	Proje Toplamı	Harcaması(TL.)	Yıl	Nakdi
	Sayısı	Tutarı(TL.)		Ödeneği(TL.)	Harcama
1990	557	4,811,743	2,413,260	575,274	502,525
1991	819	8,474,067	5,518,661	656,592	624,800
1992	511	13,721,505	9,748,238	1,380,260	553,017
1993	875	23,903,713	17,840,308	1,415,635	1,709,491
1994	879	58,950,832	24,628,645	3,348,940	11,384,156
1995	809	64,173,444	49,409,007	4,053,713	3,297,901
1996	779	163,310,361	101,402,535	14,646,267	9,924,405

Kaynak: 1996 Yatırım Programı, DPT, Yay., Ankara, 1996, s.29.

Tablo 48: Teşvik Belgeli yatırımların 5 yıllık sektörel dağılımı

Sektör	1992		1993		1994		1995		1996	
	Belge	Toplam	Belge	Toplam	Belge	Toplam	Belge	Toplam	Belge	Toplam
	Say.	Yat.Tut.	Say.	Yat.Tut.	Say.	Yat.Tut.	Say.	Yat.Tut.	Say.	Yat.Tut.
	Adet	Mil./TL	Adet	Mil./TL	Adet	Mil./TL	Adet	Mil./TL	Adet	Mil./TL
Madencilik	2	8862	7	225829	3	96657	15	1659611	12	1891024
Gıda İçki	-	-	1	3050	-	-	4	55007	16	645008
Dokuma	-	-	-	-	1	7343	-	-	-	-
Kimya	-	-	-	-	1	246353	-	-	-	-
Ulaştırma	1	4000	3	250792	1	8490	3	248705	7	2166209
Turizm	25	285502	20	295592	11	2558957	39	2939348	51	4754893
Taşıt Araçları	2	20943	4	45212	2	53542	3	65805	1	38848
Orman Ürün.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	94124
Kağıt	-	-	2	261110	-	-	-	-	-	-
Çimento ve										
Pişmiş Kil	1	260000	2	47010	1	648340	1	285811	9	2201671
Ticaret	-	-	-	-	-	-	-	-	1	207650
Hayvancılık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Su Ürünleri	-	-	-	-	-	-	2	45395	3	169625
Enerji	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1650000
Sağlık	1	20283	-	-	-	-	3	314707	4	336646
Eğitim	-	-	-	-	1	39674	-	-	1	179604
Diğerleri	-	-	-	-	1	13292	-	-	2	170775
Toplam	32	599590	39	893595	22	3672648	70	3672648	109	14506077

Kaynak: 1996 Yatırım Programı, DPT, Yay., Ankara, 1996, s.30.

3.5. Vergi Gelirleri

Tablo 49: Muğla ile vergi geliri (milyon)

Vergi Daireleri	Gelir Vergisi		Kurumlar Vergisi		Katma Değer Vergisi		Diğer Vergi Geliri	
	Tahakkuk	Tahsilat	Tahakkuk	Tahsilat	Tahakkuk	Tahsilat	Tahakkuk	Tahsilat
Merkez	970,115	856,051	119,094	100,002	525,922	497,282	344,980	318,624
Bodrum	1,336,914	1,079,461	100,518	70,513	317,902	274,611	2,392,546	2,027,397
Dalaman	743,117	683,557	862,907	759,088	177,071	154,716	980,379	256,776
Datça	117,761	90,979	2,621	2,032	11,977	10,923	166,851	85,208
Fethiye	1,064,176	997,205	93,483	75,781	308,533	268,633	1,851,836	1,691,455
K.Dere	55,752	47,885	308	239	38,934	36,784	72,522	33,118
Köyceğiz	137,386	110,396	3,477	2,745	52,572	48,446	229,528	194,904
Marmaris	1,323,900	1,187,288	227,000	182,329	490,020	431,459	416,357	384,989
Milas	1,061,139	950,999	43,113	29,451	545,705	518,985	268,911	256,517
Ortaca	273,737	233,155	14,860	9,844	48,397	38,134	430,594	114,272
Ula	96,272	88,363	2,981	2,562	28,846	26,577	77,446	28,812
Yatağan	632,776	600,936	17,563	10,736	63,072	51,960	84,861	81,522
Genel Toplam	7,813,045	6,926,275	1,487,925	1,245,322	2,608,951	2,358,510	7,316,811	5,473,594

Kaynak : İl Planlama Müdürlüğü, **Brifing Notları**, Muğla, 1996, s.35.

Muğla ilinde 1996 yılı itibariyle gelir vergisi tahsilatı 6.906.275 milyon, kurumlar vergisi tahsilatı 1.245.322 milyon, katma değer vergisi tahsilatı 2.358.510 milyon, diğer vergi gelirleri tahsilatı ise 5.473,594 milyon olarak gerçekleşmiştir. Muğla ili kamu bütçesine net kaynak transferi yapan bir ildir. . İl'de gelir vergisinde tahsilatın tahakkuku karşılama oranı %88.6, kurumlar vergisinde tahsilatın tahakkuku karşılama oranı %83.6 katma değer vergisinde tahsilatı tahakkuku karşılama oranı %90.4 ve diğer vergi gelirlerinde tahsilatın tahakkuk karşılama oranı ise %94.8 olarak gerçekleştirilmiştir. İl'de vergi gelirlerinde tahsilatın tahakkuku karşılama oranları Türkiye'nin vergi gelirleri içindeki tahsilatın tahakkuku karşılama oranlarından yüksektir. Ayrıca Muğla ili kamu bütçesine net kaynak transfer yapan bir ildir. İl'de 1996 yılı itibariyle ve

1997 yılı fiyatlarıyla Genel Bütçe Vergi geliri toplam 24.952.582 milyon TL., kişi başına Genel Bütçe Vergi geliri 39.239.347 TL. dir. Bu verilerin ışığında Muğla kişi başına Genel Bütçe Vergi gelirlerinin ve Genel Bütçe Vergi gelirlerine göre 79 il içinde iller sıralamasında 13. sırada yer alır.

1996 yılı ve 1997 yılı fiyatlarına göre Türkiye’de Genel Bütçe Vergi Gelirleri toplamı 4.844.495.403 milyon TL., kişi başına Genel Bütçe Vergi Geliri 78.588.271 TL. dir. Tablo 50’de ise ildeki vergi mükellefleri sayısı gösterilmiştir.

VERGİ DAİRELERİ	GELİR VERGİSİ MÜKELLEF SAYILARI										KURUMLAR VERGİSİ MÜKELLEF SAYILARI								K.D.V. Mükellefleri	
	GERÇEK USUL						GÖTÜRÜ USUL				SERMAYE ŞİRKETLERİ				Kooperatif	KİT'ler	Dar Mükellef	Diğerleri		TOPLAM
	1. Sınıf Bilanço Es.	2. Sınıf İşletme Hs.	Zirai Kazanç	Sarbest Mes. Kaz.	Diğerleri	TOPLAM	Hizmet Erbabı	Sarbest Mesl. Erba.	Ticari Sanat Erbabı	TOPLAM	A.Ş.	Limited	Eshamli Komandit	TOPLAM						
MERKEZ V.D.M.	249	1386	283	158	872	2948	166	36	1463	1665	74	384	-	458	187	-	-	42	229	3779
BODRUM V.D.M.	335	4041	360	702	370	5807	467	33	1950	2450	199	771	-	970	173	6	1	-	179	7012
DALAMAN MAL M.	29	377	17	20	504	947	42	1	665	708	20	21	-	41	21	2	-	73	96	1167
DATÇA MAL M.	11	272	2	24	301	610	37	1	479	517	11	122	-	133	23	1	-	5	29	440
FETHİYE V.D.M.	263	2979	51	171	1013	4480	269	28	3435	3732	148	497	-	645	223	-	1	8	232	7549
K.DERE MALM.	2	85	-	1	6	94	5	-	516	521	7	8	-	15	17	-	-	14	31	637
KÖYCEĞİZ V.D.M.	30	349	66	35	215	695	125	6	733	864	5	47	-	52	27	-	-	-	27	1231
MARMARİS V.D.M.	834	3516	-	126	612	5088	11	29	1860	1900	354	636	-	990	69	5	8	-	82	8020
MİLAS V.D.M.	225	2591	166	140	535	3657	211	41	3431	3683	23	180	-	203	182	-	-	29	211	6477
ORTACA MALM	95	611	254	41	147	1148	133	9	995	1137	16	154	-	170	25	-	-	-	25	1884
ULA MAL M.	10	326	1	4	72	413	21	-	624	645	4	17	-	21	29	-	-	-	29	1079
YATAĞAN V.D.M.	47	603	10	37	234	931	37	10	971	1018	3	69	-	72	45	-	-	45	90	1735
GENEL TOPLAM	2130	17136	1210	1462	4881	26818	1524	194	17122	18840	864	2906	-	3770	1021	14	10	216	1260	41010

Tablo 50: MUĞLA İLİ VERGİ MÜKELLEFLERİ (31.12.1996 Tarihi İtibariyle)

3.6. Şirketler ve Kooperatifler

3.6.1. Şirketler

İl'deki şirketlerin çoğunluğu aile şirketleri niteliğindedir. İl'deki sermaye şirketleri genellikle turizm, inşaat ve madencilik alanında faaliyet gösterir. 1996 yılı sonu itibariyle 747 adet anonim şirket, 3060 adet limited şirket faaliyette bulunmaktadır. Bunların il düzeyindeki dökümü aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 51: İlçelere göre şirket tür ve sayıları

İlçenin Adı	Toplam	Anonim Şirketi	Limited Şirketi
İl Toplam	3807	747	3060
Merkez	466	58	408
Yatağan	78	5	73
Ortaca	148	19	129
Ula	25	6	19
Dalaman	70	22	48
Köyceğiz	49	7	42
Datça	101	8	93
Kavaklıdere	12	8	4
Marmaris	968	230	738
Fethiye	680	161	519
Bodrum	1008	200	808
Milas	202	23	179

Kaynak: Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Muğla, 1996.

3.6.2. Kooperatifler

İl ve ilçelerde 1996 sonu itibariyle muhtelif türde 803 adet kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatifler toplam 50606 ortağa hizmet vermektedirler. Bu kooperatiflerin 555'ini konut yapı kooperatifini, 24 'ünü tüketim kooperatifini, 20'sini Küçük Sanayi Sitesi yapı Kooperatifleri,, 123'ünü Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifler , 25'ini Turizm Geliştirme kooperatifleri, 15'ini Esnaf Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri, 41'ini de diğer Kooperatifler oluşturmaktadır.

4. MUĞLA İLİNİN POTANSİYEL GELİŞME OLANAKLARI

Muğla ili sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında iller arasında 11. sırada yer alıp 2. derecede gelişmiş iller grubunun içerisinde yer almaktadır. İlin gelişmesi için banka mevduatlarında, banka kredilerinde, kamu ve özel yatırım harcamalarında artış vardır. 1997 yılında Ege'de en fazla teşvikli yatırım artışı %175 ile Muğla'da olmuştur.

Muğla'da kişi başına 4223 \$ düşmekte olup, Kocaeli 7096 \$, Yalova 4379 \$, İstanbul 4286 \$, İzmir 4286\$, Kırklareli 4242 \$ illerinden sonra 6. sıradadır. Türkiye'de ise kişi başına 3224 \$ düşmekte olup Muğla en hızlı büyüyen iller arasında 3. sırada, Reel GSYİH'deki artış %12.9 olarak gerçekleşmiştir.

<u>Reel GSYİH artışı</u>	<u>%</u>
1. Bingöl	15.6
2. Iğdır	14.6
3. Muğla	12.9
4. Kırşehir	12.7
5. Kırıkkale	12.5
6. Kütahya	12.3

7. Nevşehir	12.2
8. Ordu	11.6
9.Şırnak	11.1
10. Rize	10.9

Kaynak: Sabah Gazetesi, 27 Eylül 1997, s.7.

İlin Türkiye'nin GSYİH içerisindeki payı 1.40'dır. İlin daha ileri düzeyde kalkındırılabilmesi için kamu sektörü yalnızca iktisadi rasyonellerle değil, aynı zamanda toplumsal rasyonellerle de kaynak dağılımına yeniden yön verilmeli ve bu amaçla özel sektör yatırımlarını teşvik etmelidir. İl'de özel sektör yatırımları kamu yatırım harcamaları ve kamunun diğer harcama kalemlerinden daha fazla pay almalıdır. İl'de güçlü bir kamu maliyesi oluşturulmalıdır. Çünkü bölgesel gelişme ile güçlü yapıda olan kamu maliyesi içiçedir. Ayrıca il'de üretim ve hizmet yatırımlarının dağılımını en iyi yansıtan bir yerleşme sistemi oluşturulmalıdır⁸⁶.

Muğla ili, kamu bütçesine aldığından fazla katkıda bulunan bir il'dir. Örneğin; 1992 yılında il'de gerçekleşen vergi tahsilatı toplamı 1 trilyon TL dolayındadır. Muğla iline yapılan kamu yatırımları 553 milyar TL olduğu bilinmektedir. Buna göre il bazında kamu bütçesine önemli bir net kaynak transferi sağlanmış olmaktadır. Türkiye'de en kolay vergi toplanan illerden birisi Muğla ilidir. Potansiyel gelişimin göstergesi olarak banka mevduatları toplamı 1996 yılı 51.612 milyar, kişi başına düşen (cari fiyatlarla) banka mevduatı 79.228.012 TL.dir.

İlin sektörel yapısı içerisinde imalat sanayinin payının düşük olduğu fakat imalat sanayi bir bütün olarak değerlendirildiğinde kağıt ve kağıt ürünleri sanayinin en fazla katma değere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Enerji ayrı bir

⁸⁶ Gazete Ege, 3 Temmuz 1998, s.7.

kesim için değerlendirildiğinde Muğla ili, Yatağan, Yeniköy ve Kemerköy termik santralleri ile Türkiye'nin en önemli üretim merkezlerinden biri olmaktadır.

Yatağan ve Dalaman gibi büyük sanayi kuruluşlarının bulunduğu ilçelerde tüketim mallarına olan talep fazlalığı, ticaretin yapısını belirlemektedir. Kavaklıdere ilçesi gibi kırsal yörelerde ise bakırcılıkla ilgili el sanatlarında önemli gelişmeler dikkat çekmektedir. İl'de bakırcılık sanatının gelişmesi için yapılan en büyük çaba bir meslek yüksek okulunun Muğla Üniversitesi içinde kurulmuş olmasıdır.

Milas ilçesi, iklim özelliklerinden dolayı tarımsal yapının geliştiği bir yer olmaktadır. Ula ilçesi ise, taşımacılık alanında ilerleme göstermektedir ⁸⁷.

Tarımda verimin arttırılabilmesi için Dalaman, Yatağan ve Milas ovalarında tarımsal sulamaya önem verilmelidir. Dalaman ve Eşen çayı üzerine kurulması planlanan hidroelektrik santralinin, Milas ovası için kurulması planlanan Gökçeler Barajının bir an önce kurulması ve faaliyete geçmesi durumunda verim yüzde yüz (%100) artacaktır.

Muğla'nın Datça ilçesi yakınlarında Havalanı kurulması için ön-araştırma çalışmaları hızlandırılmalıdır. Muğla ilinin potansiyel gelişmesine katkıda bulunan en önemli faktörlerden birisi 1993 yılında Muğla Üniversitesinin kurulmasıdır. Muğla Üniversitesi, ilin potansiyel gelişmesine hem bilimsel hem de kültürel açıdan katkıda bulunmakta ve ilimize rehberlik yapmaktadır. Muğla Üniversitesi ilin gelişmesine her zaman yol gösterecek ve ışık tutacaktır.

---

⁸⁷ CEYLAN, a.g.e., s.52.

4.1. İlin Yeniden Yapılanması

Hedef: 1996 yılı itibariyle kişi başına 4223\$ gelirin 10 yıllık dönemde 10000\$'a erişmesi:

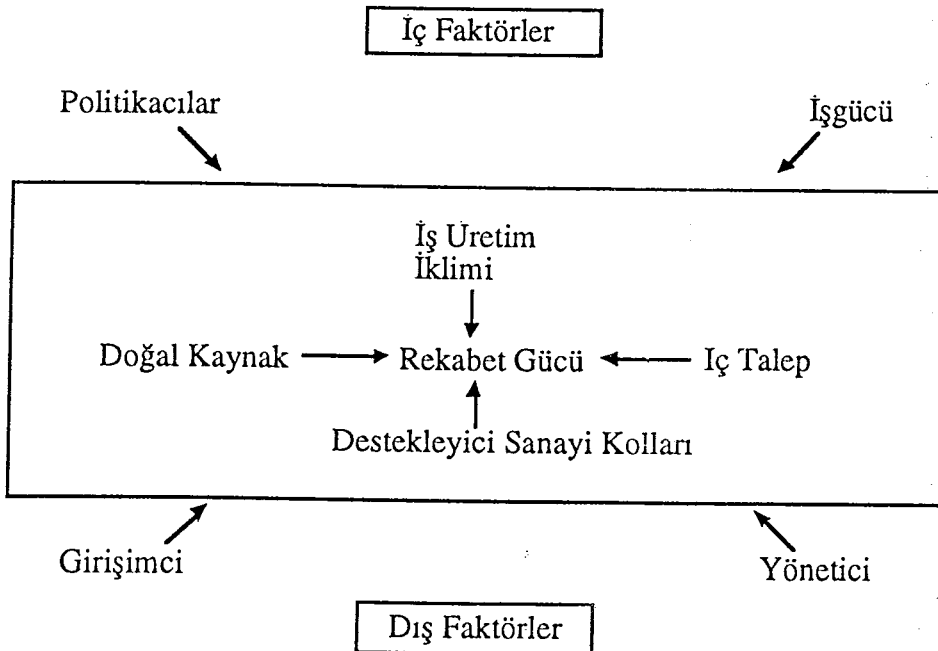
- İl'in turizm ağırlıklı rekabet üstünlüğü tesisi.
- İl'de büyük sermaye birikimlerinin ilgisini çekebilmek için alt ve üst yapının hazır hale getirilmesi.
- il'de çarpık kentleşmenin oluşumuna meydan verilmemesi.
- il'in yaz mevsiminde 3-4 milyon insan* ağırlamasına rağmen kamu bütçesinden aldığı ödeneklerin azlığı..
- Organize Sanayi Bölgesi içinde her türlü turistik eşya üretimi ve pazarlamasına yönelik organizasyonların yer alması (Tekstil sektörü, yöre el sanatları, orman ürünleri, taş ve toprağa dayalı sanayi, mobilya, çiçekçilik).
- İl'de üretim ve hizmet yatırımlarının dağılımını en iyi yansıtan bir yerleşme sisteminin oluşturulması.
- İl'deki Organize Sanayi Bölgesi çalışmalarının tamamlanması.
- İl'deki turizm tesislerinin merkezlerinin büyük şehirlere Muğla'ya kaydırılması ve vergi gelirlerinin Muğla'ya aktarılması.
- Organize Turizm Bölgesi projesinin oluşturulması.
- Tarımsal sulama barajlarının sayısının artırılması.
- İl'de turist sayısını arttırabilmek için tanıtım ve lobicilik yapılması.
- Sağlam ve güçlü bir yapıda kamu maliyesinin oluşturulması.

4.2. İlin Gelişmesinde Dokuz Faktör Modeli

<u>A. Fiziki Faktörler (Kaynaklar)</u>	<u>Durum</u>
1. Doğal kaynaklar	Yeterli
2. İş üretim iklimi	Yeterli
3. Destek sanayi	Kısmen Yeterli
4. İç talebin varlığı	Yeterli
<u>B. İnsan Gücü Faktörleri (Kaynaklar)</u>	<u>Durum</u>
5. Nitelikli+niteliksiz işgücü	Yeterli
6. Politikacı ve teknokratlar	Kısmen Yeterli
7. Kurumsal altyapı	Yeterli
8. Beşeri sermaye	Kısmen Yeterli
<u>C. Özel Faktör</u>	<u>Durum</u>
9. Öngörülme yeniler	Kısmen Az

Muğla ilinde 9 faktör modeli açısından 5 faktör "Yeterli", 3 faktör "Kısmen Yeterli", öngörülme yeniler "Kısmen Az" bulunmuştur.

9 Faktör Model Diyagramı

4.3. İlin Planlamasında Amaç-Araç Matrisi Modeli

Hedef	: il'de çok amaçlı turizm sektörünün oluşturulması ve turizm politikasının özendirme araçlarıyla desteklenmesi.
Yaklaşım	: Fonksiyonel.
Bölge Seçimi	: Homojen.
Planlama Tipi	: Tarım ve sanayi sektörünün ihmal edilmeden turizm sektörünün ön plana çıkarılması.
Kuvvet İlişkisi	: Yerel+Merkez Yönetim
Konu	: Genel il
Fiziksel Yapı	: Geleneksel tarım, turizm, küçük ve orta ölçekli sanayi.

İl'de Amaç-Araç matrisini uyarlırsak;

Homojen Bölge	: Bölgeye Genel Turizm ivmesinin kazandırılması.
İnsan Gücü	: İl'deki nitelikli işgücünü arttırmak için il'deki Mes Yüksek Okullarının beceri kazandırma kursları açması.
Finansman ve Sermaye	: Bölgeye yapılacak teşvik belgeli sektörel yatırımların sayısının artırılması. Bölge dışından sermaye ithali için tanıtım ve lobicilik yapılması. Yapılacak yatırımlar için bürokratik engellerin azaltılması.
Alt Yapı	: İl'deki Organize Sanayi Bölgesi çalışmalarının tamamlanması.
Ürün	: Tarımsal alanda ürün çeşitlendirilmesine gidilmesi ve tarım ürünlerinin destekleme alımlarıyla desteklenmesi. Tarımsal sulama barajlarının sayısının artırılması.

Ulaşım ve Ulaştırma	: Bodrum, Milas ve Dalaman havalimanından her türlü ihracat ve ithalatın yapılabilmesi için havalimanı içinde yerel tesislerin oluşturulması.
Paket Projeler	: Bölgede ekonomik çarpan etkisi yaratacak projelerin oluşturulması.
Kontrol Aletleri	: Kamu yatırım projelerinde program bütçe esasıyla kesintisiz kaynak tahsisi yapılması. Özel yatırımlar için teşvik belgeli yatırımların artırılması ve ildeki işadamları ve bürokratların faaliyetleri.

4.4. İlin Gelişmesinde Entegre Sosyo-Ekonomik Modeli

<u>Üstyapı Faktörleri (Kaynaklar)</u>	<u>Durum</u>
1. Üretim, tüketim, bölüşüm ve dağıtım altyapısının varlığı	Kısmen Yeterli
2. Üretim faaliyetlerinin yeni kaynak yaratması	Kısmen yeterli
<u>Altyapı Faktörleri (Kaynaklar)</u>	<u>Durum</u>
3. Doğal altyapı	Yeterli
4. Maddi altyapı	Yeterli
5. Kurumsal altyapı	Kısmen Yeterli
6. Personel altyapı (beşeri sermaye)	Kısmen Yeterli

Muğla ili entegre sosyo-ekonomik modeli faktörleri 4'i yönünden "Kısmen Yeterli", 2'i yönünden "Yeterli" bulunmuştur ⁸⁸.

4.5. İl'de Organize Sanayi Bölgesi Çalışmaları

İl'de Organize Sanayi Bölgesi oluşturulmasındaki avantajlar ise şöyledir;

1. Girişimci her toplumda kıt faktörlerin Organize Sanayi Bölgesi neyi,

⁸⁸MORTAN, a.g.e., s.29-81.

nerede üreteceğine karar veren girişimcileri cesaretlendirir.

2. Organize Sanayi Bölgesi hızlı sanayileşmeyi sağlar.
3. Organize Sanayi Bölgesi kontrolsüz ve hızlı kentleşmenin önüne geçilebilmesi için mekan düzenleme aracı olarak kullanılmalıdır.
4. Organize Sanayi Bölgesi ekonomik gelişmenin yurt düzeyine dengeli yayılmasını sağlar.
5. Organize Sanayi Bölgesi işletmelere yatırım alanları hakkında bilgi verir.
6. Organize Sanayi Bölgesi içinde orta ve küçük ölçekli sanayi tesisleri olmalıdır. Bu sanayi tesisleri birbirini tamamlamalıdır.
7. İşletmeler için gerekli tüm altyapı tesisleri ve ulaşım hizmetleri parsellere denk getirilmelidir.
8. Organize Sanayi Bölgesi deniz ulaşımı ucuz olduğu için liman bölgelerine yakın olan yerlerde önplana çıkmalıdır⁸⁹.

Organize Sanayi Bölgesi; Muğla, Yatağan, Milas ve Fethiye'de mevcuttur. Muğla'da Organize Sanayi Bölgesi 300 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Organize Sanayi Bölgesi Karma Sektör olacak, kirletici sanayiye yer verilmeyecektir. Yatağan'da ise Mermer Organize Sanayi Bölgesi oluşturulacaktır. Fethiye'de ise Organize Sanayi Bölgesinin sadece adı olup, henüz çalışmalara başlanmamıştır. Muğla'da Organize Sanayi Bölgesinin yer tespiti yapılmış ve alt yapı projesi ihaleye verilmiş olup, bölge kamulaştırma aşamasındadır. Milas ve Yatağan'daki Organize Sanayi Bölgelerinin yer tespiti yapılmış fakat alt yapı projeleri henüz ihaleye çıkarılmamıştır⁹⁰.

Muğla Organize Sanayi Bölgesinde her türlü turistik eşya üretimi ve pazarlanmasına yönelik kuruluş ve organizasyonların da Muğla Organize Sanayi Bölgesi içinde yer alması durumunda ilin potansiyel gelişme olanakları artacaktır.

⁸⁹ Zeynel DİNLER, *Bölgesel İktisat*, Uludağ Üni., Bursa, 1994, s.63.

⁹⁰ Muğla Makina Mühendisleri Odası Başkanı, Organize Sanayi Bölgesi (O.S.B.) Başkanı Selahattin Sapmaz'la Yapılan Söyleşi, Mart, 1998.

Kuruluş işlemleri rastgele yapılan sanayi tesisleri yoğun çevre kirlenmesine yol açmakta ve Organize Sanayi Bölgeleri düşüncesi bir yandan gelişmeyi teşvik ederken, diğer yandan da çevre koruma yönünde önlemler alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu amaca yönelik olarak, Muğla Organize Sanayi Bölgesinin kurulması çalışmalarında kirletici sanayiye yer verilmemelidir.

Muğla Organize Sanayi Bölgesinin oluşturulmasındaki stratejik hedef turizme yönelik sanayi tesislerinin kurulmasını teşvik etmek olmalıdır. Çevre kirliliğine yol açmayacak biçimde ve turizme yönelik olarak kurulabilecek sanayi dalları arasında, orman ürünleri ve mobilya, taş ve toprağa dayalı sanayi sayılabilir.

Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, "Muğla Organize Turizm Bölgesi'nin kurulması önerilebilir. Böyle bir proje içerisinde yalnızca Organize Sanayi Bölgeleri değil, aynı zamanda turizm işletmelerinin kurulup geliştirilmesine yönelik planlamaların da yer alması ve aralarında koordinasyonun oluşturulması mümkün olabilecektir.

İl'deki sanayi sektöründeki yatırımlar belirli kamu yatırımları dışında genellikle küçük ve orta ölçekli yatırımlardır. Bunun nedeni olarak turizm sektörüne ağırlık verilmesi, yöre halkının çevre bilincine sahip olması, Muğla ilindeki siyaset anlayışçıları, mülki amirler ve halk tarafından hoş karşılanmasıdır.

Ayrıca büyük yatırımların Muğla'ya gelememesinin en önemli sebebi olarak gösterebileceğimiz husus, Muğla'da büyük sermaye birikimlerinin ilgisini çekebilecek alt yapı ve üst yapı donatımının yeterince gelişmemiş olmasıdır⁹¹.

⁹¹ İl Planlama Koordinasyon Müdürü Mithat MUT'la yapılan söyleşi, Şubat 1998.

4.6. İlin Altyapı Olanaklarının Geliştirilmesi

Gelişme düzeyini belirleyen değişkenlerin açıklık kazanması için altyapının kapsamlı bir tanımının ve fonksiyonel analizinin yapılması gerekli olmaktadır. Bu amaçla altyapı, işbölümünün olduğu bir toplumda, ekonomik birimlerin hizmetinde olan, faktör gelirlerini benzer faaliyetler için eşitleyerek, amaca uygun kaynak dağılımını ve ekonomide mümkün olan en yüksek gelir düzeyine ulaşmayı sağlayan ekonominin tüm maddi, kurumsal ve personel donatım ve teçhizat toplamı olarak tanımlanmaktadır⁹².

Maddi altyapı, ekonomik literatürde yaygın olarak kullanılan sosyal sabit sermaye ile eşanlamlıdır. Bu kavramlardan, bir ekonominin enerji, yol, ulaşım, haberleşme alanlarındaki bütün yatırım, donatım ve işletme araçlarıyla, doğal kaynakların ve ulaşım yollarının korunması, ayrıca kamu yönetimi, eğitim, araştırma, sağlık ve sosyal hizmetler için gerekli bina ve donatım anlaşılmaktadır. Böylece bir ekonominin toplam fiziki sermayesinin geri kalan bölümü de doğrudan verimli kârlılığa yönelik sermayeyi, yani üst yapıyı oluşturmaktadır. Maddi altyapı, ekonomik faaliyetin seviye ve bütünleşme derecesine, hem doğrudan doğruya hem de dolaylı olarak etki etmektedir. Maddi altyapı alanında yapılan harcamalar yatırım özelliği göstermektedir.

Kurumsal altyapı, bir toplumda ekonomik birimlerin faaliyet planlarının hazırlanması, karara bağlanması, uygulanması ve kontrolü için genel çerçeveyi oluşturan zaman içinde yerleşmiş ve geliştirilmiş olan norm, örgütlenme biçimleri ve yöntemleri kapsamaktadır. Böylece ekonominin idari örgütlenmesi, hukuk ve sosyal düzeni ile kişilerin alışkanlıkları, davranışları, düşünce yöntemleri ve temel toplumsal değer yargıları (özgürlük-adalet-eşitlik) kurumsal altyapıyı oluşturur⁹³.

⁹² R.Jochimsen ve K. Gustafsson, "Infrastruktur", *Handwörterbuch der Raumforschung und Roumordnung*. Bl-IL. Hannover, 1970., s.1316-1335.

⁹³ Hüsnü ERKAN, *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme*, Dokuz Eylül Üniv. Yayınları, İzmir, 1987, s.41.

Sosyo-ekonomik gelişmenin insan unsurunu kapsayan personel altyapı, beşeri sermaye olarak da bilinmektedir. Bu kavramdan, iş bölümüne dayanan bir ekonomide sayı ve özellikleri açısından kişilerin ekonomik faaliyetin seviyesi ve bütünleşme derecesine katkıları yönündeki yetenekleri anlaşılmaktadır⁹⁴.

Sosyo-ekonomik gelişmede insan unsuru, girişimcilik, uzmanlaşmış işgücü, teknikerlik ve vasıfsız işçilik ile yöneticilik, eğitimcilik örgütsel ve teknik gelişme için araştırma, geliştirme, planlama ve ekonomi politikası alanındaki uğraşları ve fonksiyonları kapsamaktadır. Eğitim ve sağlık ekonomilerinin konusunu oluşturan personel altyapıya yönelik harcamalar, toplum açısından yatırım, fakat bireyler için tüketim özelliği göstermektedir. Bu açıklamaların ışığında il'de maddi, kurumsal ve personel altyapının tam anlamıyla hazır hale getirilebilmesi için sosyo-ekonomik alanlardaki yatırımlara hız verilmelidir. Çünkü ilin gelişme düzeyi il'deki sosyo-ekonomik faaliyetlerin bütünleşme derecesi ile fiili altyapı donatımına bağlı olarak belirlenmektedir. İl'de alt yapı yatırımlarının hiçbir kâr amacı güdülen tamamen sosyal amaçlarla, devlet tarafından yapılması gerekmektedir.⁹⁵

4.7. Turizm Potansiyelinin Geliştirilmesi

Turizm politikamız uzun yıllar düşük yatak kapasitesi sorununun çözümüne yönelik olarak belirlenmiştir. Ancak bu politikanın arz ve talep koşulları gözetmeden planlı bir şekilde uygulanamaması turizm sektöründe sağlıklı fiyat politikası oluşturulmasını engellemektedir. Sorun yalnızca yatak kapasitesi, güneş, deniz ve tarihi değerler kapsamında değerlendirilmemelidir.

Muğla ilinde en önemli endüstri olan turizm endüstrisinin bir takım sorunları vardır. Bu sorunların biran önce zözüme kavuşturulması durumunda

⁹⁴ JOCHIMSEN, K. GUSTAFSSON, a.g.e., s.133.

⁹⁵ ERKAN, a.g.e., s.42.

Muğla'nın turizm potansiyeli artacak ve ilin potansiyeli gelişme olanakları yükselecektir.

Muğla ilinde turizm sektörünün sorunları ;

1. Pazarlama sorunu.
2. Turizm planlaması sorunu.

Yapılan planlar tam olarak uygulanamamakta ve yeterli gelmemektedir. Muğla ili ile ilgili planlar, Ankara merkezden yapılmaktadır. Bu da planların gerçekçi ve istenilir bir şekilde olmasını engellemektedir.

3. Çevre sorunları ve plansız yapılaşma.

Turizm beldelerine konutlar ve turizm tesisleri yapılırken gerekli duyarlılık gösterilmemektedir. Bunun sonucunda da kıyı şeritlerimiz hızla betonlaşmaktadır. Örneğin; Bodrum ilçemiz bu durumdadır.

4. Yanlış yatırım kararları;

Örneğin; Gökova Termik Santrali kurulurken çevreye vereceği zarar yeterince dikkate alınmadığından dolayı şu an santralin faaliyete geçmesinin de geçmemesinde zararları vardır.

5. Denetimlerin yeterince iyi yapılamaması.
6. Ulaşımın yeterli gelmemesi.

Özellikle Dalaman Hava alanı yeterli gelmemektedir. Bunun sonucu olarak Antalya kanalıyla bölgeye gelen turist sayısı sağlıklı bir şekilde tespit edilememektedir. 01.04.1997 tarihinde Bodrum-Milas Havalimanının açılmasıyla ulaşım biraz olsun rahatlamıştır.

7. Turizm Bakanlığında, Muğla'ya yapılan katkılar ve ayrılan ödenekler yeterli gelmemekte ve turizm amaçlı alınan krediler turizm için değil değişik amaçlarda kullanılmaktadır. Ayrıca kaynaklar, nüfus sayısına orantılı olarak verilmemektedir. Muğla'nın belli aylarda 3-4 milyon insanı ağırladığı gözönüne alınmamaktadır.

8. Kaynakların yetersiz olması da altyapı kanalisasyon, yol, ulaşım, enerji ihtiyaçlarının yeterince karşılanamamasına neden olmaktadır.

9. Muğla'daki turizm tesislerin büyük çoğunluğunun merkezleri; Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük merkezlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tesislerin vergi gelirleri Muğla'ya değil büyük şehirlere akmaktadır.

10. Yabancı uyruklu bir kişinin turizm sektöründe çalışabilmesi veya Muğla'da oturabilmesi için Ankara'dan izin verilmesi gerekmektedir. Bu izin oldukça uzun zamanda verilmektedir. Bürokrasi oldukça uzun zaman almaktadır.

11. Terör sorunu,

Turizm anarşi ve terör olaylarına karşı oldukça duyarlı bir sektördür. İnsanlar can güvenliklerinin tehlikede olduğu bölgelere seyahat etmekten kaçınırlar. Ülkemizde 1993 yılı ve sonrasında meydana gelen bir takım terör hareketleri (turistlere yönelik) turizm sektöründe, dolayısıyla da Muğla turizmüne olumsuz etkileri olmuştur.

12. Sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelerden doğan sorunlar;

Turizm talebi pekçok gelişmeden etkilenmektedir. Dünya'da veya ülkemizde yaşanan ekonomik gelişmeler turizm talebini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin; "Körfez krizi", Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki turizm beklentilerini olumsuz etkilemiş ve bu gelişmeden Muğla'da olumsuz

yönde etkilenmiştir.

13. 1948 Yılında İsviçre’de imzalanan Paris Anlaşmasına Türkiye’den hiçbir bürokratin katılmaması nedeniyle Ege denizindeki turizm potansiyeline sahip ada ve adacıklar Yunanistan’a kaptırılmıştır.

Muğla ilinin potansiyel gelişmesine katkıda bulunan en önemli sektör olan turizm sektörünün sorunlarının çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik alternatifler şunlardır:

1- Ödenekler, nüfustaki mevsimlik dalgalanmalar gözönüne alınarak yapılmalıdır.

2- Muğla ilinin turizm sorunlarının çözüme kavuşturulması için yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesi sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır.

3. Turizmin alternatif şekillerde çeşitlendirilmesi gerekir. Buna bir kaç yıldır önem verilmekle beraber üzerinde daha fazla durulması gerekiyor.

4. Muğla ilinde 67 tane ören yeri vardır. Fakat bunların çoğu ziyarete açık değildir. Bu ören yerlerinin ziyarete açılması gerekir. Bu ören yerleri ziyarete açılırsa, ören yerlerinden elde edilen gelir artacaktır.

5. Doğal kaynakların korunmasına daha fazla önem verilmelidir. Çevreye zararlı endüstrileşmenin oluşumları önlenmelidir.

6. Etkin bir denetim sonucunda hizmet kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir.

7. Yabancıların Muğla’da oturabilmeleri ve yatırım yapabilmeleri konusundaki bürokrasi azaltılmalıdır.

8. Ulaşım sorununun çözümüne önem verilmelidir. Bodrum, Milas Havalimanı biran önce tam teşekküllü havalimanına kavuşturulmalıdır. Datça yakınlarına kurulması planlanan havalimanı çalışmalarına başlanmalıdır.

9. Daha etkin bir tanıtım programı uygulanmalıdır.

10. Muğla'daki turizm tesislerinin merkezleri büyük şehirlerden Muğla'ya kaydırılmalı bu tesislerin vergi gelirleri Muğla'ya akıtılmalıdır. Böylece altyapı ve üstyapı donatımı hazır hale gelecek kaynak yetersizliği sorunları yaşanmayacak ve turizm sektörünün ve diğer sektörlerin sorunları biran önce çözüme kavuşturulacaktır. Çünkü Muğla ilinin yaz mevsiminde 3.5-4 milyon insanı ağırlamaktadır.

11- İl'de tarihi eserlerin korunması için Vakıf kurulmalıdır.

SONUÇ

Muğla ili 36°-37° kuzey paralelleri ile 27°-29° doğu meridyenleri arasında yer alan, Anadolu'nun güneybatısında bulunan, Fethiye'den, Mandalya Körfezine değin uzanan deniz kıyı uzunluğu kara kıyı uzunluğundan fazla olan bir ildir.

Muğla 13.338 km²'lik yüzölçümü ile doğusunda Antalya, batısında Ege denizi, kuzeyinde Aydın ve Denizli illeri, kuzeydoğusunda ise Burdur ili bulunmaktadır.

Muğla ili coğrafi konum itibariyle dinlenmek , gezmek ve tatil yapmak için ideal bir yer olup doğal güzellikleri, mesire yerleri ve zengin bitki örtüsüyle eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Ne yazık ki orman yangınları ilin doğal güzelliklerine gölge düşürmektedir.

Muğla ili zengin tarihi eserlere sahip olduğu kadar çeşitli uygarlıklarında beşiği olmuştur. İl zengin bir tarihi eserlere sahip olduğu için, il'de çeşitli uygarlıkların izleri gözlenebilmektedir. Fakat il'de kazı çalışmaları yabancılar tarafından yürütüldüğü için tarihi eserler yurt dışına kaçırılmıştır. Geçmişte Muğla aldığı çok önemli görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Özellikle kurtuluş savaşında yurdumuzun silah depoluğu görevini yürütmüştür.

İl'de sanayi sektöründeki yatırımlar genelde belirli kamu yatırımları dışında genelde küçük ve orta ölçekli yatırımlardır. Çünkü büyük sermaye birimlerinin

ilgisini çekebilecek altyapı ve üst yapı donatımı yeterince gelişmiş değildir. Turizm yatırımlarının dağılımı incelendiğinde tamamına yakın kısmının Bodrum, Fethiye ve Marmaris gibi ilçelerde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu durum merkez ilçenin ve diğer turistik yörelerin gelişmemesine neden olmaktadır.

Turizm yoğunlaştığı yörelerde ticari yapının da buna göre biçimlendiği görülmektedir. Bu bağlamda özellikle hediyelik eşya ve gıda maddeleri ticareti yaygınlaştırılmalıdır.

Yatağan ve Dalaman gibi büyük sanayi kuruluşlarının bulunduğu ilçelerde tüketim mallarına olan talep fazlalığı, ticaretin yapısını belirlemektedir. Kavaklıdere ilçesi gibi kırsal yörelerde ise bakırcılıkla ilgili el sanatlarında önemli gelişmeler vardır. İl'de bakırcılık sanatının geliştirilmesine yönelik olarak yapılan en büyük çaba, bir meslek yüksek okulunun Muğla Üniversitesi içinde kurulmuş olmasıdır. Özellikle Milas ilçesi iklim özelliklerinden dolayı tarımsal yapının geliştirdiği bir yer olup, il'de sulama ise Dalaman ovası için Eşen Çayı üzerine hidroelektrik santrali kurulmalıdır. İl'de 258.088 hektarlık arazinin 82.724 hektarı sulanabilmektedir. İl'de tarım sektöründe verimim artıralabilmesi için sulama barajlarının sayısı artırılmalıdır.

Ula ilçesi ise, taşımacılık alanında ilerleme potansiyeli taşımaktadır. Muğla ili kamu bütçesine aldığından fazla katkıda bulunan bir il'dir. Örneğin 1992 yılında il'de gerçekleşen vergi tahsilatı toplamı 1 trilyon TL. Muğla iline yapılan kamu harcamaları tutarı 553 milyar TL. dir. İl'in sektörel yapısı içinde imalat sanayinin payının düşük olduğu, fakat imalat sanayi bir bütün olarak değerlendirildiğinde kağıt ve kağıt ürünleri sanayinin en fazla katma değere sahip olduğu dikkat çeker. Enerji ayrı bir kesim içinde değerlendirildiğinde, Muğla ili Yatağan, Yeniköy ve Kemerköy termiksantralleri ile Türkiye'nin önemli üretim merkezlerinden biri olmaktadır.

Kuruluş işlemleri rastgele yapılan sanayi tesisleri yoğun çevre kirlenmesine yol açmakta, Organize Sanayi Bölgesi düşüncesi bir yandan gelişmeyi teşvik ederken diğer yandan da çevre koruma yönünde önlemler alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaca yönelik Organize Sanayi Bölgesi çalışmaları hızlandırılmalıdır. Muğla Organize Sanayi Bölgesi oluşturulmasındaki stratejik hedef, turizme yönelik sanayi tesislerinin kurulmasını teşvik etmek olmalıdır. Çevre kirliliğine yol açmayacak biçimde ve turizme yönelik sanayi tesislerinin kurulmasını teşvik etmek olmalıdır. Çevre kirliliğine yol açmayacak biçimde ve turizme yönelik olarak kurulabilecek sanayi dalları arasında orman ürünleri, mobilya, yerel el sanatları, çiçekçilik, taş ve toprağa dayalı sanayi sayılabilir.

Ayrıca her türlü turistik eşya üretimi pazarlamasına yönelik kuruluş ve organizasyonlarında Muğla Organize sanayi Bölgesi'nde yer alması mümkündür. Daha somut biçimde belirtmek gerekirse; Muğla Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması önerilebilir. Böyle bir proje içinde yalnızca Organize Sanayi Bölgesi değil, aynı zamanda turizm işletmelerinin kurulup geliştirilmesine yönelik planlarında yer alması ve aralarında koordinasyonun oluşturulması mümkün olabilecektir.

İl'in sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen faktörler sadece sahip olduğu nüfusu, yüzölçümü ya da şehirleşme oranı gibi yüzeysel büyüklükler değildir. Başlıca faktörler, il'deki demografik yapının, işgücü talebinin, eğitim ve sağlık hizmetlerinin, fiziki ve sosyal altyapı olanaklarının üretim seviyesinin ve herşeyden önemlisi gelir düzeyinin, il nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamada sağladığı başarı olmaktadır. Muğla sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında iller itibariyle İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Antalya, Tekirdağ-Adana ve İçel'den sonra 11. sırada yer almaktadır. Türkiye'de İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Yalova ve Bursa 1. derecede gelişmiş iller grubu içerisinde yer alırken, Muğla 2. derecede gelişmiş iller arasında yer almakta, 1. derecede

gelişmiş illerin performansına yetişemediği görülmektedir. Çünkü il'de sosyo-ekonomik alandaki yatırımlara hız vermede yavaş kalınmaktadır.

İl'in ekonomik performansı ve gelir düzeyini yansıtan temel gösterge olan GSMH rakamlarına bakıldığında iller sıralamasında cari fiyatlarla 224447838 milyon TL ile 14. sırada yer almakta olup kişi başına düşen GSMH'da 8. sırada yer almaktadır. İl'in Türkiye'nin GSMH içindeki payı %1.40 dolayındadır. İl'de kişi başına 4223\$ düşmekte olup iller sıralamasında 6. sıradadır. İl 1997 yılı itibarıyla hızla büyümekte olup reel GSYİH artışı %12.9'dur.

İl'de 1996 yılı cari fiyatlarla toplam banka mevduatı 51612 milyar olup kişi başına düşen banka mevduatı 79228012 TL ile iller sıralamasında 5. sıradadır. Türkiye'de toplam banka mevduatı 1996 yılı cari fiyatlarla 5721670 milyar T.L. olup kişi başına düşen banka mevduatı ise 91259071 TL.dir. İl'in 1996 yılı cari fiyatlarla toplam banka kredileri 17016 milyar TL olup, kişi başına düşen banka kredileri ise 26120744 TL. ile iller sıralamasında 13.dür. Türkiye'de 1996 yılı cari fiyatlarla toplam banka kredileri 3429777 TL. olup kişi başına düşen banka kredileri ise 54704005 TL.dir.

İl'in hızlı, dengeli ve uzun süreli sosyo-ekonomik alanda gelişme gösterebilmesi ve 1. derecede iller grubundaki illerin performansına yetişebilmesi ve rekabet edebilmesi için, tarım, sanayi ve turizm sektörleri birbirine entegre edilerek, turizm sektörü ön plana çıkarılmalı, Muğla ekonomik alanda tarım ve sanayiye ihmal etmeden ağırlıklı turizm sektörüne yönelmelidir. Çünkü dış turizmden elde edilen gelirler gerek il gerekse ülke ekonomisi için önemli girdi sağlayacaktır.

İl turizminin daha ileri götürülebilmesi ve hem ilin hem de Türkiye'nin turizm gelirlerinden daha fazla pay alabilmesi için yapılması gerekenler şunlardır.

- 1- İl'de turizm yatırımlarını destekleyecek özel sektör mensuplarınca geniş katılımlı bir "Özel İhtisas Bankası" kurulmalıdır.
- 2- Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun belirli bir yüzdesi, Turizm Bakanlığı'nca belirlenecek öncelikli ve yatırım amaçlı projelerde kullanılmalıdır.
- 3- Özel sektörün yurtdışı satışlarından elde edilen gelirin belli bir oranı (%2) tanıtıma tahsis edilmelidir.
- 4- Casinolar önceden belirlenecek bölgelerde sadece yabancılara açılmalıdır.
- 5- Turizmde toplu taşımacılık özendirilmelidir.
- 6- Türk özel sektör havayolları devletçe desteklenmelidir.
- 7- Tax-Free uygulaması yaygınlaştırılmalıdır.
- 8- Turistik yörelerde Türkçe yanında İngilizce yayın yapan turizm radyoları kurulmalıdır.
- 9- "Nostalji Turizmi" olarak nitelendirilen turizm türleri (buharlı tren, turistleri faytonla gezdirme vb.) yaygınlaştırılmalıdır.
- 10- Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarına "gönüllü turizm elçileri" misyonu yüklenmelidir.
11. İkinci konutların yapımını caydırıcı yasal düzenlemeler getirilmelidir.
- 12- İl'de turistik merkezler arasında feribot seferleri artırılmalıdır.
- 13- Turizm merkezlerinde çalışan personel eğitiminden geçirilmelidir.

EK-1: MADENCİLİK FAALİYETİNDE BULUNAN FİRMALAR

- 44- Alimöglü Mermer : Cumhuriyet Bulv. Emlak İşhanı No.401 İzmir
45- Karmersan Ltd. : Turnacıbaşı Sk. No. 55 Galatasaray-İstanbul
46- Ayhan Mermer : Yeni Mah. 202 Sk. No. 13 Yatağan
47- Tank Soyder Mermercilik : Gaziler Cad. Batı İş Merkezi No. 369 Yenişehir-İzmir
48- Mehmet Ali Karaöz : Buharalı İşhanı Yatağan-Muğla
49- Motif Mermercilik Ltd. : Şehit Adem Yavuz Sk. No.5/11 Ankara
50- Akmermer Ltd. Şti. : Atpazarı Sk. No. 2 Ankara
51- Erçağ Mad. Paz. Ltd. Şti. : Yeşilirmak Sk. No. 16/14 Maltepe-Ankara
52- Ali Özen : Hacılıyas Mah. Avcılar Sk. No. 30 Milas-Muğla
53- Minareciler Mad. Ltd. : İsmetpaşa Cad. No. 43 Uşak
54- Helvacıoğlu Mermer San. : Ordu Bulv. No. 12 Afyon
(Helmersan)
55- Ege Nurlaş : Salihpaşar Muğla
56- Mertaş :
57- Canmersan Granit ve Mer. : İncirli Cad. No.48/3 bakırköy-İstanbul
58- Ünnersan : Kızılıklı Mahmut Pehlivan Cad. 32/A Eskişehir
59- Uzay Mermer San. : Ula-Muğla
60- Sertaş Mermer : Muğla Yolu Üzeri Köyceğiz
61- Oruçoğlu Mermer : Aydın Yolu Üzeri Bayır-Muğla
62- Canmersan (Çankırı Granit ve Mermer A.Ş.)
63- Çakmak Mermer San. : Salkım Köyü Kavaklıdere
64- Edirne Mermer :
65- Türkömin Mermer : Büklüm Sk. No. 38/6 Ankara
66- Yıldız Mermer : Atatürk Bulv. No. 30 Yatağan-Muğla
67- Özyaman Mermer : Belediye İşhanı No.6 İncehisar-Afyon
68- Koç Mermer Ltd. : Akyol Mah. Aşağıova Mevkii Yatağan
69- Afyon Mermer San. : Organize San. Böl. Afyon
70- Aymer Mermer San. Ltd. : Sanayi Çarş. 27 Bl. No.18/B Afyon
71- Frcüment Talha Erdoğan : Abidei Hürriyet Cad. No. 265 Şişli-İstanbul
72- Ataman Özkan : Menekşe Sk. No. 19/8 Ankara
73- Mesut Karabacak : Atatürk Cad. No. 186/2 Kat. 2D.4 Alsancak-İzmir
74- Simtaş a.Ş. : Kazlıçeşme Mevkii Atatürk Cad.
No.130/1 Alibeyköy-İstanbul
75- Mustafa Yıldız : Anadolı cad. No. 608 Karşıyaka-İzmir
76- Ozan Mermer Ltd. Şti. : Afyon ankara Aşfaltı 18. Km. İncehisar-Afyon
77- Altıntaş A.Ş. : Altınova Çamurluk Mevkii No.10 Karamürsel-Kocaeli
78- Pomza Eks. Ltd. : Fevzi Çakmak Sk. No.18/8 Demirtepe-Ankara
79- Didim Mermer Ltd. : A.Menderes Mah. Ertuğrul Sk. Akbük Yenihisar-Aydın
80- Mietok İnş. A.Ş. : Ataç Sk. No. 11/3 Yenişehir-Ankara
81- Ege Mer San. Ltd. : Akgedik Köyü Yol Ayrımı Yatğan-Muğla
82- Canıl Maden A.Ş. : Gümüşpala Mah. Zabit sk. No.1 Avcılar-İstanbul
83- Y. Berberoğlu : Cicoz Yolu Eser Sk. No.10 Bayrampaşa-İstanbul
84- Başaranlar A.Ş. : Merkez Efendi Cad. No. 45 Denizli
85- Medaş A.Ş. : Perihan Sk. No.121/9 Şişli-İstanbul
86- F. Genişoğlu : Kazıklı Köyü-Milas-Muğla
87- Toprak Mad. A.Ş. : Kısıklı Cad. No.19 İstanbul
88- Yeşil Mer. Ltd. : Kurşunlu Cad. Çınar Pasajı 1/2 Muğla

MADENCİLİK FAALİYETİNDE BULUNAN FİRMALAR

- 1- Hazrettin Gürsoy : Kırcağız Köyü - Milas
- 2- Hikmet Yedigün : İsmetpaşa Mah. Halilbey Cd. No. 10 Milas
- 3- Özanadolu Mermer : 1202 Sk. No. 87 Yenişehir - İzmir
- 4- Yüksel Sönmez : Turgut Nahiyesi - Yatağan
- 5- Hüseyin Keskin : Ordu Bulv. Orkide Apt. No. 2 Afyon
- 6- Önmer Mermer Ltd. : 1359 Sk. No. 6/2 Alsancak-İzmir
- 7- Ramazan Baş - Mermer : Tepecik Mah. Ankara Cad. No. 13 İncehisar-Afyon
- 8- Sezer Mad. A.Ş. : Mekik Sk. Mekik Han 13/10 Balıkesir
- 9- İrfan Mamaç Mermercilik : Cumhuriyet Bulv. No.131 K.7.D.3 Alsancak-İzmir
- 10- Metin Mermercilik A.Ş. : Kocahan Sk. No. 29 Muğla
- 11- Muzaffer Sayıoğlu Mermer : Ordu Bulv. No.83/1 Afyon
- 12- Gürman Mermer : Mavulcu Mah. Fevzidede Cad. No. 30 Afyon
- 13- Özçakmak Mermer : Afyon Ankara Asfaltı 20. Km. İncehisar-Afyon
- 14- Aks İnşaat Mermercilik : Ziya Gökalp Cad. No. 24/3 Metrohan
Yenişehir-Ankara
- 15- Özmer A.Ş. : Plevne Cad. No. 121 Gülseren-Ankara
- 16- Ege Özmersan A.Ş. : Çarşıçı Kavaklıdere
- 17- Nazik Kınacı Mermerilik : Pınarbaşı Mah. Bayır-Muğla
- 18- Mersan Mermercilik : Afyon-Ankara Karayolu Gebeceler Kavşağı Afyon
- 19- Dostlar Mermer Ltd. : 1359. Sk. 6/20 Alsancak-İzmir
- 20- Tarık Soyder Mermercilik : Gaziler Cad. Batı İş Merkezi No.369 Yenişehir-İzmir
- 21- Modül Mermer A.Ş. : Eğirdir Yolu 5. Km. Isparta
- 22- Ermaş Mad.Tur.A.Ş. : Köprübaşı Mah. Hızlan Mevkii Ula
- 23- Batı Ege Mermer A.Ş. : Kuşadası Yolu Üzeri 7. Km. Söke-Aydın
- 24- Koçer Mermer Ltd. Şti. : Yeni Sanayi Sitesi No. 68 Muğla
- 25- Nevzat Cesur : Ekinhisar Köyü Sandıklı-Afyon
- 26- Gürel Mermer San.Tic.A.Ş. : Organize San. Böl. Afyon
- 27- Karmersan : Necatibey Cad. No.54/2 Ankara
- 28- Tutuş Mermercilik A.Ş. : Yakut Sk. Erçetin İş Merkezi 24/5 Bakırköy-İstanbul
- 29- Sayakçı Mermer : Anafartalar Cad. Sayakçı İşhanı Kat.2 Balıkesir
- 30- Enmersan Granit Mermer : Rihtım Cad. İktisad Han No.43/5 Karaköy-İstanbul
- 31- Çobanlar Mermer San.A.Ş. : Kavaklıdere
- 32- Öma Mermer Ltd. : Kavak Mah. İncehisar-Afyon
- 33- Makas Mermer A.Ş. : İnönü Cad. No.102/2 Muğla
- 34- Sabuncu Ltd. : Menderes Bulv. No.72 Çine-Aydın
- 35- Özçelikler A.Ş. : Sanayi Sit. cad. No.16 Aydın
- 36- Arif Gümüş : Çukur Mah. No.6 İncehisar-Afyon
- 37- Mehmet Polat : Kemer Köyü Kaş-Antalya
- 38- Tek Maden A.Ş. : Rahmi Topçular Cicez Yolu Eser Sk. No. 10
Bayrampaşa-İstanbul
- 39- Reisoğlu Mermer : Organize Sanayi Afyon
- 40- Koçer Mermer : Turnacıbaşı Sk. No.55 Galatasaray-İstanbul
- 41- Nevzat Cesur Mermercilik : Ekinhisar Köyü Sandıklı-Afyon
- 42- Oruçoğlu Mermer : Organize Sanayi Afyon
- 43- Lütfullah Kitapçı : Akdeniz Cad. Akdeniz İşhanı 5113 İzmir

EK-2: İL'DE BULUNAN KAMU VE ÖZEL SEKTÖR TESİSLERİ

TESİSİN ADI	YERİ	HUKUKİ STATÜ (KAMU/ÖZEL)	KURULUŞ YILI	ÜRETİM KONUSU	ÜRETİM KAPASİTESİ
Yatağan Termik Santrali Tel.: 5725159	Yatağan	Kamu	1982	Enerji	4000000000 Kwh/Yıl
Yeniköy Termik Santrali	Milas	Kamu	1986	Enerji	2700000000 Kwh/Yıl
Kemerköy Termik Santrali	Milas	Kamu	Devam Ediyor	Enerji	4000000000 Kwh/Yıl
Söke Dalaman Müessesesi Tel.: 6925600	Dalaman	Kamu	1971	Selüloz, Kağıt Karton	65000-40000 35000 Ton/Yıl
Geli İşletme Müd. Tel.: 5725905	Yatağan	Kamu	-	Linyit Kömürü	3500000 Ton/Yıl
Yeniköy Linyitleri İşl. Müd. Tel.: 5124950	Milas	Kamu	-	Linyit üretimi	3100000 Ton/Yıl
Etibank Bigadic Madenleri İşl. Müess. Üçköprü Maden İşl. Müd. Tel.: 6451003	Göcek/ Fethiye	Kamu	1957	Krom	53000 Ton/yıl
Etibank Bigadic Madenleri İşl. Müess. Milas Mad. Müd. Tel.: 5222037	Milas	Kamu	1970	Diasporit- Zımpara	200000 Ton/Yıl
Bilginer Mad.ve İnş.Ltd. Turgutreis Cd. No. 3 Tel.: 2142430	Muğla	Özel	-	Grafit Madeni	8000 Ton/Yıl
Türk Maadin Şirketi	Göcek/ Fethiye	Özel	-	Krom Cevheri	10000Ton/Yıl
Arafa Mad.San.Tic.Ltd.Şti. Yeşilbağcılar Beldesi Tel.: 5734237	Yatağan	Özel	-	Linyit Kömürü	5000 Ton/Yıl
Esan Eczacıbaşı Endüstriyel Hammaddeler SanveTic.A.Ş. Milas-Söke Yolu Üzeri 3.Km. Tel.: 5125848	Milas	Özel	-	Na Feldspat	174140 Ton Mammadde, 216355 Harmanı, 70554 İşlenmiş
Lütfullah Kitapçı Mad. Tel.: 4841571-4834158	Milas	Özel	-	Zımpara Madeni	
Toprak İzolatör San Milas-Söke Yolu Üzeri 4. Km. Tel.: 5132011	Milas	Özel	1996	Feldspat Kuvars Ortoklas	500000 Ton/Yıl
Gürebüz Madencilik Tel.: 0532.6168037	Milas Güllük	Özel	-	Feldspat	
Akmaden Mad.San.Tic.A.Ş. Yatağan-Çine Yolu Üzeri 5.Km	Yatağan	Özel	-	Feldspat	
Yatağan Yem San. İç ve Dış Tic.A.Ş.	Yatağan	Özel	1976	Karma Yem	24000 Ton/yıl
Hakan Yem San. Atase Beldesi Yolu	Milas	Özel	-	Karma Yem	10 Ton/Saat

Muğla Kireç San.A.Ş. Karabağlar Yolu Hamursuz Dağı Eteği Tel.: 2141123-2141544	Muğla	Özel	1969	Sönmemiş Topr. Kireç Söndürülmüş Toz Torba Kireç Hamur Kireç Tuğla Üretimi	2300Ton/Yıl 68770Ton/Yıl 6900Ton/Yıl 4500000 Adet/Yıl
Merdivenli Toprak San.veTic.A.Ş. Salihpaşalar Tel.: 2147970	Muğla	Özel			
Yüksel Toprak San. Ltd Şti. Milas-Söke Asfaltı Üzeri Tel.: 5121174	Milas	Özel		Blok Tuğla	
Gümüş Mermer Org. Mustafa Muğlalı Cad. No.31/A Tel.: 2255029	Muğla	Özel		Mermer Üretimi	
Koçer İnş.San.veTic.Ltd.Şti. Yeni San. Sit.No.63 Tel.: 2147364	Muğla	Özel		Blok Mermer Üretimi	250m3/Yıl
Ermaş Mad.Tic.San.Tic.A.Ş. Köprübaşı Mah. Kızlan Mevkii Tel.: 2423505	Ula	Özel		Blok Mermer Ke- sime ve Üretimi	1200m3/Yıl
Ege Maden San.ve Tic.A.Ş. Yatağan	Yatağan	Özel		Blok Mermer Üre- timi	6840m3/Yıl
Ege Nurtaş Mermer San.veTic.A.Ş. Salihpaşalar Köyü Tel.: 2255220	S.Paşalar/ Muğla	Özel		Mermer Üretimi	6000m3/Yıl
Ayhan Mermer San. ve Tic.Ltd.Şti. Mustafa Dağistanlı Sk. No.2/A Tel.: 5726382	Yatağan	Özel		Blok Mermer	4800m3 Blok Mermer
Didim Mermer Tic. Ltd. Şti. Burgaz Mah. Soke-Milas Karayolu 5.Km. Tel.: 5128125	Milas	Özel		Blok Mermer	49152m2/Yıl
Koç Mermer San. Tic. Ltd. Şti. Mustafa Dağistanlı Sk. No.2/A Tel.: 5726382-5722794	Yatağan	Özel		Mermer	
Cemer Mermer Tel.: 2253411	Bayır/Muğla	Özel		Blok Mermer	
Ege Özmersan Değirmenüstü Mevkii Tel.: 5727393	K.Dere/ Muğla	Özel	1993	Mermer	
Toprak Mahsulleri Genel Müd. Ajans Müd.	Milas	Kamu		Hububat	
Bağyaka Maden Suyu ve Kapl. İşl.Turizm.veTic.A.Ş. Tel.: 2142226	Yatağan	Kamu	1991	Maden Suyu Şişelenesi	468000 Kasa/Yıl

Karabayır Mermer Cumhuriyet Cd. Mimar Sinan Sk. Tel.: 2253313	Bayır/Muğla	Özel	-	Mermer	
Demircioğlu Mermer Tel.: 2253364	S.Paşalar/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Koimbassan Tel.: 2255420	S.Paşalar/ Muğla	Özel	-	Mermer	
İncili Mermer Tel.: 2255543	Bayır/Muğla	Özel	-	Mermer	
Sertaş Mermer Kızılyaka Köyü Tel.: 4126111	Ula/Muğla	Özel	-	Mermer	
Yıldız Mermer Tel.: 5928483-5958129	SalkımKöyü K.Dere	Özel	-	Mermer	
Oruçoğlu Mermer Muğla-Aydın Karayolu Üzeri	Yatağan	Özel	-	Mermer	
Zafer Mermer Tel.: 2253029	Bayır/Muğla	Özel	-	Mermer	
Çobanlar Mermer Tel.: 5958038	Salkım- K.Dere/ Muğla	Özel	-	Mermer	1400 m3 Mermer/yıl
Akımersan Tel.: 5927176	K.Dere/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Uzay Mermer Paşapınarı Mevkii Tel.: 2253164	Bayır/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Durtaş K.Dere Yol Kavşağı Tel.: 5726211	K.Dere/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Özege Mersan Çayboyu Köyü Tel.: 5727393	K.Dere/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Çayboyu Mermer	K.Dere/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Orpak Mermer A.Ş. Tel.: 2253066	Bayır/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Seç Mermer	S.Paşalar/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Karmaden Mermer Merdivenli Kömür İşl. İnönü Bulv. Helvacıoğlu Apt. Kat.1 Tel.: 5723458- 2254043-2253412	Yatağan/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Menteşe Tic. San. Bahçeköyaltı Ağaçalıhöyük Köy Yolu Fab.Durağı Tel.: 5391001	Milas	Özel	1995	Reçel	907500 Kg/Yıl
Hilfwordi Gıda Tımm D. 211 511	Köyceğiz	Özel		Ambalajlama	

Ege San Mermer San.ve Tic. Ltd.Şti. Akgedik Yol Ayrımı Tel.: 2255751	Yatağan	Özel	-	Mermer	
Entaş Mermer San.Tic.A.Ş. Tel.: 2255197	Bayır/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Birlik Mermer Granit San.veTic.	Muğla	Özel	-	Mermer	
Helmersan Mermer ve Granit San.A.Ş. Tel.: 2722133300	Muğla	Özel	-	Mermer	
Koçar Mermer San. ve Tic.A.Ş. Çayboyu Köyü	K.Dere/ Muğla	Özel	-	Mermer	
Gözde Mermercilik ve Kerest. San. Mehmet Zor Milas-Bodrum K.Yolu Kemikler Köyü Mevkii	Milas	Özel	-	Mermer Kereste	2133 m2/Yıl Mermer 360 m3/Yıl Tomruk
Başer Gıda San.ve Tic.A.Ş. Bozarmut Köyü Tel.: 5767048-5767053	Yatağan	Özel	1976	Yağ Rafinasyon	18000 Ton/Yıl
Numune Z.Yağı Fabrikası	Yatağan/ Turgut	Özel	-	Z.Yağı	
Bafa Tarım ürünleri San.Tic.Ltd.Şti. Söke Asfalt Üzeri Camici Tel.: 5435001	Milas	Özel	-	Z.Yağı	
Hilmi Mutlu Z.Yağı Fabrikası	Milas	Özel	-	Z.Yağı-Prina	
Poyrazlar Tarım Ürünleri Turizm. San.ve Tic.Ltd.Şti. Fryyaz Özsoy Cad. No. 33 Tel.: 2322014	Yerkesik/ Muğla	Özel	-	Zeytin ve Z.Yağı	5 Ton/Gün Zeytin
Cumhur Turizm.Ltd.Şti.	Yerkesik/ Muğla	Özel	-	Zeytinyağı	5 Ton/Gün Zeytin
Arslan Teneke Halil İbrahim Arslan Gülağzı Köyü	Ula	Özel	-	Teneke Kutu İmali	
Sağıroğlu Koll Şti.	Milas	Özel	-	Z.Yağı-Prina	
Nursel Yüksel Ticarethanesi Camici Kasabası	Milas	Özel	1994	Prinayağı	1034 Ton/Yıl
Milas Z.Yağı ve Çırçır ve Sabun Fabrikası	Milas	Özel	-	Çırçır,Z.Yağı Sabun	

Mustafa Yüksel Halefleri Tic.San. Koll.Şti. Camici Kasabası Tel.: 5725330	Milas	Özel	-	Z.Yağı-Prina	
153 nolu Milas Zeytin ve Z.Yağı Tar. Sat.koop. Tel.: 5122115	Milas	Özel	1952	Z.Yağı	
Tiryakioğulları Sayım San. ve Tic.Koll.Şti.	Milas	Özel	-	Z.Yağı	
Kıyıkışlacık Z.Yağı San Tic.Koll. Şti.	Milas	Özel	-	Z.Yağı	
Merdivenli Orman Ürün. San ve Tic. A.Ş. Merdivenli Mevkii Akçaova Tel.: 2147970	Muğla	Özel	-	Kereste İmalatı	5500 m3/Yıl
Milsan Kerestecilik San.Tic.Ltd.Şti. Milas-Izmir Karayolu 3.Km. Tel.: 5121873	Milas	Özel	-	Kereste ve Rabıta	9720 m3/Yıl
Toktaş A.Ş.	Ortaca	Özel	-	Ağaç Doğrama	2000 Ton/Yıl
Yücel Kerestecilik Orm.Ürün. ve Tic.A.Ş. Muğla - Marmaris Karayolu Üzeri Tel.: 4126725	Muğla	Özel	-	Kereste İmalatı	2730 m3
Sağlıcaklar Kerestecilik San. ve Tic.Ltd.Şti. Kışla Cad. No. 56 Tel.: 5121045	Milas	Özel	1934	Kereste	
Bodas Bodrum Ağaç Ürünleri San.veTic. A.Ş.	Bodrum	Özel	-	Ağaç ürünleri	
Öztürk Kerestecilik Yeni San. Sitesi Tel.: 2142320	Muğla	Özel	-	Herçeşit Kereste	5000 m3/Yıl
Sağlam Kerestecilik San. ve Tic.Ltd.Şti. Tel.: 2142772	Muğla	Özel	-	Kereste ve Doğrama	3000 m3/Yıl
S.S. Muğla Bölgesi Ormancılık Koop.Birliği	Muğla/ Akçaova	Özel	-	Kereste ve Doğrama	6000 m3/Yıl
Salman Turz.Tic.Ltd.Şti. Sarıbağ Mevkii Muğla Köyceğiz Yolu Üzeri Kızılyaka Köyü Tel.: 4121269-2485232	Ula/Muğla	Özel	-	Kereste ve Doğrama	9300 m3/Yıl

Beşer Orman Ürünü Tur.Taah.Ltd.Şti.	Muğla/ Düverek	Özel	-	Kereste ve Doğrama	6000 m3/Yıl
Yılmaz Kerestecilik	Muğla	Özel	-	Kereste ve Doğrama	4000 m3/Yıl
Gezginciler Kereste Ticareti M.Sadık Gezginci Mezarlık Karşısı	Milas	Özel	1959	Kereste,Kalıplık Doğrama,Rabita	9720 m3/Yıl
S.S. Pinar ve Çevresi Tar. Kal. Koop. Pinar Köyü Tel.: 5332015	Milas	Özel	1977	Bal Bal Peteği Kereste	768 Ton/Yıl 96 Ton/Yıl 7200 m3/Yıl
S.S. Fethiye Tar. Kal.Koop.	Fethiye	Özel	-	Bal Üretimi	
Köytaş Köy Tarım ve San. Mak. Tic. A.Ş. Dalyan Yolu Üzeri	Ortaca	Özel	1977	Araç Üstü Ekipman	2000 Ton/Yıl
İnan Optik San ve Tic. A.Ş. Yeni San. Sit. Karabağlar Cad. No.38 Tel.: 2141164	Muğla	Özel	1972	Gözlük Çerçevesi	1468000 Adet/Yıl
Gür Koçar Mekanik Bujiteri San.Tic.Ltd.Şti. Yeni San. Sit.	Muğla	Özel	-	Optik Yan Buji Düğme	9000000 Adet/Y Bujiteri/Düğme
Tan Tekstil Ltd.Şti. Milas Söke Yolu Üzeri 15. Km. Tel.: 5422916-17	Milas	Özel	-	Gecelik,Pjama Tulum	166 Ton/Yıl
Ekip Ltd.Şti. Yeni San. Sit. 10 Bl.No.5 Tel.: 2144326	Muğla	Özel	-	Römork,Damper Saç Kesim	1500 Ton/Yıl
Güven Motor Yenileme Koll. Şti. Yeni San. Sit. No. 297	Muğla	Özel	-	Motor Yenileme	200 Adet/Yıl
Saffet Lülecioğlu Atatürk Cad. No.166	Yatağan	Özel	-	Römork İmalatı	80 Adet/Yıl
Dere Römork Sanayi San. Sit. 6.Cad.No.26	Milas	Özel	-	Römork İmalatı	
Bilge Römork San. Emek Mah. San.Sit.2.Cad. No.6 Tel.: 5124588	Milas	Özel	1995	Damperli Rö- mork İmalatı	58 Adet/Yıl
Bodrum Su Ürünü. Üretim ve Paz.Ltd.Şti.	Yatağan	Özel	-	Süt,Peynir Tereyağı	6000 Ton/Yıl

Altaş Ltd. Şti. Karasörcüler Sok. No.9 Tel.: 2142060	Muğla	Özel	-	Çelik Konstrüksiyon	300 Ton/Yıl
Taşkıran Ziraat Aletleri San ve Tic. Ltd. Yeni San. Sit. No 209 Tel.: 2142096	Muğla	Özel	-	Su Tankı Römork	50 Su Tankı/
Teknik İş Madeni Eşya ve İnce Mekanik San. ve Tic. A.Ş. Orhaniye Mah. BAM. BÖL. Tel.: 2141508	Muğla	Özel	-	Gözlük Parçası	
Çengiz Römork San. Sit.4. Cad.No.44 Tel.:5129334	Milas	Özel	1994	Römork	58 Adet/Yıl
Baykara Amb. ve Gıda San.Tic.Ltd.Şti. Cumhuriyet Cad. Tel.: 2322017	Yerkesik/ Muğla	Özel	1984	Teneke Ambalaj Plastik Ambalaj	1066800 Kg/Yıl 547000 Kg/Yıl
Bınlık Turizm ve Tic.A.Ş. Atatürk Cad.No.25 Tel.: 6922971	Dalaman	Özel	-	Yat İmalatı	2 Adet/Yıl
Harnit Müstü	Bodrum	Özel	-	Ahşap Ağaçtan	3 Adet/Yıl
Tuyika Gemi İnşaatı San. ve Tic.A.Ş. İskele Meydanı No.8	Bodrum	Özel	-	Yat Yapımı	
Kaptan İbrahim Faysal Şakar	Bodrum	Özel	-	Yat Yapımı	
235 Nolu Ortaca Pamuk Tarım Satış Koop.	Ortaca	Özel	1960	Pamuk	
152 Nolu Milas Pamuk Tarım Satış Koop. Hacıabdi Mah. Kışla Sok.	Milas	Özel	1952	Pamuk	
519 Nolu Pamuk Tarım Satış Koop.	Fethiye	Özel	1969	Çiğitli Pamuk	
Uğur Çırçır Fab. Nuri Temiz	Ortaca	Özel	-	Pamuk, Çırçır ve Presleme	1000 Ton/Yıl
Mehmet Ehya Erkan	Köyceğiz	Özel	-	Pamuk Çır- çırılama	1000 ton/Yıl
Üçler Çırçır Fab. Erkan İlhan Merkez Mah. Atatürk Cad. No.11	Ortaca	Özel	-	Pamuk Çırçır	

YARARLANILAN KAYNAKLAR

CEYLAN, Tülay, **Muğla İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Muğla Üni. Yay., Muğla, 1995.

DİNÇER Bülent: **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması**, DPT Yayınları, Ankara, 1997.

DİNLER Zeynel : **Bölgesel İktisat**, Uludağ Üni. Yay., Bursa, 1994.

ERKAN Hüsnü,: **Sosyo Ekonomik Bölgesel Gelişme**, 9 Eylül Üniv. Yayınları, İzmir, 1987.

EROĞLU, Zekai : **Muğla Tarihi**, Özgül Yay., İzmir, 1939.

JOCHIMSEN R. ve GUSTAFSSON, K. : "Infrasturuktur", **Handwörterbuch der Raumforschung und Roumordnung**, Bl-IL.Hannover, 1970.

MUTLU, Asım: **Muğla'nın Beyaz Evleri-Türkiye'miz**, Özgül Yay., İstanbul, 1978,

MORTAN Kenan: **16 İlin Gelişme Stratejisi**, TOBB Yayınları, Ankara, 1997.

SARI, Mehmet : **Muğla İli**, Özgül Yay. Muğla, 1970.

**TÜRKEŞ, Ünal :Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları, Özgül Yay.,
İstanbul, 1971.**

**Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri,DİE Yayını,
Ankara, 1997.,**

Maden İstatistikleri, M.T.A.E. Yay., Ankara, 1995.

Muğla İli Nüfus Sayım Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Ankara, 1997.

Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi, DPT Yay., Ankara, 1996.

1996 Yılı Yatırım Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1996.

GELİ Müessesesi Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996.

Güllük Gümrük Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Gazete Ege, "Özel Sektör yatırım Teşvikleri", 3 Temmuz 1998.

İlimiz Muğla, Özgül Yayınları, 1980.

İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara, 1997.

"İller İtibariyle GSYİH", Sabah Gazetesi, 27 Eylül 1997.

İl Planlama Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996.

İl Planlama Koordinasyon Müdürü Mithat MUT'la yapılan söyleşi, Şubat 1998.

İl Sağlık Müdürlüğü, Brifing Notları, Muğla, 1996.

**Türkiye GSYİH'nın İller İtibariyle Dağılımı, İSO Araştırma Dairesi Yayınları,
İstanbul, 1996.**

İl Planlama Uzmanı Seyfettin Uysal ile Yapılan Söyleşi, Mart 1998.

Marmaris Gümrük Müdürlüğü, Muğla, 1996.

Muğla İli Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, 1996.

Muğla ili Gençlik ve Spor Müdürlüğü, **Brifing Notları**, Muğla, 1996.

Muğla İli, İş ve İşçi Bulma Kurumu, **Brifing Notları**, Muğla, Aralık 1997.

Muğla İli Meteoroloji Raporları, Muğla Meteoroloji İstasyonu, 1996.

Muğla Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı, Muğla, 1997.

Muğla Makina Mühendisleri Odası Başkanı, Organize Sanayi Bölgesi (O.S.B.)
Başkanı Selahattin Sapmaz'la Yapılan Söyleşi, Mart, 1998

Muğla Orman Bölge Müdürlüğü, 1996.

Muğla İli Ticari ve Ekonomik Raporu, Muğla, 1996.

Muğla İli Yıllığı 1967-1973, Ankara, 1973.

Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, MEB Yay., Ankara, 1997.

Türkiye Maden Envantei (illere göre) M.T.A.E. Yayını, Ankara, 1980.

Ulaştırma İstatistikleri Özeti, Ulaştırma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Turizm İl Müdürlüğü, **Brifing Notları**, Muğla, 1997.

Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973) C.1-4 İstanbul, 1974.

Türkiye İmalat Sanayinin İller Bazında Sektörel Göstergeleri, İSO Yayını,
İstanbul, 1992.

Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE Yayını, Ankara, 1996.